

Sjukhusaffären i Göteborg 1975¹

av Lars Olof Lampers

1 Inledning

Den 22 oktober 1975 avslöjade Aftonbladet att säkerhetspolisen hade en agent placerad inom Göteborgs sjukvårdsförvaltning. Detta var naturligtvis uppseendeväckande i sig, men då justitieminister Lennart Geijer efter några dagar offentligt förnekade uppgifterna, började rykten cirkulera om att den hemliga militära underättelsetjänsten IB tillsammans med personer inom det socialdemokratiska partiet var involverade. Efter någon vecka gjordes den första utredningen som slog fast att det trots allt var säkerhetspolisen som låg bakom agenten och att orsaken varit att undersöka kopplingar mellan vissa sjukvårdsanställda och utländska terror-organisationer. Samtidigt hade händelsen anmälts till justitieombudsmannen Gunnar Thyresson. I april 1976 lade JO fram sin utredning. Han fann att det var sant att SÄPO begärt att få en kontaktman vid förvaltningen men kunde i övrigt inte skapa full klarhet kring händelserna. Han ansåg sig dock inte kunna rikta någon kritik mot de inblandade tjänstemännen.

Efter viss debatt i massmedia på hösten 1977 utreddes saken på nytt, denna gång av justitiekansler Ingvar Gullnäs. Resultatet, som presenterades i maj 1979, gav enligt utredaren själv inte ett tillfredsställande svar på frågorna om vad som egentligen hade utspelats i

---

¹ Huvuddelen av underlaget till denna studie utgörs av uppgifter som författaren redovisar i C-uppsatsen *Granskningsmakten och sjukhusaffären i Göteborg 1975* (1997). Stockholms Universitet. Denna bygger huvudsakligen på uppgifter som förekommer i JO:s utredning om sjukhusaffären, JK:s utredning av densamma samt uppgifter som en del av de inblandade lämnade i intervjuer med författaren. I den utsträckning ytterligare uppgifter tillkommit under Säkerhetstjänstkommissionens arbete, redovisas detta i separata noter.

Göteborg. En bilaga till utredningen, som behandlade eventuell IB-inblandning, hemligstämplades. JK begärde nya bredare direktiv av regeringen i syfte att skapa klarhet. Ett nytt utredningsdirektiv kom bara en månad senare, men uppdraget gick inte till Gullnäs utan till en juristkommitté bestående av tre personer. Utredningen fick i uppgift att utreda de frågor som JK lämnat efter sig rörande den militära underrättelsetjänsten IB och dess eventuella koppling till sjukhusaffären. Kommittén kunde konstatera att inget framkommit som tydde på militär inblandning i affären.

Trots att sjukhusaffären således granskats av fyra utredningar och dessutom också varit uppe i riksdagens konstitutionsutskott och i riksdagsdebatter, har ingen bild framkommit som övertygat om vad som egentligen förevarit.

De stora frågorna kring sjukhusaffären har främst kretsats kring den s.k. sjukhusspionens, d.v.s. Jan Lindqvists huvudman. Var det SÄPO, IB eller det socialdemokratiska partiet? Det fanns, märkligt nog, fog för misstankar i alla riktningar.

2 Affärens förlopp – hösten 1974 – oktober 1975

Huvudaktören i sjukhusaffären är Leif Andersson, socialdemokrat i Göteborg och på den tiden bl.a. vice ordförande i sjukvårdsstyrelsen. Andersson hade sedan många år väl inarbetade kontakter med både säkerhetspolisen och IB. På hösten 1974 uppsöktes Leif Andersson av en av dessa personer, Axel Eriksson vid säkerhetspolisens sektion i Göteborg. Eriksson hade med sig en lista som han gav till Andersson. Listan upptog namnen på 10-15 personer aktiva inom KFML(r). Eriksson ville att Andersson skulle lokalisera personerna så att säkerhetspolisen kunde få reda på fullständiga personnummer, hemadresser samt var de arbetade. Andersson gjorde därefter några till synes halvhjärtade försök att ta reda på uppgifterna innan han fann att han saknade möjligheter att fullgöra uppdraget. Eriksson återkom någon tid senare och bad då Andersson rekommendera någon person inom förvaltningen som säkerhetspolisen kunde vända sig till. Andersson nämnde då förvaltningens planeringschef Erik Thalén, en person som "kunde sjukvården utan och innan och var dess allt-i-allo".

I mitten av november 1974 träffades Andersson, Eriksson och Thalén för ett samtal som skulle bli avgörande för den kommande utvecklingen. Vid mötet gick emellertid kommunikationen dåligt mellan Eriksson och Thalén. Den senare ska främst ha utgjutit sig över förvaltningens problem med "r-are" och olika misstänkta sabotage vid sjukhusen medan Eriksson istället "bredde på rätt tjockt om palestinaläkarna" för att få Thalén att koncentrera sig på det uppdrag som säkerhetspolisen ville ha hjälp med. Mötet hos Thalén slutade emellertid med att Eriksson än en gång fick lämna sjukvårdsförvaltningen utan kontaktman eftersom Thalén inte ansåg sig kunna ställa upp. Under mötet blev dock Leif Andersson mer och mer uppskrämd och alarmerad av att stå och höra på samtalet mellan Thalén och Eriksson. Andersson fick en idé. Han drog slutsatsen att säkerhetschefen vid förvaltningen var oförmögen att skydda sjukhusen från allt det som "r-arna" kunde tänkas ställa till med - exempelvis sabotage och vilda strejker. Dessutom förstod Anders-

son att "r-arna" också hade kontakter med den palestinska organisationen PFLP som vid den här tiden av säkerhetspolisen betraktades som en terrororganisation. Anderssons tankar vandrade iväg till Svarta September, Münchenmassakern och blodbadet på Tel Avivs flygplats 1972. Han blev allvarligt oroad av dessa sina tankar och insåg att säkerhetstjänsten inom sjukvårdsförvaltningen måste rätas upp.

2.1 "Vänta nu, jag känner kanske någon som skulle passa..."

Det är här Jan Lindqvist gör entré. Leif Andersson kände till att denne 27-åring just då sökt en tjänst vid sjukvårdsförvaltningens ekonomiavdelning. Andersson visste också att Lindqvist var reservofficer och möjligen hade genomgått någon form av säkerhetsutbildning. Och, inte minst, Lindqvist var partikamrat med Andersson. Leif Andersson tyckte sig nu, i slutet av mötet med Thalén och Eriksson, se en möjlighet att slå flera flugor i en smäll; lösa sjukvårdens säkerhetsproblem, tillgodose säkerhetspolisens önskemål om en kontaktman och samtidigt ge Lindqvist ett arbete. Allt som behövdes var att Lindqvist verkligen erhöll det sökta jobbet. Andersson presenterade sin idé för Thalén och Eriksson och båda tycks ha nappat på den. Eriksson åtog sig att göra en koll av Lindqvist.

Under de närmaste dagarna informerade Andersson ordföranden i sjukvårdsstyrelsen Per Anders Örtendahl om säkerhetsproblemen inom förvaltningen och att man kunde lösa detta genom att ge Lindqvist den aktuella anställningen. De två besökte därefter förvaltningsdirektören Thure Höglund. Andersson berättade bl.a. om ett av de sabotage som Thalén tog upp vid det tidigare mötet. Både Andersson och Örtendahl ansåg att man skulle anställa någon för att utreda saken och Andersson föreslog Lindqvist. Höglund uppfattade att detta var en order av ett enigt presidium och hade således endast att verkställa denna. Han kontaktade förvaltningens chefsjurist Bengt Sjölenius, berättade om sabotagemisstankarna och beordrade anställning av Lindqvist. Höglund kontaktade också personalchefen Lars-Olof Larsson och frågade denne om det var riktigt att Lindqvist sökt en tjänst vid förvaltningen. Nu uppstod ett streck i räkningen; Larsson bekräftade att Lindqvist sökt en tjänst men att han inte skulle få den eftersom det var alltför många kvalificerade sökande. Då fattade Höglund det som sedan visar sig

ska bli hans karriärs kanske mest ödesdigra beslut. Han beordrade Sjölenius och Larsson att anställa Lindqvist ändå - formerna för anställningen fick de ordna själva. De båda vidtog nu några åtgärder som nästan omgående skulle bidra till att väcka misstankar runt Lindqvist. De tänkte att eftersom Lindqvist sökt, men inte fått, en tjänst på ekonomiavdelningen kunde man placera honom där ändå. Det skulle dessutom innebära, resonerade man, att Lindqvist med tanke på sitt hemliga utredningsuppdrag, kunde röra sig relativt fritt inom förvaltningen. Den 19 november 1974 beslutades att Lindqvist skulle ges anställning inom en särskild budget- och redovisningsavdelning med "sidouppgiften att syssla med säkerhetsfrågor".

2.2 Facket reagerar över Lindqvists anställning

Om man hade velat hålla uppmärksamheten borta från Lindqvist och hans dolda uppgifter, skulle det kanske varit en god idé att inte anställa honom på en avdelning vars chef, Svante Winqvist, året innan avslöjats i stort uppslagna artiklar i massmedia som IB-agent och innehavare av ett stort privat åsiktsregister över kommunister. Så skedde emellertid. Till och med Winqvist själv, för att inte tala om några av hans underlydande, reagerade över anställningen. För att slippa fler höjda ögonbryn kanske man inte skulle anställt Lindqvist med ett tillvägagångssätt som innebar att alla vanliga anställningsrutiner åsidosattes. Man kanske också skulle ha undvikit att ge Lindqvist fem klasser högre lön än vad som var nivån på den befattning som han tidigare sökt men inte fått. Med andra ord; omständigheterna runt anställningen av Lindqvist visar att denne redan från början var "förlorad". Det märkliga är snarare det tog så lång tid - tio månader - innan han avslöjades.

Då Jan Lindqvist efter introduktion börjat arbeta vid förvaltningen tycks han själv haft mycket vaga idéer om hur han skulle gå tillväga för att lösa sina hemliga uppgifter. Självsäger han att han inte på något sätt var införstådd med att han skulle komma att ha kontakter med säkerhetspolisen. Chefsjuristen Bengt Sjölenius, som av sjukvårdsdirektören Höglund utsetts till Lindqvist närmast ansvarige rörande det hemliga uppdraget, hade också han en diffus bild av vad Lindqvist egentligen skulle göra. Sjölenius har berättat att han inte kunde ge Lindqvist några egentliga direktiv, "dels för att jag själv inte fått några, dels med hänsyn till ärendets synnerligen komplicerade art och inriktning". Sjölenius berättade dock för

Lindqvist om vad han själv fått höra från Erik Thalén och Höglund, nämligen att Lindqvist skulle utreda misstänkta sabotage. I övrigt var Sjölenius och Lindqvist överens om att den senare skulle "se och lyssna". Under den närmaste månaden tycks dock Lindqvist varken ha sett eller hört något anmärkningsvärt.

2.3 Februari 1975 - Jan Lindqvist kommer i kontakt med säkerhetspolisen

I mitten av februari beslöt sig Sjölenius för att introducera Lindqvist hos säkerhetspolisen. Sjölenius menar att detta var enda sättet att få lite struktur och ordning på Lindqvists hemliga arbete. Ingen hade således beordrat Sjölenius att kontakta säkerhetspolisen, det var helt hans eget initiativ. Det verkade logiskt för honom eftersom han tidigare på hösten 1974 hört Thalén säga att säkerhetspolisen talat med honom om att "p.g.a. sabotagemisstankar" få en kontaktman vid förvaltningen. Något senare hade Thalén sagt till Sjölenius att kontaktmannaproblemet löst sig; man hade funnit en "sjöofficer" med namnet Jan Lindqvist.

Man kan tänka sig att personalen vid säkerhetssektionen i Göteborg såg fram mot mötet. Nu skulle man äntligen få träffa den kontaktperson som Axel Eriksson frågat efter vid några tillfällen ett halvår tidigare. Det märkliga inträffade dock att ingen av de säkerhetspoliserna som närvarade vid mötet förstod att Sjölenius och Lindqvist hade kommit som en följd av önskemål från sektionens sida. Det tycks därför inledningsvis ha varit ett ganska avvaktande och trevande samtal där båda parter måste ha undrat vad den andra egentligen ville. Den säkerhetspolis, Axel Eriksson, som hade kunnat upplysa om att man från sektionen diskuterat Lindqvist som kontaktman, var inte närvarande.² Under mötet gick det dock upp för sektionschefen Pehr Synnerman att "Lindqvist var den person som skulle vara den kontaktman som Eriksson fått i uppdrag att finna". Dock var det endast Synnerman som förstod detta, ingen av de tre andra säkerhetspoliserna som deltog i mötet uppfattade detta. Sektionens vice chef, Evert Johansson, som snart skulle ta över efter Synnerman, uppfattade att de två besökarna kom på uppdrag av sjukvårdsdirektionen. Enligt Johansson hade Bengt Sjö-

² Eriksson gick i pension vid årsskiftet 1974/1975. Här ska nämnas att den säkerhetspolis, Rune Hermansson, som på Erikssons förfrågan lät "kolla" Lindqvist möjligen kan ha varit införstådd i att Lindqvist skulle vara säkerhetspolisens kontaktman. Hermansson bekräftade i en av utredningarna om sjukhusaffären att han på Erikssons förfrågan gjort vissa kontroller rörande Lindqvist, bl.a. med Nya Varvet där Lindqvist varit anställd.

lenius berättat att Lindqvist anställts för att "vid sidan av sitt arbete som ekonom följa upp vissa egendomliga händelser inom sjukhuset såsom misstänkta cellbildningar och `sabotagedåd`". Johansson uppfattade Sjölenius så, att man ville att "en diskret undersökning skulle göras". De två andra säkerhetspoliserna uppfattade i likhet med Johansson att besökarna inte kommit på säkerhetspolisens initiativ. Den ene av dem menade dock att Synnerman efter ett tag "hakade på" med anledning av att sektionen hade intresse av att utreda vissa förhållanden inom sjukvårdsförvaltningen. Om man lägger samman alla inblandades berättelser om vad som diskuterades vid mötet kan man dra slutsatsen att det huvudsakligen rörde sig om misstänka sabotage vid sjukhusen samt om problem med vänsterextremister.

Enligt en av säkerhetspoliserna misstänkte Sjölenius och Lindqvist att "r-are" låg bakom det befarade sabotaget (som Thalén tidigare tagit upp). Från polisens sida framhölls emellertid det osannolika i att "r-are" skulle göra sig skyldiga till sabotage på ett sjukhus. Inom säkerhetspolisen var man också medveten om att "r-are" brukar få skulden för det mesta i Göteborg". Sjölenius och Lindqvist ska dock ha vidhållit sin uppfattning att det var "r-are" som gjort sig skyldiga till det misstänkta sabotaget. Enligt Lindqvist framhöll Sjölenius att "det kunde ligga politiska motiv bakom sabotagen" men Evert Johansson "påpekade att det lika gärna kunde vara en vettvillings dåd".

Från sektionens sida påpekades att man kände till att det fanns "r-are" anställda men man visste inte var inom förvaltningen de arbetade. En del kände man endast till namnen. Under mötet togs därför frågan upp om inte säkerhetspolisen kunde få hjälp av Lindqvist "att få reda på `r-arnas` arbetsplatser" inom förvaltningen. Efter en stunds diskuterande "uppmanade" Synnerman två av säkerhetspoliserna att sammanställa en förteckning över "r-are" som arbetade inom sjukvårdsförvaltningen och lämna förteckningen till Lindqvist. Förteckningen upptog sammanlagt 13 namn av vilka troligen 11 redan fanns registrerade i säkerhetspolisens centralregister. Några veckor senare återlämnade Lindqvist listan.

2.4 Det mystiska stickhålet i gummibälgen

Vid den här tidpunkten hade det fackliga intresset för Lindqvists anställning tilltagit. Redan från början hade man ju förstätt att det var något som inte stämde. Då fackliga företrädare i början av mars

1975 pressade Bengt Sjölenius, framstår som det viktigaste från dennes sida att till varje pris dölja säkerhetspolisens inblandning. Därför var man tvungen att iscensätta en charad som nu i efterhand ter sig tämligen komisk. En av klubbarna vid förvaltningen tillhörde Svenska Kommunaltjänstemannaförbundet (SKTF). Klubben hade givit en av sina medlemmar, Hans Falklind, i uppdrag att försöka reda ut hur Lindqvists anställning gått till och också bringa klarhet i de rykten som cirkulerade om att Lindqvist hade ett hemligt uppdrag.³ Falklind talade först med Svante Winqvist som bekräftade att Lindqvist hade uppgifter vid sidan om sin anställning. Winqvist sade sig inget veta om dessa uppgifter. Han förklarade emellertid att han själv inte begärt att få anställa någon och att Lindqvist därför dök upp helt överraskande. Falklind sökte nu upp Sjölenius och sa att om inte facket fick en fullständig redovisning av Lindqvists uppgifter skulle man vidta åtgärder för att få honom förflyttad. Sjölenius bad att först få tala med direktören Höglund, därefter skulle han återkomma med besked.

Dagen därpå, den 12 mars 1975, inställde sig Falklind och en annan facklig representant, Dan Svensson, hos Sjölenius. Denne berättade då att Höglund var beredd att informera Falklind och Svensson under förutsättning att dessa skrev på en handling där de på heder och samvete lovade att de aldrig "så länge vi lever till någon enda människa på något sätt talar om eller antyder vad vi fått reda på". Sjölenius underströk det allvarliga i situationen, bad de båda betänka sitt ansvar "och besluta om vi verkligen ville ta emot sådan tung information" och han ville också varna för att om de inte kunde hålla sitt tystnadslöfte skulle de inte orka med det ansvar och de följder som skulle orsakas. Om de fackliga företrädarna innan mötet varit fundersamma var det inget mot den oro de kände när de vandrade ut från Sjölenius' rum. En av dem skrev senare:

Vad var det för hemskt och allvarligt vi skulle få veta? Vad var det som var så svårt att bära?...Jag hade svårt att sova den natten. Inte ens i min vildaste fantasi kunde jag föreställa mig vad informationen kunde bestå i.

Vad skulle den hårt pressade Sjölenius göra nu? Berätta om säkerhetspolisens inblandning och listan som Lindqvist fått var naturligtvis uteslutet. Samtidigt väntade sig de fackliga företrädarna en

---

³ Enligt SKTF-ledningen var dessa rykten "överdrivna".

förklaring alldeles utöver det vanliga. Problemet var att man inte hade så värst mycket att komma med. Man tog vad man hade - det misstänkta sabotaget på ett av sjukhusen som man talat om flera gånger. Sjölenius hade dock ingen särskild kunskap om detta, men han visste däremot att Erik Thalén kände till saken. Ett litet problem i sammanhanget var att en elfirma redan några dagar efter "sabotaget" utrett saken och kommit fram till att det handlade om helt naturliga förklaringar. Sjölenius kallade ändå till sig Lindqvist och bad honom skriva en rapport om det misstänkta sabotaget. Lindqvist fick elfirmans rapport och hänvisades i övrigt till Thalén. Sjölenius ville ha rapporten senast nästa dag, den 13 mars, då man skulle visa den för de två uppskärade fackliga företrädarna. Hos Thalén fick Lindqvist uppgifter om en del saker som inte fanns med i elfirmans rapport bl.a. att man funnit "åverkan" i form av ett "stickhål i en gummibalg i ett relä". Elfirman, som sett hålet, skulle enligt Thalén ha dragit den felaktiga slutsatsen att detta orsakats av ärgning på bälgen. Därutöver nämnde Thalén att verktyg stulits vid något tillfälle.

Dagen därpå skulle de fackliga företrädarna äntligen få full insyn i ärendet. Thure Höglund, som tycks ha insett det våldsamt överdrivna i saken, inledde mötet med att upphäva den tystnadsplikt som Sjölenius i så dramatiska ordalag ålagt dem dagen innan. Höglund sade sedan att han inte var glad att behövt anställa Lindqvist på sätt som skedde men att han inte kunnat göra något annat inför ett enigt presidium. Höglund sade att Lindqvists uppgift var att "se på sabotagerisken" och att det inte handlade om att övervaka "rare". Under mötet plockade Sjölenius faktiskt fram "gummibälgen" och sade att denna punkterats som ett led i sabotage på Östra Sjukhuset. En människas liv hade varit i fara, enligt Sjölenius. För Höglund var uppgifterna om "bälgen" nya och han menade att detta visade att det verkligen fanns en sabotagerisk. Sjölenius berättade vidare att "expertis undersökt apparaten och konstaterat att felet bara kunde ha uppstått genom att någon medvetet stuckit hål på gummidosan".

De fackliga företrädarna lämnade mötet, inte så litet förbryllade. De var framför allt undrande inför att Sjölenius menat att Lindqvist, en nyanställd ekonom, skulle ha bättre kompetens än polisen att klarlägga vem sabotören var. En sak fick man dock klart för sig; den politiska ledningen för sjukvården i Göteborg, sjukvårdsstyrelsens ordförande Per Anders Örtendahl samt vice ordföranden Leif Andersson, hade det yttersta ansvaret för anställningen av Lind-

qvist. Man beslöt sig för att informera klubbledningarna och avvaktade med vidare åtgärder.

I sin rapport hade Lindqvist, angående det påstådda sabotaget, skrivit att "felet har senare visat sig bero på att ett stickhål fanns i en gummibälg. Teknikerna finner detta högst märkligt. Sabotage kan inte uteslutas." Det fanns dock en annan sanning om "sabotaget". Erik Thalén hade berättat om detta vid mötet i november 1974 då också Axel Eriksson och Leif Andersson deltog. Thalén berättade då om ett strömavbrott som inträffat i slutet av augusti 1974. Vid tillfället skulle egentligen ett reservaggregat ha trätt i funktion. Så skedde dock inte och Thalén menade att detta berodde på ett hål som någon stuckit i den gummibälg som reglerade påslaget. Elfirman som undersökte strömavbrottet nämner i sin rapport dock inget om någon gummibälg med hål på, än mindre något sabotage. Anledningen till att reservaggregatet inte slog till var enligt firman att ett relä drabbats av oxidation. Thalén var väl förtrogen med elfirmans rapport eftersom han själv förvarade den i sin skrivbordslåda. Enligt Sjölenius kände han i mars 1975 inte till elfirmans utredning. Lindqvists rapport och påståendena om "sabotaget" är uppenbara falskationer. Avsikten framgår av bl.a. JO:s utredning:

Sjölenius har konsekvent skyddat säkerhetspolisen. Han kan därför ha sagt till "facket" att Lindqvist anställdes för utredning om sabotagehändelser.

2.5 Lindqvists första uppdrag för säkerhetspolisen

Som nämnts hade Jan Lindqvist vid besöket på säkerhetssektionen fått en lista med 13 namn på personer anställda någonstans inom sjukvårdsförvaltningen. Lindqvist skulle nu ta närmare reda på deras arbetsplatser. Omständigheterna kring detta detektivarbete visar hur problematiska följderna kan bli om säkerhetspolisen lämnar ut uppgifter till en kontaktman. Lindqvist talade först med Sjölenius om hur han skulle gå till väga för att få fram uppgifterna. Sjölenius hänvisade till personalchefen Lars-Olof Larsson. Enligt denne kom Lindqvist vid något tillfälle in med "en lista med ett 10-tal namn på anställda inom sjukvårdsförvaltningen". Lindqvist ville veta var inom förvaltningen de arbetade. Larsson hjälpte honom med detta. Lindqvist fick dock hjälp av fler personer. En av dessa, sjukhusintendenten på Sahlgrenska sjukhuset Roland Lundberg,

nämnde att Lindqvist sent en kväll i mars 1975 ringde och uppgav att han hade en lista med 6-10 namn på. Han behövde nu hjälp att få reda på var personerna arbetade. Lundberg gav i uppgift till en av sina assistenter att skaffa fram uppgifterna som Lindqvist erhöll någon dag därefter. Ytterligare en person, den t.f. säkerhetschefen vid förvaltningen Bertil Hermansson, såg listan.

2.6 Tjörn-ärendet⁴

I samband med att den s.k. sjukhusspionen avslöjades i oktober 1975 motiverade man från offentligt håll Lindqvists verksamhet med att denne skulle bistå säkerhetspolisen med uppgifter om personal vid sjukvårdsförvaltningen som "haft och har kontakter med vissa internationellt verkande terrororganisationer". Tretton år senare kunde Expressen avslöja att det bl.a. handlade om kontakter med den internationellt kände terroristen Carlos. Det är främst den första utredningen om sjukhusaffären, gjord av Hans Holmér och Ebbe Carlsson i slutet av oktober 1975, som torgför terroristkoppingarna och Carlos-spåret.

Av säkerhetspolisens egna handlingar framgår att Centrallasarettet i Karlskrona den 26 juli 1975 erhöll en försändelse innehållande ett antal brev från läkarstationen Lilldal på Tjörn. Några dagar senare kontaktade "en förtrolig kontaktman" vid lasarettet en polis i Karlskrona. Någon vecka senare hade säkerhetssektionen i Karlskrona gjort en undersökning rörande försändelsen. I skrivelse till säkerhetspolisen i Göteborg redogjorde man för denna. Man anger att breven med största sannolikhet skrivits och sänts till Lilldal av en läkare vid Centrallasarettet i Karlskrona. Av brevens innehåll framgick, menar man, "att [X] i Göteborg har kamrater och kontakter som har vissa anknytningar med extremistiska ytterlighetsgrupper". Från säkerhetspolisen i Stockholm hade man också fått "knapphändiga uppgifter" enligt vilka [X:s] namn skulle figurera bland anteckningar som anträffats i samband med undersökningar i Paris rörande den s.k. Carlos-affären.

Avslutningsvis bifogade säkerhetspolisen i Karlskrona kopior av innehållet i försändelsen "för kännedom och eventuell undersökning". Enligt noteringar på en handling, upprättad inom säkerhetspolisen i Göteborg, begärde en säkerhetspolis i Stockholm att om

---

⁴ I SÄPO:s arkiv finns ett antal handlingar inlämnade från säkerhetssektionen i Göteborg. Här finns en hel del handlingar rörande KFML(r) och i volym 15:4/6A, volym 30, finns uppgifter som rör sjukhusaffären.

möjligt få reda på för vem försändelsen till läkarstationen i Lillardal varit avsedd. Säkerhetspolisen i Göteborg konstaterade att den lämpligaste personen att tala med var en intendent vid landstinget i Kungälv. Av noteringarna framgår också att säkerhetspolisen den 25 augusti varit i kontakt med Jan Lindqvists "handledare" Bengt Sjölenius som skulle återkomma. Någon har också noterat ett telefonnummer och skrivit "Sjölenius - Lindqvist" i anslutning till detta.

Den 9 september 1975 sammanställde Jan Lindqvist "en lista på de läkare som tjänstgjorde vid läkarstationen på Tjörn under sommaren 1975". Av listans totalt åtta namn var det uppenbarligen endast ett som väckte säkerhetspolisens intresse; en kvinna som tjänstgjorde på Tjörn under hela sommaren 1975.

I mitten av augusti 1975 samtalade en av de fackliga företrädarna, Hans Falklind, med Erik Thalén. Falklind hade frågat Thalén om Jan Lindqvist hade något att göra med de problem som KFML(r) skapade. Thalén bekräftade då detta. Därefter gav Thalén Falklind en bakgrund till varför det var viktigt att hålla reda på kommunister inte minst om de varit på utbildning utomlands. Thalén menade att "det nästlat sig in personer med dolda syften i sjukvårdsförvaltningen". Man hade dock inte kunnat klarlägga om någon av dem var medlem i någon organisation och "(d)et är därför Jan Lindqvist är här. Så fort något händer skall han fungera som polisens kontaktman och förmedla hjälp via rätt intendent."

2.7 Mitt upp i alltihop - Leif Andersson träffar IB-folk

Under två veckor i slutet av augusti och början av september 1975 var Leif Andersson, tillsammans med två partikamrater från Göteborg, Göran Johansson och Sören Mannheimer, i allra största hemlighet inkallad till militär repetitionsövning. Förhållandena var dock lite annorlunda än i vanliga fall. Övningen leddes av Birger Elmér, tidigare chef för Sveriges hemliga militära underrättelsetjänst, IB. Vid sin sida hade han Ingvar Paues som under tio års tid arbetade under Elmér med kartläggning och registrering av bl.a. svenska kommunister. Både Elmér och Paues hade i maj 1973 avslöjats i mängder av tidningar som "spioner" efter att FiB/Kulturfront i flera artiklar kartlagt IB. Vid övningen, som mer hade karaktären av en två veckor lång kurs, diskuterades bl.a. hur motståndsrörelser verkade i olika länder under andra världskriget. Därutöver diskuterade man den verksamhet som den s.k. extremvänstern i Göteborg,

främst KFML(r), bedrev. Någon gång under kursdagarna berättade Leif Andersson om "r-arnas" verksamhet inom bl.a. sjukvårdsförvaltningen. Andersson lämnade vid tillfället över en namnlista till Ingvar Paues. Enligt Andersson skulle namnlistan ursprungligen ha kommit från Axel Eriksson på hösten 1974 men det är mer sannolikt att Andersson fick listan från Jan Lindqvist. Det finns inga uppgifter om ett samband i övrigt mellan kursen och Jan Lindqvist eller sjukvårdsförvaltningen. Kurssällskapet besöktes vid något tillfälle av SAP:s partisekreterare Sten Andersson tillsammans med den nye ordföranden i Göteborgs arbetarekommun Sven Hulterström.⁵

2.8 Jan Lindqvists sista uppdrag för säkerhetspolisen

Den 15 september 1975 sammanställde Jan Lindqvists kontaktman vid säkerhetspolisen ännu en lista över personer som Lindqvist skulle undersöka. Septemberlistan utgörs totalt av 29 namn. Noteringar på ett exemplar av handlingen (som återfunnits i SÄPO:s arkiv) gör gällande att 20 namn förts upp av säkerhetspolisen - "övriga namn är antecknade av Jan Lindquist, kontaktman vid Sjukvårdsförvaltningen". Av dessa hade sju redan förekommit på marslistan vilket visar att Lindqvist sparat namnuppgifterna från denna. Om de två övriga namnen har Lindqvist berättat att han själv lade till dessa. Namnen hade han fått av en partikamrat som han stött ihop med av en händelse. Lindqvist hade då frågat "hur det stod till politiskt inom sjukvården", och mannen hade sagt att det förekom vissa problem med "r-are" och nämnde de två namn som Lindqvist sedan lade till på listan. Enligt Lindqvists kontaktman inom säkerhetspolisen antecknade dock Lindqvist dessa namn i onödan; de båda var redan föremål för säkerhetspolisens uppmärksamhet".

2.9 Spelet är förlorat

I mitten av oktober, endast några dagar innan Lindqvist avslöjades i massmedia, ville Erik Thalén ha hjälp av den facklige företrädaren Dan Svensson i ett anställningsärende. Svensson svarade att han kanske kunde hjälpa till men då ville han som en gentjänst ha reda på sanningen om Jan Lindqvist. Thalén tvekade först men berättade

⁵ Omständigheterna runt kursen behandlas i *Det grå brödraskapet. En berättelse om IB* (SOU 2002:92), avsnittet "Krigs-IB".

sedan att Leif Andersson "för länge sedan" ringde och frågade om säkerhetspolisen kunde få kontakta Thalén i en angelägen fråga. Senare hade Thalén fått besök från säkerhetspolisen varvid man diskuterat en läkare som varit på utbildning i öststaterna. Säkerhetspolisen hade frågat om Thalén kunde tänka sig att fungera som kontaktman men Thalén ansåg sig inte kunna ställa upp på grund av sin tjänsteställning. Efter en tid hade Thalén förstått att Jan Lindqvist i stället fått denna funktion. Thalén hade också bekräftat att Lindqvist hade medhjälpare bland fackliga företrädare för Svenska Kommunalarbetsareförbundet (SKAF).

Såväl Falklind som Svensson hade nu fått bekräftelser från Thalén på att Jan Lindqvist arbetade för säkerhetspolisens räkning. Någon dag efter detta samtal, den 16 oktober 1975, informerade de båda förvaltningens tredje stora fackklubb SACO om vad man fått reda på. SACO och SKTF kom då överens om att i en skrivelse till sjukvårdsstyrelsens presidium kräva "att denna verksamhet omedelbart stoppas och att sjukvårdsstyrelsen lämnar oss en fullständig redogörelse för vad som hittills förevarit".

Rykten om att det fanns någon sorts agent inom sjukvården i Göteborg hade börjat cirkulera också bland journalister. Den 20 oktober blev Hans Falklind uppringd av en av dessa, Sven-Oskar Ruhmén på Aftonbladets redaktion i Stockholm. Denne frågade Falklind om det var sant att det fanns en "säpoagent" inom sjukvårdsförvaltningen. Falklind bekräftade och Ruhmén sade att "då kommer en artikel om detta att publiceras i Aftonbladet i morgon". Falklind bad dock Ruhmén avvakta en dag till eftersom facket skulle ha ett möte med förvaltningsdirektionen i Lindqvistärendet. Ruhmén accepterade detta varför artikeln i stället skulle publiceras den 22 oktober.

Mötet med förvaltningsdirektionen inleddes med att de fackliga företrädarna krävde att Lindqvist skulle avlägsnas från sjukvårdsförvaltningen. Per Anders Örtendahl sade sig vara bestört över att Lindqvists verksamhet tycktes ha en annan inriktning än den han själv från början informerats om. Både Thure Höglund och Örtendahl lovade att Lindqvist skulle bort.

3 Avslöjandet och dess följder

Den 22 oktober 1975 hade Aftonbladets förstasida en artikel med texten: "SÄPO-AGENT SPIONERAR PÅ ANSTÄLLDA inom sjukvården."

I artikeln gjordes gällande att agenten hade anställts i februari 1975 på sjukvårdsförvaltningens ekonomiavdelning och att han vid sidan av sin ordinarie syssla skulle ha ägnat sig åt åsiktsregistrering för säkerhetspolisens räkning. En koppling gjordes till IB i och med att agentens närmaste chef inom förvaltningen, Svante Winqvist, sades ha varit IB-agent. I artikeln förekom inga offentliga bekräftelser eller dementier. En anonym källa gjorde dock gällande att man sedan en tid misstänkte agenten för att ha sysslat med åsiktsregistrering. Kvällstidningen GT publicerade senare på dagen en artikel baserad på Aftonbladets uppgifter kompletterade med en kommentar från bl.a. en av säkerhetspolisens byråchefer, Olof Frånstedt. Denne förnekade all kännedom om saken.

Nyheten fick stort genomslag och massmedierna började i stort sett belägra sjukvårdsförvaltningen. En presskonferens hölls på kvällen där Per Anders Örtendahl sade att han vid årsskiftet 1974/1975 hade kontaktats av Leif Andersson som berättat om ett strömavbrott på ett av sjukhusen. De båda bestämde sig då för att ta upp saken med sjukvårdsdirektören Thure Höglund. Därefter bestämdes att man skulle anställa en person för att undersöka om det låg ett sabotage bakom strömavbrottet. Leif Andersson berättade vid presskonferensen att han vid årsskiftet 1974/1975 fått rapporter om flera misstänkta sabotage på sjukhus i staden. Det gällde bl.a. ett elektriskt aggregat som användes under operationer som reservaggregat vid strömavbrott. Mitt under pågående operation hade strömmen plötsligt brutits och reservaggregatet trädde inte i funktion. Patientens liv kunde enligt Andersson dock räddas men det fanns anledning att misstänka sabotage. Vilka de andra sabotagen skulle ha varit ville inte Andersson yttra sig om (vilket ju inte var så konstigt eftersom det inte fanns några). Andersson tillfrågades också om "agenten" och säkerhetspolisen hade någon roll i sammanhanget:

Fråga: Tillhörde mannen säpo?

Andersson: Det tror jag inte.

Fråga: Vet du det?

Andersson: Jag ska undersöka det i morgon.

Enligt säkerhetspolisen i Stockholm kände man inte till något om saken. De ledande i sjukvårdsstyrelsen talade om misstänkta sabotage men sade sig inte veta något om säkerhetspolisen. Dan Svensson från SKTF:s fackklubb sade dock vid samma presskonferens att fackets egna utredningar tydde på att "agenten" ägnat sig åt kontroll av anställda med vänstersympatier. Svensson berättade om hur facket i mitten av mars informerats om sabotageteorin - "vi trodde inte ens då på den teorin".

Säkerhetspolisens chef Hans Holmér hade under dagen läst Aftonbladet. Han kontaktade den nye chefen för säkerhetssektionen i Göteborg, Evert Johansson (Synnerman hade pensionerats några månader tidigare), och undrade vad som stod på. Johansson, som deltog i mötet i februari då Lindqvist och Sjölenius var på besök, kunde då dementera att säkerhetspolisen hade en agent inom sjukvårdsförvaltningen. Det var, enligt Johanssons uppfattning, istället så att man kontaktats av företrädare för sjukvårdsförvaltningen eftersom man där hade problem med vissa driftsstörningar vid sjukhusen. Holmér informerade sedan rikspolischefen Carl Persson och justitieminister Lennart Geijer om detta.

Två dagar senare framträdde Jan Lindqvist, Erik Thalén och Bengt Sjölenius på en presskonferens. Lindqvist berättade att han anställts för att undersöka några tekniska missöden - någon åsiktsregistrering var det inte tal om och han förnekade kontakter med säkerhetspolisen. Sjölenius berättade att han begärt polisutredning om de övriga sabotage som Leif Andersson nämnt på presskonferensen några dagar tidigare. Sjölenius var förbryllad över uppgifterna; som högste ansvarig för säkerheten inom förvaltningen hade han endast känt till det omtalade strömavbrottet. Sjölenius uttalande ställde till det något för Leif Andersson. Det skulle dock bli värre. På kvällen höll sjukvårdsstyrelsen ett extrainkallat möte. Under en paus i mötet kom Thalén ut till de väntande journalisterna och serverade dessa en riktig nyhet:

Ni har inte frågat mig om Säpo varit här. Det har de. De frågade mig, efter rekommendationer från Leif Andersson, om jag ville bli agent. Men jag tackade nej. De berättade om en del små incidenter som hade inträffat inom förvaltningen, bl.a. elstopp, hissar som stannade o.s.v. Men det var inte tal om någon rapportering med politisk anknytning....jag tyckte att

den här kontakten med Säpo var otrevlig och jag informerade förvaltningens jurist (alltså Sjölenius, LOL) som bara sa "jaså".

Man kan undra vilka motiv Thalén hade för att på detta sätt ställa till problem för såväl Andersson som Sjölenius. Andersson blev naturligtvis av pressen åter tillfrågad om han haft kontakter med säkerhetspolisen i ärendet. Han förnekade först detta men erkände sedan, hårt pressad, att så ändå varit fallet:

Jag hade ganska goda kontakter med Säpo efter min tid som partiombudsman. Det var ganska naturligt att jag gav dem namn på en lämplig person, men åsiktsregistrering, nej.

Som nämnts hade Holmér bl.a. informerat Lennart Geijer om att säkerhetspolisen inte haft något med Lindqvists verksamhet att göra. Andersson hade nu hävdad det motsatta. Under helgen den 25-26 oktober framträdde både Holmér och Geijer i massmedia och tillbakavisade Anderssons uppgifter. Denne blev både förvirrad och upprörd. Han ringde Axel Eriksson, den säkerhetspolis som han på hösten 1974 haft kontakt med och undrade hur det kunde komma sig att säkerhetspolisen först bett honom om hjälp och sedan förnekade detta. Eriksson kunde inte heller förklara detta men ordnade så att Andersson kom i kontakt med Hans Holmér. Då Andersson sedan talade med Holmér uppfattade denne att Andersson "föreföll virrig och upprörd". Efter de försäkringar som Holmér hade fått från sektionschefen Evert Johansson i Göteborg kände han sig inte alls övertygad om att Anderssons uppgifter var korrekta varför han lämnade dessa utan avseende. Leif Andersson måste nu ha känt sig som en mycket ensam man. Han kontaktade under helgen några personer i Stockholm, bland dem Thage G Peterson, Sten Andersson och Birger Elmér.

3.1 Saken skall utredas

På justitiedepartementet sammanträffade den 27 oktober ett antal personer för att diskutera händelserna i Göteborg. Rikspolischefen Carl Persson överlämnade en PM som Hans Holmér upprättat efter sitt samtal med Evert Johansson. Av denna framgick att Sjölenius och Lindqvist omkring årsskiftet 1974/1975 sökt upp säker-

hetssektionen i Göteborg ”på uppdrag av sjukhusdirektionen”. Sjölenius hade berättat att Lindqvist anställts för att vid sidan av sitt arbete som ekonom följa upp ”vissa egendomliga händelser inom sjukhuset såsom misstänkta cellbildningar och `sabotagedåd’”. Därutöver nämndes att personal från sektionen vid ett eller två tillfällen i september 1975 hade kontakt med Lindqvist varvid man ”bytte personuppgifter i anslutning till resonemanget om hemlig cellbildning”. Sektionen hade under sommaren 1975 haft kontakt med någon vid sjukvårdsförvaltningen ”i det s.k. Carlos-ärendet”. Detta var i princip det man kunde informera justitiedepartementet om.

Med vid mötet var bl.a. Lennart Geijers pressekreterare Ebbe Carlsson. Enligt Leif Andersson ringde Carlsson plötsligt på kvällen den 27 oktober till Andersson och sade att han var på väg till Göteborg och att han hade Geijers och Palmes uppdrag att undersöka affären.

Leif Andersson hade någon av dessa dagar kontakt med ordföranden i Göteborgs arbetarekommun, Sven Hulterström. Denne ville att Andersson skulle avge en rapport om vad som förevarit. Hulterström hade frågat Andersson av vilket skäl han hade haft kontakter med säkerhetspolisen. Andersson svarade att ”det har jag gjort för partiet”. Kontakterna med säkerhetspolisen var bra för att kunna hålla kontroll på ”r-arna”.⁶ Den 27 oktober hade Hulterström telefonkontakt med Thage G Peterson och sade ”att det var stort bråk i Göteborg”.⁷ Strax därpå träffades Leif Andersson, Hulterström, Thage G Peterson samt Sten Andersson på ett hotell vid Arlanda för att reda ut vad som hänt. Hulterström hade före mötet talat med Sten Andersson och till denne sagt att om partiet hade engagerat Leif Andersson så fick man väl ta sitt ansvar för det.⁸ Vid mötet förklarade Leif Andersson sin roll som säkerhetspolisens kontaktman. Enligt Leif Andersson berördes dock inte det möte som Leif Andersson, Hulterström och Sten Andersson två månader tidigare deltagit i där också Birger Elmér och Ingvar Paues var närvarande. Peterson kände till att Leif Andersson då deltagit i en kurs under Birger Elmérs ledning - detta hade Peterson själv i affärens inledningsskede fått höra av Elmér. Elmér skulle också ha sagt att Andersson ingick i IB:s krigsorganisation och att ”kursen” egentligen var en repövning inom ramen för krigsorganisationen.

---

⁶ Förhör med Sven Hulterström den 9 februari 2000. SÄKO.

⁷ Förhör med Thage G Peterson den 8 mars 2000. SÄKO.

⁸ Förhör med Sven Hulterström den 9 februari 2000. SÄKO.

Ingen av de fyra personerna kan idag närmare erinra sig vad som diskuterades vid mötet på Arlanda.

Efter det att Ebbe Carlsson landat i Göteborg på kvällen den 27 oktober sökte han omgående upp Leif Andersson. Denne sade ungefär samma sak som han någon dag tidigare gjort till Holmér. Man ringde Axel Eriksson som strax anslöt sig till sällskapet. Carlsson fick nu klart för sig att Andersson haft rätt; det var säkerhetspolisen som genom Eriksson kontaktat Andersson om en kontaktman. Carlsson ringde sedan till Holmér och berättade att "vi har fått det hela om bakfoten". Detta föranledde Holmér att kontakta Pehr Synnerman för att kolla om det verkligen var sant att det var säkerhetspolisen som låg bakom det hela. Synnerman hade dock bara skrattat och sagt att han inte kom i håg "ett skit". Han uppgav senare för utredare att han väl varit "lite glömsk" och inte tänkte på kontakten mellan Axel Eriksson och Leif Andersson.⁹

Efter besöket hos Leif Andersson reste Ebbe Carlsson tillbaka till Stockholm där han omedelbart sammanträffade med Holmér varefter de båda åkte hem till justitieminister Geijer för att berätta nyheterna. Troligen gav Geijer dem på stående fot då uppdraget att redan nästa dag resa till Göteborg och göra en mer noggrann undersökning så att Geijer kunde vara bättre förberedd då han skulle svara på en fråga i riksdagen om några dagar.

I Göteborg frågade Holmér och Carlsson ut huvudaktörerna, dock inte den nyss avgångne sektionschefen Pehr Synnerman. Denne hade ju redan förklarat för Holmér att han inte kunde erinra sig något i saken. De båda utredarna stod inför ett problem; varför hade Eriksson egentligen bett Andersson om hjälp med en kontaktman? Eriksson kunde i stort sett bara hänvisa till Synnerman. Eriksson visste vidare endast att det inom säkerhetsavdelningen förekom åtgärder beträffande en viss namngiven läkare. Inte heller Evert Johansson kunde ge något besked om skälen för Synnermans uppdrag till Axel Eriksson. Han hade ju redan några dagar tidigare berättat för Holmér att det var sjukvårdsförvaltningen som sökt upp säkerhetspolisen och inte tvärt om. Holmér och Ebbe Carlsson började nu tillsammans med Evert Johansson och Axel Eriksson att söka igenom sektionens arkiv på jakt efter svar. Axel Erikssons uppgifter om "palestinaläkarna" fann man något stöd för, liksom

⁹ Här kan nämnas att SÄKO förhört Pehr Synnerman. Han uppgav då att Holmér, efter att Lindqvist avslöjats, "en natt" ringde till Synnerman. Denne var sömnig och "det är mycket möjligt att han inte mindes något, vilket kan ha varit riktigt just då". Synnerman "skrattade åt Holmér och uttryckte sig vanvördigt till denne". Synnerman "hade ingen respekt för Holmér". Han menar att sjukhusaffären "var en bagatell som blåstes upp genom medierna". Förhör med Pehr Synnerman den 18 januari 2000. SÄKO.

för uppgifterna om att man från säkerhetssektionens sida intresserat sig för KFML(r):s cellbildningar på olika arbetsplatser i staden. Vad man dock framför allt fann var uppgifter vilka tolkades som att det inom sjukvårdsförvaltningen och KFML(r) fanns personer med kopplingar till terrorister.¹⁰ Axel Eriksson tittade på dokumenten och frågade Johansson om denne kände till uppgifterna. Johansson svarade att en del av materialet var nyheter för honom. De flesta uppgifterna var även nyheter för Eriksson vilket inte var så konstigt eftersom de tillkommit efter att han hade slutat vid sektionen vid årsskiftet 1974/1975.

Problemet med framför allt "terror-kopplingarna" var att flertalet av dem i tid låg efter Erikssons förfrågan om en kontaktman. Holmér och Carlsson tog dock inte någon större hänsyn till detta faktum utan byggde sin utredning huvudsakligen på dessa uppgifter. Tillvägagångssättet kom något halvår senare att starkt uppröra JO som då nyligen börjat utreda affären. JO upptäckte nämligen, i samtal med Pehr Synnerman och Evert Johansson, att dessa efter Holmér och Carlssons besök i Göteborg träffats för att diskutera frågan. Johansson hade då berättat för Synnerman vad som kommit fram under utredarnas besök på sektionen. Johansson hade sagt till JO att enligt vad han "numera vet" kunde Synnerman på goda grunder i februari 1975 - då Lindqvist och Sjölenius besökte säkerhetssektionen - misstänka att det inom sjukvårdsförvaltningen förekommit hemlig cellbildning från KFML(r):s sida och att "särskilt läkare, som var medlemmar i KFML(r), hade förbindelser med internationella terrororganisationer, PFLP, IRA, m.fl." Att Holmér och Carlsson mer eller mindre byggt sin utredning på antaganden bekräftades också av Hans Holmér då denne hördes av JO. Denne skriver i samtalsuppteckningen:

KFML(r) hade bitit sig fast i Göteborgsområdet och har haft en del medlemmar anställda inom sjukvårdsförvaltningen. Från Säpo:s sektion i Göteborg har man ansett sig skyldig att följa dessas verksamhet. Under augusti och september 1974 har några läkare haft en del kontakter i Mellersta Östern. Det finns misstankar om att stulen medicin sånts till gerill rörelsen PFLP.

---

¹⁰ För en analys av påståendena om kopplingar mellan KFML(r) och olika terrororganisationer, se Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91) samt Lars Olof Lampers: *Granskningmakten och sjukhusaffären i Göteborg* (1997), bilaga 1.

Detta var alltså huvuddragen i Holmér/Carlssons utredning. Inför JO redovisade Holmér sedan hur man kommit fram till att detta var orsaken till begäran om en kontaktman vid sjukvårdsförvaltningen:

Dävarande sektionschefen Synnerman torde ha ansett att Säpo borde ha en kontaktman vid sjukvårdsförvaltningen. Detta är en slutsats som Holmér kommit fram till....vilka motiv Synnerman haft går helt enkelt inte att komma fram till. Holmér kan således inte med 100%ig säkerhet säga att Synnermans bedömningar stämmer med den efterhandskonstruktion som Holmér gjort på grundval av den utredning han verkställt.

Således kunde Evert Johansson, några dagar efter Holmérs och Carlssons besök, upplysa en möjligen något förundrad Pehr Synnerman om varför denne antagligen velat ha en kontaktman inom säkerhetspolisen.

3.2 Krav på nya utredningar

En som inte var nöjd med Holmérs och Carlssons utredning var den moderata representanten i rikspolisstyrelsen, Astrid Kristensson. Hon begärde vid ett flertal tillfällen att rikspolischefen Carl Persson skulle göra det som utredarna struntat i, nämligen tala med Synnerman. Kristensson, som fick ärendet föredraget för sig under november och december, hade reagerat på en del mindre logiska resonemang och uppgifter i utredningen. Carl Persson delade hennes tvivel. Efter affären hade också en mängd rykten florerat om att det i själva verket var IB som tillsammans med några socialdemokrater ägnade sig åt övervakning av vänsterextremister. I början av 1976 talade Persson med Synnerman om saken. Denne, som egentligen bara hade uppgifterna från Evert Johansson som stöd för sitt agerande, talade strax före mötet också med Axel Eriksson. Inför Persson kunde Synnerman sedan berätta att man under hösten 1974 genom telefonavlyssning fått klart för sig att det fanns KFML(r):are inom sjukvårdsförvaltningen, att cellbildning förekom och att några av "r-arna" varit på utbildningsläger i Palestina.

Av det skälet att han bett Axel Eriksson ordna en kontaktman vid förvaltningen. Det hade dock inte gällt några "terroristaktiviteter" eftersom sådana hade blivit aktuella först framåt sommaren 1975.

Synnerman har alltsedan sjukhusaffären inträffade, envist hävdade att hans begäran om en kontaktman egentligen var "en skitsak". Han vinner stöd genom Hans Holmér som inför JO sade att säkerhetssektionens behov av en kontaktman inte var stort. Detta framgår naturligtvis också av att man från sektionens sida inte presade på hårdare för att få en kontaktman och då Sjölenius och Lindqvist till slut i februari 1975 kom upp på säkerhetssektionen, hade Synnerman glömt bort det hela.

Att det fanns "r-are" inom sjukvårdsförvaltningen var ingen nyhet för SÄPO. Genom den ständiga telefonkontrollen fick man efterhand uppgifter om "r-are" som arbetade på olika ställen i staden, bl.a. Sahlgrenska sjukhuset. Man hade sedan några år samlat in sådana uppgifter. Bakgrunden till detta var följande. Då regeringen i april 1973 utfärdade de kvalificerat hemliga registreringsföreskrifterna påpekade SÄPO-chefen Hans Holmér på en intern konferens att en nyhet i kungörelsen var att "vi helt plötsligt fick befogenhet att intressera oss för vad som händer på arbetsplatserna och vid demonstrationer". Rörande arbetsplatserna "så ställs vi inför stora svårigheter" fortsatte han och förordade "samarbete med personalorganisationerna, gärna genom personalchefen, för att kunna bedöma stämningen på vissa nyckelindustrier eller industrier där man har oroligheter". Han poängterade att "(d)et vi ska intressera oss för är hemlig cellbildning på arbetsplatserna och inte vanliga vilda strejker. De yttringar hitintills som den hemliga cellverksamheten visat är att det varit lite våldsamerhet och lite avancerad orolighet på de platserna." Hemliga celler på arbetsplatser var alltså ett problematiskt område och Holmér kunde inte närmare gå in på hur man här skulle förfara. Däremot, menade han, var det enklare med hemlig cellbildning inom den militära sektorn där man hade hjälp av säkerhetscheferna på regementena.¹¹

Dokument från säkerhetspolisen i Göteborg visar hur man där arbetade med att söka kartlägga de arbetsplatser där personer tillhörande KFML(r) var verksamma. En sammanställning upptar drygt 30 företag och myndigheter i staden. Handlingarna visar att

¹¹ Anledningen till att säkerhetspolisen "helt plötsligt" fått befogenhet att registrera deltagare i hemliga celler var att försvarsstabens säkerhetsavdelning krävt detta i ett remissyttrande till ett tidigare förslag till föreskrifter. Om cellbildningen som registreringsgrund, se Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91). För en redovisning av framväxten av registreringsföreskrifterna, se Ulf Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1969-2002* (SOU 2002:89).

man redan på hösten 1972, alltså före regeringens tillämpningsföreskrifter trädde i kraft, gjordes noteringar om KFML(r):s driftceller. Rörande flera av företagen och myndigheterna finns namnlistor över medlemmarna i de olika cellerna. För SKF finns exempelvis ett femtontal personer, alla med ofullständiga personnummer. Några uppges ha slutat. När denna lista skrevs framgår inte. Beträffande Götaverken finns en lista på ca tio personer, också här med ofullständiga personnummer. Likadant är det med Arendalsvarvet (ca 20 personer). För Volvo finns en lista på 25 personer. Eriksbergsvaret har en lista på ca femton personer. Här finns en uppgift som tyder på att listan upprättats senast i oktober 1973. Bland andra företag och myndigheter med namnlistor kan nämnas Byggnads Västra (tre personer), Ringhals (fyra personer), Saab-Scania (tre personer), Papyrus (nio personer) samt S.t Jörgen (tre personer).

Vad handlingarna också alltså visar är att SÄPO intresserade sig för KFML(r):s aktiviteter vid Sahlgrenska sjukhuset redan några år innan Jan Lindqvist anställdes vid sjukvårdsförvaltningen. Den första noteringen om "Sahlgrenska sjukvårdscell" har gjorts på hösten 1972 då det rapporteras att KFML(r):s sjukvårdscell delat ut ett flygblad på Sahlgrenska sjukhuset med uppmaning till kamp mot EEC.¹²

Cellbildningen var också det enda skälet till varför Jan Lindqvist fick i uppgift att rapportera till säkerhetspolisen. Också detta framgår av dokument i SÄPO:s arkiv. Rubriken på den första namnlistan som han erhöll från säkerhetssektionen är nämligen *Förteckning över personer som misstänkes tillhöra KFML(r)-cell vid Sjukvårdsförvaltningen. Listan uppställd av personal vid OG*. Enbart rubriken på handlingen är tillräcklig för att kunna avfärda alla påståenden som gjordes i samband med att sjukhusaffären utreddes om att säkerhetspolisen egentligen skulle ha varit intresserad av vänsterextremister med terrorkontakter. Också den andra listan, som Lindqvist fick i början av hösten 1975 har en rubrik som klart visar avsikten:

Förteckning över KFML(r)-medlemmar som
är anst vid sjukvårdsförvaltningen i Göteborg

¹² I SÄPO:s arkiv finns ett antal handlingar inlämnade från sektionen i Göteborg. Här finns en hel del handlingar rörande KFML(r) och i mappen 15:4/6b sid 9 finns uppgifter rörande KFML(r):s arbete med s.k. driftceller. I akten finns också en lista över namn på personer tillhörande bl.a. KFML(r). Listan är till sin karaktär mycket lik den som Lindqvist fick av säkerhetspolisen i mitten av september 1975 men är betydligt mer omfattande eftersom den upptar namn på r-are som är verksamma på andra håll i Göteborg än inom sjukvårdsförvaltningen. Det rör sig totalt om ett 80-tal namn.

och som kan misstänkas vara medlemmar i arbetsceller.¹³

Att Lindqvists ursprungliga uppgift för säkerhetspolisen hade med just cellbildningen att göra framgår för övrigt av Holmérs och Ebbe Carlssons utredning förutsatt att man har tillgång till hela denna (den avhemligades i stort sett helt först sommaren 1999). Av utredningen framgår att terroristkopplingarna var något som Lindqvist vid ett enstaka tillfälle kom i beröring med och då hade han varit anställd i drygt sex månader.

3.3 Efterspelet

JO lade fram sin utredning om sjukhusaffären i april 1976. Han fann ingen anledning till kritik mot någon tjänsteman men ansåg sig inte heller ha nått klarhet på alla punkter, t.ex. vad som egentligen motiverat Leif Andersson att verka för att Jan Lindqvist skulle anställas vid sjukvårdsförvaltningen. Men JO bar också på ytterligare information som han inte ansåg sig kunna redovisa. Strax innan han inledde sin utredning, vid årsskiftet 1975/1976 söktes han upp av en bekymrad Stig Synnergren som då var överbefälhavare. Synnergren hade under någon av affärens första dagar i slutet av oktober 1975 blivit informerad om att Leif Andersson tillhörde "krigsorganisationen" och i det avseendet genomgått en kurs under förre IB-chefen Birger Elmérs ledning. Synnergren hade fått höra att kursen hållits sommaren 1974. Därför fanns det enligt Synnergren anledning att tro att Leif Anderssons deltagande i kursen kunde ha styrt hans agerande vid rekryteringen av Jan Lindqvist. Också statsminister Olof Palme hade i affärens inledningsskede informerats av Synnergren. Överbefälhavaren hade då redogjort för IB:s krigsorganisation och den utbildning som förekommit. Synnergren hade sagt ifrån att IB inte hade något med själva affären att göra. Han hade nämnt att Leif Andersson genomgått utbildning inom IB men hade inför Palme inte angivit någon tidpunkt. Utgångspunk-

---

¹³ Sommaren 1998 publicerade Göteborgs-Posten en av de namnlistor som Jan Lindqvist fick från SÄPO. Listan hade överlämnats till redaktionen av Bertil Hermansson, f.d. sjukvårdsintendent vid förvaltningen. Han hade i sin tur någon gång under 1975 fått en kopia av Jan Lindqvist. Något märkligt är det väl att Hermansson så sent som 1998 förfogade över listan. Då han hördes av JK 1978 sade Hermansson att han erhållit två kopior av en namnlista från Jan Lindqvist. Hermansson tog med de båda kopiorna och visade JK. I JK:s protokoll från förhöret står sedan att "namnlistorna förstördes den 11/11 1978".

ten för Synnergren hade dock vid samtalet varit att utbildningen låg före anställandet av Jan Lindqvist.

Nu skulle alltså också JO börja utreda affären och Synnergren var därför mycket rädd för att Anderssons pressade situation skulle föranleda honom att avslöja alltför mycket om den oerhört hemliga krigsorganisationen.

Det är högst oklart vad Synnergren egentligen sade till JO. Enligt dennes kanslichef Karl-Erik Uhlin fick man veta att "något som kallas krigs-IB" låg bakom det hela. Kopplingen till sjukhusaffären var dock oklar. Uhlin har antytt att det inte var själva organisationen som låg bakom "det här i Göteborg" men på något sätt fanns det personer kopplade till verksamheten som också hade en roll i sjukhusaffären. Då Carl Persson i samband med JO:s utredning engagerade sig i affären sökte Synnergren upp också denne och redogjorde i lika kryptiska ordalag för det problematiska i sammanhanget. Synnergren menade att Leif Andersson vid affärens början "pratade en massa och visade sig vara direkt olämplig". Anledningen till ryktena om att "någon socialdemokratisk organisation" varit inblandad, menade Synnergren berodde på att "en rad andra socialdemokrater i Göteborg var inblandade i krigsorganisationen".

Efter JO:s utredning "dog" affären. Den väcktes emellertid till liv igen på hösten 1977 efter att Astrid Kristensson i en tidningsartikel mer eller mindre anklagat Holmérs och Ebbe Carlssons utredning för att vara falsk. Den borgerliga regeringen, som tillträtt året innan, gav då i uppdrag till JK Ingvar Gullnäs att på nytt utreda affären. Innan JK ens hunnit få sitt formella uppdrag hade han Stig Synnergren på tråden. Denne ville informera Gullnäs om att det fanns en koppling mellan sjukhusaffären och IB. Gullnäs svarade att han skulle återkomma så snart han börjat titta på saken. Omkring jul 1977 fick Gullnäs uppgifter från förre SÄPO-chefen PG Vinge om att Leif Andersson var "gammal IB-man". Då Gullnäs några veckor senare hörde Andersson berättade denne att han kände Elmér och Ingvar Paues men "endast som vänner och partibröder". Han sade också att han träffat dem på "en kurs som anordnades av försvarsstaben". I februari 1978 talade Gullnäs så med Synnergren. Denne upprepade vad han sagt till ett flertal personer sedan sjukhusaffären utbröt; det samband mellan IB och sjukhusaffären som han ringt Gullnäs om tidigare bestod i att Andersson "tillhört krigsorganisationen". Han var nu utbytt. Varken krigsorganisationen eller IB hade dock haft något med sjukhusaffären att göra, enligt Synnergren. Problemet var således endast personkopplingen. Efter denna bekräftelse från Synnergren på att Leif Andersson var

involverad i en krigsorganisation som hade med IB att göra, begav sig Gullnäs omedelbart till Birger Elmér för ett samtal med denne. Elmér bekräftade att Leif Andersson ingick i "IB:s krigspott" och att han var betydelsefull i denna endast i sin egenskap av politiker. Elmér hade hållit i en kurs i "motståndshistoria" vid vilken Andersson deltagit. Elmér kunde dock lösa ett problem. Synnergren hade sedan oktober 1975 gått runt och oroat sig för att Leif Anderssons agerande påverkats av hans deltagande i den av Elmér ledda kursen. Han hade delgivit ett flertal personer detta - bland dem Olof Palme och JO Thyresson. Elmér berättade emellertid att något sådant samband inte kunde föreligga. Kursen hade nämligen hållits i augusti 1975, d.v.s. strax före sjukhusaffären bröt ut.

Hur Synnergren reagerade på denna information är inte känt men att han snart fick reda på det är klart. Ett år senare talade Gullnäs nämligen åter med Synnergren. Anledningen ska strax redovisas. Vid samtalet förklarade Synnergren att han, då affären bröt ut, "svävat i villfarelse om tidpunkten för Leif Anderssons deltagande i IB-utbildningen". Synnergren sade att han trott att den ägde rum innan Jan Lindqvist rekryterades som kontaktman till sjukvårdsförvaltningen - "så småningom fick han dock det rätta förhållandet klart för sig". Gullnäs hade strax före samtalet med Synnergren fått ytterligare uppgifter vilka, oavsett om de hade att göra med sjukhusaffären eller inte, var anmärkningsvärda och kanske rent av tydde på brottslig verksamhet. En tidigare anställd vid IB:s inrikesavdelning hade nämligen för Gullnäs avslöjat att IB återupptagit sin inrikesverksamhet i början av 1970-talet. Gullnäs hade reagerat direkt när han hörde detta. Han var nämligen mycket medveten om att IB sedan 1969 inte tilläts bedriva någon verksamhet riktad mot svenska medborgare. Därmed fick också Gullnäs bekräftelse på de misstankar som uttalats i samtal han haft med bl.a. företrädare för polisen. Stig Synnergren uttryckte i samtalet med Gullnäs irritation över antydningar från polisiärt håll om att IB var inblandad i sjukhusaffären. Inför uppgifterna om IB:s återupptagna inrikesverksamhet ställde han sig helt frågande; såvitt han visste hade man gjort "rent hus" efter 1970. Han menade dock att han inte kunde "känna till och kontrollera hur enskilda medarbetare utnyttjar och använder sina kunskaper". I slutet av sin utredning försökte Gullnäs få rätsida på alla frågor utan att lyckas. Kontakter med Synnergrens efterträdare Lennart Ljung, Birger Elmér och Ingvar Paues ledde ingen vart. Samtliga förnekade att IB efter 1970 återupptagit inrikesverksamheten.

Gullnäs lät publicera sin utredning i maj 1979 dock utan att offentliggöra uppgifterna om IB:s krigsorganisation och Leif Anderssons roll i denna. Synnergren blev, efter att ha tagit del även av de hemligstämplade delarna, ytterst upprörd och framträdde inför försvarets underrättelsenämnd som var det organ som utövade den parlamentariska kontrollen över bl.a. IB. Han bemötte en rad påstående som Gullnäs framförde.¹⁴ Anledningen till att han på hösten 1977 över huvud taget ringt Gullnäs var att han ville ge denne samma information som han tidigare givit Olof Palme och JO Thyresson. Synnergren berättade att han, då affären just brutit ut, hade stött ihop med Palme i en korridor i riksdagshuset. Palme hade frågat om IB var inblandad i sjukhusaffären och om Leif Andersson varit engagerad inom IB. Synnergren lovade att ta reda på detta och återkomma snarast. Vid tillfället, berättade Synnergren för FUN, kände han inte till Leif Anderssons bakgrund, men efter kontakter, sannolikt med Elmér, kunde han meddela Palme

att Leif Andersson utbildats inom IB vid en kurs i Göteborg

att bl.a. hade Elmér varit lärare

att ytterligare några deltagit kursen

att utbildningen gällt IB:s krigsorganisation, vilken jag orienterade om ungefär så som jag senare gjorde för JK

att IB inte var inblandad i Göteborgsaffären

Olof Palme hade då bett Synnergren orientera Holmér "så att missuppfattning inte skulle ske".¹⁵ Synnergren hade därefter orienterat Holmér om krigsorganisationen. Det hade då visat sig att Holmér kände till en "del av" denna. Inför FUN beklagade Synnergren att han inte varit tillräckligt noggrann då han första gången frågade om Leif Anderssons utbildning inom IB:

¹⁴ Synnergren sammanfattade sina kommentarer till JK:s utredning i en PM rubricerad *An-teckningar använda vid föredragning inför underrättelsenämnden 1979-06-06*. PM:n (KH 3/79) förvaras i försvarsdepartementets arkiv.

¹⁵ Hans Holmér uppgav inför JK Gullnäs att det "var möjligt" att han redan från början kände till att Leif Andersson "arbetat för IB". Han hade dock inte tagit med uppgiften i utredningen eftersom han "bedömt saken så att uppgiften inte hade med ärendet att göra".

Jag levde i tron att det skedde innan den s.k. "sjukhusspionen" anställdes. Omgående när jag fick vetskap om att jag haft fel tidsperspektiv (alltså någon gång strax efter den 22 februari 1978, LOL) ringde jag till JK och meddelade honom detta. Ett samtal någon tid efter JK utfrågning av honom ledde till att jag fann att jag misstagit mig på tidpunkten. Skälet varför jag ringde JK var främst att han vid första utfrågningen frågat mig ingående om jag ansåg att L.A. utbildning i IB regi kunde ha påverkat dennes agerande vid sjukhuset och ev. mot socialdemokratiska partiet. Det nya tidsförhållandet innebar att såväl JK frågor som mina svar ej varit relevanta.

Avslutningsvis konstaterade Synnergren att JK i sin utredning förde fram "så många redan tidigare kända rykten och nya förmodanden och rykten samt skapar sådan misstänksamhet mot IB och personer inom IB att en ny utredning av denna organisation tyvärr blir nödvändig". Också så blev det. Två veckor senare tillsattes en ny utredning under ledning av regeringsrådet Bengt Wieslander. Bl.a. skulle utredningen följa upp vissa av de trådar som JK Gullnäs lämnat efter sig. Man kan dock konstatera att utredningen inte lyckades något vidare med detta bl.a. till följd av att olika personer måste ha lämnat oriktiga uppgifter till utredningen. Rörande sjukhusaffären skall dock sägas att utredningen träffade rätt; något samband mellan anställningen av Jan Lindqvist och den militära underrättelsetjänsten kunde inte konstateras.

Det väckte viss uppmärksamhet då Ingvar Gullnäs i massmedia i början av år 1988 berättade att han "numera" kände till sanningen bakom sjukhusaffären. Dock menade han att tystnadsplikten förbjöd honom att avslöja något. Tre år senare, i november 1991, uppfyllde den då nytillträdde försvarsministern Anders Björck ett av det årets vallöften, nämligen att offentliggöra så mycket som möjligt av JK:s utredning om sjukhusaffären. Bland det som avhemligades fanns uppgifterna om IB:s s.k. krigsorganisation. Avslöjandena kunde dock inte förmå Ingvar Gullnäs att avslöja vad han visste. Först då SÄKO samtalade med honom berättade han vad han fått höra. Gullnäs och Synnergren hade stött ihop vid skidspelen i Falun våren 1986. De hälsade och Synnergren sade oförmedlat: "Numera kan jag väl tala om hur det egentligen var. Det var IB:s

krigsorganisations folk som låg bakom sjukhusspionen i Göteborg.” Eftersom de närmade sig läktaren och omgavs av andra och då Gullnäs lagt detta bakom sig blev inget mer sagt därom.¹⁶ Stig Synnergren har vid förhör inför SÄKO sagt sig inte kunna minnas samtalet med Gullnäs men att det sätillvida var sant som att det var personer som utbildats av Elmér inom IB:s krigsorganisation (men inte krigsplacerats) som var inblandade.¹⁷ Synnergren har också uppgivit att han, för att undvika att sprida kunskaper om ”Krigs-IB” aldrig talade helt öppet härom med JO Thyresson eller JK Gullnäs, när de utredde sjukhusaffären i Göteborg. Synnergren säger själv att han ”åkte slalom” förbi Gullnäs frågor. Senare har han skojat med Gullnäs om detta.¹⁸

---

¹⁶ Samtal med Ingvar Gullnäs den 14 december 1999. SÄKO.

¹⁷ Förhör med Stig Synnergren den 27 januari 2000. SÄKO.

¹⁸ Samtal med Stig Synnergren den 28 maj 2001. SÄKO.

4 Avslutning

Något samband mellan anställningen av "sjukhuspionen" och IB har inte kunnat påvisats. Däremot torde kopplingen mellan Jan Lindqvist och den till IB på olika sätt knutne Leif Andersson ha varit besvärande nog. Särskilt det faktum att Leif Andersson endast någon månad innan Lindqvist avslöjades tillsammans med två andra socialdemokrater deltagit i en kurs i Elmérs regi, bör ha varit tillräckligt för att oroa personer inom både regeringen och SAP. Inte minst mot bakgrund av att partisekreteraren Sten Andersson och ordföranden i Göteborgs arbetarekommun, Sven Hulterström, vid något tillfälle anslutit sig till kurssällskapet. Under kursen hade också Leif Andersson till Ingvar Paues överlämnat en lista på namn han fått från säkerhetspolisen, antagligen genom Jan Lindqvist. Under 1970-talet hade också Andersson och flera andra socialdemokrater i Göteborg haft löpande kontakter med Birger Elmér och Ingvar Paues. Samtalet gällde då ofta extremvänsterns aktiviteter på arbetsplatserna.

Säkerhetspolisen låg aldrig bakom några krav på att en särskild kontaktman skulle anställas vid sjukvårdsförvaltningen. Ansvaret för detta är enbart Leif Anderssons och motiven är inte alldeles lätta att förstå. Emellertid torde Andersson ha ansett det viktigt för partiet att få in en duglig person i förvaltningen. Socialdemokraterna inom Svenska Kommunalarbetareförbundet (SKAF) var enligt Andersson "väldigt passiva" inom sjukvårdsförvaltningen. Andersson medverkade därför till bildandet av en socialdemokratisk fackklubb där Jan Lindqvist omgående efter sin anställning kom att inta en framträdande position som sekreterare. Genom detta kom Andersson och Lindqvist att sammanträffa omkring en gång i månaden. Men det är också högst sannolikt att Andersson sett Lindqvist som lösningen på vad han ansåg vara påtagliga brister i säkerheten inom sjukvården. Flera av dem SÄKO talat med - personer som känner Andersson väl - har emellertid framhållit att man inte bör läsa in för mycket i detta; Andersson betraktas som "gräsosse" och skulle, för vilken anställning som helst, alltid rekrytera en socialdemokrat.

För dem som gärna sett att IB låg bakom sjukhuspionen finns dock tröst. I början av 1974 hade Ingvar Paues frågat Leif Andersson om denne kunde sätta honom i samband med någon som hade goda kunskaper om extremvänsterns verksamhet i Göteborg. Andersson ordnade då så att Paues kom i kontakt med en socialdemo-

kratisk ombudsman vid Eriksbergsvärdet, Bertil Levin. Det är ju numera känt att Birger Elmér och Ingvar Paues, i linje med vad JK Gullnäs kom fram till i sin utredning, faktiskt fortsatt med övervakning av svenska medborgare inom landet. Levin var en del av denna apparat. Hade det varit Levin och inte Lindqvist som avslöjats 1975 hade det blivit synnerligen problematiskt för regeringen, SAP och IB. Levin hade nämligen, till skillnad från Lindqvist, så vitt är känt ingen koppling till säkerhetspolisen.

Värnpliktskonferensen i Örebro 1972

av Lars Olof Lampers

1 Bakgrund

Värnpliktskonferensen i Örebro hölls den 22 - 24 mars 1972. Till denna hade värnpliktiga i hela landet valt 171 ombud och arrangören, försvarsstabens personalvårdsbyrå, inbjöd bl.a. press och utländska besökare. Därutöver hade omkring 25 befattningshavare vid militära verk och staber kommenderats att som experter stå till konferensens förfogande. I god tid före konferensen distribuerade personalvårdsbyrån en tryckt samling över samtliga 802 motioner. En förteckning över konferensombuden utgavs också. Under konferensens andra dag avslöjade några delegater att man var övervakade av två personer från försvarsstabens säkerhetsavdelning (Fst/Säk) och att åsiktsregistrering förekommit. Kaos utbröt och saken fick stort utrymme i massmedierna. Försvarsministern Sven Andersson och överbefälhavaren Stig Synnergren var pressade och utlovade en utredning. Justitieombudsmannen reste till Örebro och tog själv omgående initiativ till att utreda saken. Från ansvarigt håll tillstod man att personal från Fst/Säk varit närvarande men förnekade att någon åsiktsregistrering förekommit – man hade endast intresserat sig för den allmänna ordningen samt olika frågor som togs upp under konferensen.

Vad som inte var allmänt känt från början var att de två övervakarna egentligen kom från säkerhetspolisen och hade anlitats av

Fst/Säk för att hjälpa avdelningen i dessa arbete. Några veckor senare kom detta fram men ännu förnekade man att åsiktsregistrering förekommit. JO:s utredning publicerades i augusti 1972 och innehöll viss kritik mot säkerhetstjänsternas närvaro vid konferensen. I övrigt fann JO ingen anledning att rikta kritik mot SÄPO eller Fst/Säk. Några belägg för åsiktsregistrering fanns inte, ansåg JO, och han tyckte också att SÄPO:s personregistrering över huvud taget fungerade väl och enligt fastlagda riktlinjer. Han fann inte någon registreringsverksamhet inom den militära sektorn och hade således inget att invända i det avsnittet heller.

Vid den aktuella tiden var det dock många som tvivlade på JO:s utredning och i de få studier som gjorts om händelsen dröjer sig dessa tvivel kvar. Det ska sägas att några genomgripande analyser i och för sig inte gjorts - värnpliktskonferensen har snarare tagits upp i mer allmänna texter om säkerhetspolisens historia, framför allt beträffande personalkontroll och påstådd åsiktsregistrering.¹

För att förstå problematiken kring värnpliktskonferensen 1972 bör man ha klart för sig att den allmänna uppfattningen vid den aktuella tiden var att anteckningar om politiska åsikter över huvud taget inte fick göras i säkerhetspolisens register. Med tanke på den tidens extrema politiska yttringar på vänsterkanten, främst i form av KFML och KFML(r), var det ändå många som misstänkte att personer i sådana rörelser var föremål för SÄPO:s uppmärksamhet. Då misstankar om sådant uppstod, var svaret vanligtvis att registrering enbart på politiska grunder inte längre, sedan personalkontrollkungörelsens (PkK) ikraftträdande hösten 1969, förekom. JO:s utredning av händelserna i Örebro kom dock i någon mån att avslöja att formerna för sådan övervakning, t ex att säkerhetspolisen på regeringens initiativ hade utfärdat särskilda föreskrifter till PkK som regeringen inte var förtrogen med och som innefattade tolkningar av PkK som i avgörande utsträckning var främmande för regeringen. Och mycket av det som hände blev inte omedelbart känt och vissa förhållanden har över huvud taget inte blivit kända.

---

¹ Se exempelvis Hans Hederberg *Detta fantastiska land* (1973) 153-160 Peter Bratts *IB och hotet mot vår säkerhet* (1973) s 56-58, Curt Falkenstams *Polisernas krig* (1983) s 178 ff, Dennis Töllborgs *Personalkontroll* (1986) s 171-172, Carl Perssons *Utan omsvep* (1990) s 203-204 samt Erik Magnussons *Maktkamp om SÄPO* (1989) s 64-65. Peter Bratt har också skrivit en större artikel om värnpliktskonferensen i FiB/Kulturfront nr 8/1972.

2 Förhistorien

Dåvarande chefen för försvarsstaben, Bo Westin, har för kommissionen uppgivit att han kort före konferensen träffade försvarsminister Sven Andersson samt dennes statssekreterare Anders Thunborg varvid dessa manat Westin att följa konferensen så att allt gick ordentligt till. Som en följd av detta skulle Westin ha givit order till Sten Nordlander, chef för Fst/Säk, att avdelningen skulle vara representerad under konferensen.² Major Boris Falk, chef för en enhet (analysdetaljen) inom Fst/Säk som särskilt ägnade sig åt att följa upp försvarsfientliga strömningar inom krigsmakten, uppgav emellertid i JO-förhör 1972 att initiativet var hans; några veckor före konferensen tog han upp saken med Nordlander och frågade om tillstånd för samarbete med säkerhetspolisen vid konferensen. Falk talade därefter med en befattningshavare vid säkerhetspolisen.³ Denne sökte vid något tillfälle upp chefen för säkerhetspolisens byrå B, Olof Fränstedt,⁴ och frågade denne ”om man skulle hjälpa till vid värnpliktskonferensen i år också”. Fränstedt hade ifrågasatt om man verkligen kunde avvara personal men befattningshavaren ”genmälte att det kanske kunde vara nyttigt att följa konferensen”.⁵ Saken hade också tagits upp på ett rotelchefsmöte den 10 mars och någon tid senare beslutade man sig för att bistå Fst/Säk med två personer och ”man skulle ta folk som hade kännedom om extremistverksamhet”.⁶ De två utvalda säkerhetspoliserna kallas i denna studie för ”Stig Karlsson” och ”Bengt Bengtsson”. Den som ytterst fattade beslutet var Olof Fränstedt.

---

² Förhör med Bo Westin den 29 mars 2000. SÄKO.

³ JO:s förhör med Boris Falk den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁴ SÄPO:s byrå B var vid denna tid inriktad på spaning och utredning av alla indikationer på brott mot rikets säkerhet. I detta ingick bl.a. övervakning av politiska extremistorganisationer samt därmed sammanhängande utredningsverksamhet, kommunikationskontroll liksom kontakter med militära institutioner, industrier och större affärsföretag.

⁵ JO:s förhör med Olof Fränstedt den 2 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁶ JO:s förhör med Hans Holmér den 6 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

3 Förloppet

3.1 Den 22 mars 1972 – första konferensdagen

Då "Stig Karlsson" och "Bengt Bengtsson" på morgonen begav sig till Medborgarhuset fick de sällskap av en kriminalkommissarie från säkerhetssektionen i Örebro. De tre gjorde "en kort rekognosceringstur runt byggnaden" varefter kriminalkommissarien avlägsnade sig.⁷ "Karlsson" och "Bengtsson" gick sedan in i konferenssalen och satte sig bredvid Boris Falk på åhörarläktaren. Förhandlingarna gick trögt och det tog flera timmar bara att fastställa dagordningen. Under eftermiddagen vidtog utskottsarbete, detta hade säkerhetsmännen dock ingen insyn i varför de - Falk, "Karlsson" och "Bengtsson" - istället "åkte runt i Örebro och tittade på KFML:s bokhandel Oktober och KFML(r)-bokhandeln Röda Stjärnan" eftersom "ev. aktioner kunde organiseras därifrån". Senare på dagen sammanträffade man med personal på säkerhetssektionen varvid det bestämdes att säkerhetsmännen skulle delta i övervakningen av de möten som Förbundet Kommunist och Clarté ML⁸ samma kväll arrangerade i staden. Man kunde då konstatera att i Clarté ML:s möte deltog "två kända KFML(r)-medlemmar från Göteborg som inte hade någon anknytning till konferensen".⁹

"Stig Karlsson" medförde inga handlingar under den första konferensdagen. Istället försågs han av Falk med anteckningspapper på vilka han under dagen gjorde ett antal anteckningar. Efter den första dagens förhandlingar sammanställde Falk på kvällen en planskiss över lokalen. Avsikten var att bättre kunna hålla reda på de olika delegaterna. Visserligen framgick såväl deras namn som förbandstillhörighet av den offentliga delegatförteckningen, men denna var svår att använda "då delegaterna i stor utsträckning underlät att som avsett var inleda sina anföranden med att ange sitt namn" enligt vad Nordlander senare uppgav för JO. Skissen gjordes i tre exemplar och senare samma kväll noterade Falk, "Karlsson" och

⁷ TÖ-SH 84-72. *Rapport ang händelserna kring värnpliktskonferensen i Örebro den 22 - 24 mars 1972 av [namn utelämnat], daterad den 28 mars 1972. Sakakt 3:7403, löpnummer 2. SÄPO.*

⁸ "Clarte ML" står för Clarte Marxist-Leninsterna.

⁹ SH 677-72. *PM från krinsp ["B Bengtsson"], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972. Sakakt 3:7403. SÄPO.*

”Bengtsson” ”vilka delegater som under dagen hade försökt sabotera konferensen eller talat uppviglande”.¹⁰

3.2 Den 23 mars – andra konferensdagen. Tumultet utbryter

Falk, ”Karlsson” och ”Bengtsson” intog sina platser på åhörarläktaren precis som dagen innan men förhandlingarna avbröts en halvtimme för genomläsning av utskottsmaterial. De flesta ombuden satt då kvar på sina platser men ”Bengtsson” noterade att en av honom känd KFML(r):are inte var på sin plats. ”Bengtsson” gick därför ut i foajén ”och mötte där ovan nämnde KFML(r):are med tre andra personer i sällskap”.¹¹

Sten Nordlander hade inte varit närvarande under den första konferensdagen. Efter uppehållet på torsdagsmorgonen anlände han emellertid och satte sig då tillsammans med de tre säkerhetsmännen.¹² Detta var enligt ”Stig Karlsson” helt avgörande för den kommande händelseutvecklingen; Nordlander var känd av flera deltagare som chef för Fst/Säk varför intresset nu också kom att riktas mot de personer han satte sig bredvid.¹³

Bland delegaterna hade redan kvällen före första konferensdagen gått rykten om att personal från Fst/Säk skulle närvara. En deltagare, Ante Grubbström, tyckte sig ha sett Sten Nordlander i hotellvestibulen. Grubbström frågade byråsekreteraren Roos vid försvarsstabens personalvårdsbyrå om Fst/Säk ”var där”, vilket Roos sade sig helt sakna kännedom om. Därefter hände inget förrän på morgonen konferensens andra dag, då Grubbström tillsammans med en annan deltagare, Lars Olovsson, upptäckte att fyra personer framför dem ”gjorde någon form av noteringar”. De böjde sig därför fram och såg då ett papper som såg ut enligt följande. Det var rutat med en ritad plan över lokalen, där de olika ombudens bord numrerats efter delegaternas beteckningar i deltagarförteckningen. Bokstäverna ”KFML(r)” hade också förekommit i anslutning till något av ombudsnamnen. Efter att ha iakttagit de antecknande personerna en stund, gick Grubbström ut och ringde efter en fotograf ”som kunde ta bilder av de här herrarna för att vi senare skulle

¹⁰ JO:s förhör med Sten Nordlander den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

¹¹ SH 677-72. *PM från krinsp [”B. Bengtsson”], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972.* Sakakt 3:7403. SÄPO.

¹² SH 677-72. *PM från krinsp [”B. Bengtsson”], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972.* Sakakt 3:7403. SÄPO.

¹³ Samtal med ”Stig Karlsson” den 28 maj 2001. SÄKO.

kunna styrka våra uppgifter”. Fotografen anlände vid 10.30-tiden på förmiddagen. Olovsson hade under tiden skrivit av en del av de anteckningar som fördes av ”den som satt längst ut till höger” (”Bengt Bengtsson”). De fyra säkerhetsmännen tycktes enligt Grubbström ”lätt irriterade” över att bli fotograferade. En journalist från Örebrokuriren, Jan-Åke Åkesson, informerades och intervjuade Grubbström och Olovsson.¹⁴

Ännu en person, den då inom SSU aktive Sölve Persson, kunde se hur säkerhetsmännen ”ritat upp en karta över salongen och sedan prickat in de olika delegaterna med ett tecken, det var kryss, det var ringar, och det var ifyllda ringar och det var inget tecken alls det fjärde, de var då fyra som jag uppfattade”. Persson kontrollerade sedan vissa tecken mot personer vars partitillhörighet han kände och på det sättet fick han intryck av att kryssen betydde ”moderat”, ringarna ”SSU-are” och de med rött ifyllda ringarna ”KFML”.¹⁵

I konferensprogrammet finns en instruktion för förhandlingarnas bedrivande. En punkt kallas ”Ordningsfråga”. Boris Falk noterade i sina handlingar ”vad är ordningsfråga?”. Om han varit närvarande i kongressalen kl 13.15 på torsdagseftermiddagen hade han blivit ordentligt upplyst om detta. Då begärde nämligen en av deltagarna ”ordningsfråga” varpå Lars Olovsson ombads att redogöra för ”att någonting mystiskt föregick”. Olovsson gick upp talarstolen ”och lämnade en redogörelse för vilka markeringar han sett, vilka herrar som skrivit dem” varefter bl.a. Olovsson och Grubbström pekade ut ”Bengtsson” och ”Karlsson”.¹⁶ Olovsson hävdade från talarstolen att ”ett kryss betydde att man tillhörde moderata och att rund ring med rött i betydde att man tillhörde KFML”. Han nämnde att ombuden med nummer 18 och 19 hade röda markeringar och att detta stämde väl med de politiska åsikter dessa hade.¹⁷ Efter detta utbröt stort tumult i konferensalen.

Sten Nordlander och Boris Falk var vid denna tidpunkt inte närvarande vid konferensen utan återkom först någon timme senare.¹⁸ ”Karlsson” och ”Bengtsson” var således ”ensamma” då tumultet utbröt. ”Karlsson” och ”Bengtsson” fann för gott att lämna lokalen men uppretade delegater mer eller mindre omringade dem. Då den största uppmärksamheten ägnades ”Bengtsson”, lyckades ”Karlsson” ta sig ut genom en sidodörr in till ett personalutrymme. Till

¹⁴ JO:s förhör med Ante Grubbström den 5 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

¹⁵ JO:s förhör med Sölve Persson den 10 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

¹⁶ JO:s förhör med Ante Grubbström den 5 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

¹⁷ SH 677-72. *PM från krinsp [”B. Bengtsson”], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972.* Sakakt 3:7403. SÄPO.

¹⁸ JO:s förhör med Sten Nordlander den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

JO sade "Karlsson" 1972 att han där ansåg att "det kunde vara lika så gott att göra sig av med skissen" eftersom "den i orätta händer skulle kunna ställa till med stor skada". Han rev därför sönder papperet och spolade ned det i toaletten.¹⁹ Han ringde sedan säkerhetssektionen i Örebro "och meddelade att det blivit kaos i vpl-konferensens sammanträdesrum". Hur det gått för "Bengtsson" visste inte "Karlsson". Örebrosektionen sände omedelbart ut personal för att undsätta "den nödställda" "Karlsson".²⁰ "Bengtsson" lyckades på egen hand ta sig till sektionen där han sedan sammanträffade med "Karlsson".²¹ Inför JO uppgav "Bengtsson" att han förstörde sin planskiss i en destruktionsapparat på sektionen. En packe med stencilerat material lämnade han dock kvar. Dagen därpå begärde Nordlander per telefon att få in alla de handlingar som "Bengtsson" haft i Örebro. Denne förklarade då att det enda han hade kvar var det öppna material som han lämnat på säkerhetssektionen. Enligt "Bengtsson" översändes dessa senare till Nordlander.²² I sin PM till Holmér om händelserna angav "Bengtsson" att

(s)edan kontakt erhållits med Nordlander och Falk överenskoms att vi skulle avbryta och lämna Örebro. Då planskissen inte längre hade något värde förstördes den. De få anteckningar jag gjort på skissen kunde förresten lika gärna varit ogjorda. Det rörde sig om några signalementsanteckningar. Vad som i övrigt fanns antecknat gällde rättsvärden och hade intet intresse för oss polismän. Det var alltså aldrig tal om någon åsiktsregistrering.²³

Boris Falk kom tillbaka till konferenssalen strax efter det att säkerhetsmännens närvaro avslöjats. Han lyckades ta sig ut ur lokalen och gick till sitt hotellrum där han förstörde sin skiss "enär han ansåg det fara värt att den skulle bli honom fräntagen och då skulle kunna utnyttjas felaktigt". Senare hade han fått veta att "Bengtsson" och "Karlsson" lyckats ta sig ut ur lokalen med sina anteck-

¹⁹ JO:s förhör med "Stig Karlsson" den 13 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

²⁰ TÖ-SH 84-72. *Rapport ang händelserna kring värnpliktskonferensen i Örebro den 22 - 24 mars 1972 av [namn utelämnat], daterad den 28 mars 1972.* Sakakt 3:7403, löpnummer 2. SÄPO.

²¹ SH 677-72. *PM från krinsp ["B. Bengtsson"], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972.* Sakakt 3:7403. SÄPO.

²² JO:s förhör med "Bengt Bengtsson" den 23 maj 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

²³ SH 677-72. *PM från krinsp ["B. Bengtsson"], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972.* Sakakt 3:7403. SÄPO.

ningar. Han visste också att de förstört dessa.²⁴ Nordlander var, som nämnts, inte i lokalen vid tiden för tumultets utbrott. Då han senare kom till lokalen sökte han få kontakt med Falk, "Karlsson" och "Bengtsson". Till JO sade han också att han lyckades med detta varefter han beordrade de tre att omedelbart återvända till sina arbetsplatser. Själv stannade han kvar i Örebro för att invänta försvarsstabschefen Bo Westin som enligt tidigare uppgjorda planer skulle anlända till Örebro under eftermiddagen.²⁵

Under eftermiddagen hölls ett sammanträde i konferensens ledning med bl.a. statssekreteraren i försvarsdepartementet Anders Thunborg och chefen för försvarsstabens personalvårdsbyrå Torsten Holm närvarande. Thunborg underströk att åsiktsregistrering var förbjuden och Holm sade enligt pressreferat att han hade

(s)vårt att tro att något sådant här kan ha förekommit. Åsiktsregistrering är ju förbjuden enligt svensk lag.²⁶

3.3 Senare på kvällen.....

Försvarsstabschefen Bo Westin hörde under bilfärden mot Örebro på radionyheter att det uppstått tumult vid konferensen eftersom "representanter för säkerhetstjänsten visat sig vara på platsen". Han kom fram vid 18-tiden då han omgående sammanträffade med försvarsminister Sven Andersson som också anlant på kvällen. Därefter begav sig Westin till sitt hotellrum där han talade med Sten Nordlander som lämnade en kort orientering om vad som inträffat. Westin uppgav senare för JO att han vid detta tillfälle "beordrade Nordlander att se till att säkerhetsmännens anteckningar blev bevarade samt att följande morgon lämna en mera noggrann redogörelse". Senare under kvällen åt Westin middag med Sven Andersson. Westin sade till JO att han först under samtalet med Nordlander tidigare under kvällen fått klart för sig att två av de närvarande säkerhetsmännen kom från säkerhetspolisen. Han sade också att han mitt under supén med försvarsministern sökte upp en telefon och kontaktade byråchefen Olof Fränstedt för att med denne höra efter

²⁴ JO:s förhör med Boris Falk den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

²⁵ JO:s förhör med Sten Nordlander den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

²⁶ Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO. Det är oklart från vilken tidning uttalandet är hämtat.

om männen från säkerhetspolisen haft något uppdrag för rikspolisstyrelsen eller om de endast varit där för att bistå Fst/Säk.²⁷

På kvällen beslutade överbefälhavaren Stig Synnergren och försvarsminister Sven Andersson att tillsätta en militär utredning som skulle granska Örebrohändelsen. Andersson svarade på frågor från pressen och underströk då att om åsiktsregistrering förekommit var detta tjänstefel. Han konstaterade vidare att det inom försvarsstaben inte fanns någon avdelning som sysslade med åsiktsregistrering.²⁸ I TV:s Kvällsöppet hävdade Bo Westin att säkerhetsmännen befann sig på konferensen för att följa debatten om arreststraffet. Han hävdade också att det var viktigt för försvarsstaben att känna till om det var exempelvis socialdemokrater eller moderater som förespråkade ett visst förslag, eftersom man då skulle kunna veta hur stort intresse saken hade för de värnpliktiga. I bl.a. Aktuellt nyhetssändning på kvällen togs Örebrohändelsen upp varvid också bilder visades på de närvarande säkerhetspoliserna av vilka framför allt "Karlsson" gjorde vad han kunde för att dölja sitt ansikte. Det hade dock ännu inte blivit allmänt känt att två av de avbildade personerna faktiskt var anställda vid säkerhetspolisen och inte vid försvarsstaben. Nu vidtogs vissa åtgärder för att denna hemlighet skulle bevaras.

Olof Frånstedt – som vid tillfället var på semester – uppgav inför JO att Bo Westin ringde honom "vid midnatt". Frånstedt hade genom nyhetssändningarna "fått något hum" om vad som tidigare under dagen hänt i Örebro. Frånstedts bild av samtalet är att Westin sade att försvarsstaben skulle ta på sig allt ansvar för vad som hänt, vilket Frånstedt "fann egendomligt". Han frågade Westin om denne talat med rikspolischefen Carl Persson, vilket Westin sade sig inte ha gjort. Westin förklarade vidare att "samtliga säkerhetsmän skulle anses anställda hos försvarsstaben och att det administrativa skulle kunna ordnas i efterhand". Frånstedt menade dock att detta var en "ohållbar" konstruktion och Westin avslutade samtalet med att be Frånstedt att säkerhetspolisen inte skulle göra några uttalanden i saken. Frånstedt ringde därefter till säkerhetsavdelningens jourcentral och erinrade om tjänsteföreskriften att inga uttalanden fick göras. Om press eller radio hördes av skulle ledningen informeras om detta.²⁹

---

²⁷ JO:s förhör med Bo Westin den 9 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

²⁸ Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO. Se även Borås Tidning den 24 mars 1972.

²⁹ JO:s förhör med Bo Westin den 9 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

Enligt Westins utsaga till JO skulle Fränstedt ha upplyst honom om att polismännen varit i Örebro enkom för försvarsstabens skull. Westin hade då frågat om man inte kunde säga att alla säkerhetsmännen representerade försvarsstabens säkerhetsavdelning "och detta hade inte Fränstedt motsatt sig". Här föreligger alltså inte riktigt samstämmiga uppgifter från Westin och Fränstedt.

3.4 Morgonen den 24 mars 1972

På morgonen den 24 mars kontaktade Fränstedt per telefon sin ställföreträdare, polisintendenten Gösta Danielsson, och bad denne att snarast informera Carl Persson och Hans Holmér.³⁰ Det framgår inte av JO:s förhör vad Danielsson egentligen skulle informera dessa om, men det är troligt att det bl.a. rörde sig om Westins förslag. Samma morgon sammanträffade Westin och Sten Nordlander i Örebro. Nordlander redogjorde då för hur säkerhetsmännen använt sig av planskisserna. Westin hade dagen innan, enligt hans uppgifter till JO, varit av uppfattningen att alla skisser "fanns i behåll och något annat framgick inte heller av Nordlanders redogörelse på fredagsmorgonen". Att planskisserna förstörts fick Westin reda på först på måndagen den 27 mars.³¹

Senare under dagen kallades "Stig Karlsson" in till Holmér tillsammans med sin rotelchef och Gösta Danielsson. "Karlsson" ombads att lämna en redogörelse för vad som förevarit. Detta möte fick JO reda på först efter några månaders utredande då han förhörde Olof Fränstedt. Denne nämnde då också något som fick JO att reagera – "Stig Karlsson" hade nämligen visat upp sin planskiss vid mötet. Den skulle ju "Karlsson" egentligen ha förstört redan i Örebro enligt vad han den 6 april 1972 berättat för JO:s utredare, byråchefen Erik Tersmeden. Fränstedt berättade för JO att han någon tid efter händelserna i Örebro, då han återkommit från sin semester, informerades av Gösta Danielsson om händelserna i Örebro. Denne redogjorde då i stora drag för ovan beskrivna förlopp. "Bengtsson" och "Karlsson" hade ringt från Örebro på eftermiddagen den 23 mars och berättat att de "kastats ut från konferensen". Danielsson hade då beordrat de båda att återvända till sina respektive stationeringsorter. "Karlsson" kallades att nästa dag avlägga rapport inför Holmér. Fränstedt fortsatte berätta för JO:

---

³⁰ JO:s förhör med Olof Fränstedt den 2 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

³¹ JO:s förhör med Bo Westin den 9 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

Bland de papper polismannen hade haft med sig hade Danielsson sett åtminstone ett papper med symboler på vilket skulle kunna vara den omtalade planskissen. Mot bakgrund av dessa uppgifter hade Fränstedt reagerat då det i press och radio omnämndes att försvarsstaben i öppen handling till JO förklarar att planskisserna förstörts av säkerhetsmännen i Örebro.³²

JO kallade nu omgående till sig Gösta Danielsson som berättade att "Karlsson" inför mötet med Holmér tagit med sig en del papper som han haft med sig till Örebro:

Bland dem fanns något som visade sig vara en planskiss över konferenslokalen. Skissen var gjord på rutat papper. På papperets vänstra del fanns anteckningar. På planen fanns kryssmarkeringar. Det syntes vara noteringar om olika personers förehavande.³³

Nordlander träffade under fredagen den 24 mars också Hans Holmér i närvaro av Gösta Danielsson. Nordlander kom då in på de anteckningar som förts av säkerhetsmännen. Han hade vid tillfället överlämnat en lapp på vilken fanns angivet de markeringar som skulle gjorts på en planskiss. Markeringarna hade avsett "bl.a. utskottstillhörighet, inställning till utskottsförslag och sabotering av konferensen". Holmér hade dock inte fäst något avseende vid dessa noteringar. Vid en senare tidpunkt - Holmér kunde inte erinra sig exakt när - hade Westin vid ett telefonsamtal berättat att "de omdiskuterade planskisserna blivit förstörda redan i Örebro".³⁴ Vid mötet hade Nordlander förklarat att "försvarsstaben skulle stå för insatsen i Örebro". Enligt Danielssons uppfattning avsåg Nordlander med detta att försvarsstaben "skulle svara gentemot massmedia enär säkerhetsmännens närvaro tillkommit på stabens initiativ". Danielsson berättade för JO att Nordlander vid sitt besök gjort en rekonstruktion av den planskiss som Nordlander uppgivit att säkerhetsmännen haft. Han hade förklarat att försvarsstabens svar till massmedia byggde på utformningen av denna planskiss. Men Danielsson "fann att Nordlanders rekonstruktion i vissa avseenden av-

³² JO:s förhör med Olof Fränstedt den 2 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

³³ JO:s förhör med Gösta Danielsson den 6 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

³⁴ JO:s förhör med Hans Holmér den 6 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

vek från den planskiss” som ”Stig Karlsson” hade visat hos Holmér tidigare under dagen:

Sälunda saknades anteckningarna vid sidan och några anteckningar som Nordlander haft på sin rekonstruktion hade sannolikt inte funnits på polismannens skiss.³⁵

JO hörde nu näste person som varit med vid mötet hos Holmér, ”Stig Karlssons” rotelchef. Denne uppgav emellertid att han under mötet inte suttit så att han kunnat läsa vad som stod i ”Karlssons” medförda handlingar. Vid ett senare tillfälle hade rotelchefen dock fått en ”reserapport” samt en muntlig redogörelse från ”Karlsson”. Rotelchefen erinrade sig att ”Karlsson” då talat om en planskiss som Boris Falk skulle ha delat ut. ”Karlsson” hade emellertid sagt att han förstört papperet och rotelchefen uppfattade att detta skett redan i Örebro. På papperet skulle ”Karlsson”, enligt uppgift till rotelchefen, ha ”ritat krumelurer för att hjälpa Falk”.³⁶

Slutligen hörde JO också ”Stig Karlsson” själv. JO visade rekonstruktionen av planskissen som lämnats in från försvarsstaben och ”Karlsson” uppgav att den var ”i princip densamma som han fick”. Enda skillnaden var att rekonstruktionen var mera noggrant utförd och försedd med teckenförklaringar. ”Karlsson” upprepade nu vad han sagt till Tersmeden i början av april. Han förstörde sin planskiss redan då han lämnade konferenslokalen i Örebro. Frågan för JO var nu hur det då kunde komma sig att framför allt Gösta Danielsson så tydligt kunde erinra sig en planskiss som förevisats hos Holmér dagen efter det att ”Karlsson” skulle ha förstört den. ”Karlsson” uppgav då att han på hemvägen från Örebro börjat överväga om det inte varit oöverlagt att förstöra planskissen och om han inte borde haft den kvar inför mötet med sina chefer nästa dag. På grund av dessa funderingar satte han sig ner och gjorde ur minnet en rekonstruktion av den skiss han haft. Denna tog han med sig till mötet. ”Karlsson” nämnde dock inte för sina chefer att planskissen var en rekonstruktion. Skälet för detta, uppgav ”Karlsson”, var att Holmér inte alls var intresserad av skissen. Han fick endast order att lämna över sina handlingar till Fst/Säk vilket han gjorde några dagar senare – dock inte planskissen. En tid senare

³⁵ JO:s förhör med Gösta Danielsson den 6 juni 2000. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

³⁶ JO:s förhör med ”rotelchefen” den 6 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv. Den ”reserapport” som här nämns har inte kunnat återfinnas i SÄPO:s arkiv.

förstörde han denna. Till försvarsstaben hade han sagt samma sak – den ursprungliga planskissen hade förstörts redan i Örebro.

”Karlsson” utsaga var dock inte sann. Inför kommissionen har han berättat att inte alls förstörde sin planskiss i Örebro. Den version han uppvisade vid mötet med Holmér var således originalet. Han kan inte närmare förklara varför han ljög inför Tersmeden vid förhöret den 6 april med annat än att han troligen ”skämdes” över det pinsamma i att ha agerat så klumpigt och att detta skulle framgått av skissen. Då JO i början av juni av Frånstedt fick reda på att det existerat en planskiss vid Holmér-mötet, kallade han Danielsson som bekräftade detta. Vid JO arbetade inom utredningen ännu en person som genomförde förhören med de värnpliktiga. Utredaren var enligt ”Karlsson” bekant med en anställd vid säkerhetspolisen, ”XX”, till vilken han nu meddelade att ”den här ”Karlsson”, det är något skit med hans historia för nu är det uppror här nere”, d.v.s. på JO-ämbetet. ”XX” meddelade detta vidare inom säkerhetspolisen tills det kom till ”Karlssons” kännedom. Det dröjde enligt ”Karlsson” sedan inte många timmar innan man ringde från JO och kallade honom till nytt förhör. Men ”Karlsson”, som hade blivit tipsad i förväg om att allt inte stod rätt till, anade att det kunde gälla just planskissen och fick därför lite tid på sig att hitta på historien om den återskapade skissen.³⁷ JO accepterade förklaringen även om han i utredningen framhåller att åtgärderna att förstöra skisserna ”har helt naturligt varit ägnade att framkalla misstankar om att skisserna upptagit anteckningar av obehörigt slag”. Särskilt besynnerligt anser han det vara att Falk och ”Bengtsson” förstörde sina skisser eftersom de redan hunnit sätta sig i säkerhet. Däremot, menade JO, var det mer förklarligt att ”Karlsson”, ”som blev trängd i konferenslokalen förstörde sin skiss genom att spola ned den på en toalett i huset.....”.³⁸ Då visste alltså inte JO att detta inte var sant. Han fann inte anledning att anta ”att de förstörda skisserna i huvudsak upptagit annat än vad rekonstruktionen utvisar”.³⁹

3.5 JO anländer – Bo Westins presskonferens

På fredagen den 24 mars anlände justitieombudsmannen Gunnar Thyresson till konferensen. I och med detta övergick den av ÖB och försvarsministern beslutade militära utredningen till att bli en

³⁷ Samtal med ”Stig Karlsson”. SÄKO.

³⁸ JO:s utredning om värnpliktskonferensen den 8 augusti 1972, s 78. JO:s arkiv.

³⁹ Ibid.

intern undersökning, som skulle ställas till JO:s förfogande.⁴⁰ Bo Westin hävdade vid en presskonferens under fredagen att "samtliga säkerhetsmän representerar försvarsstabens säkerhetsavdelning". Då det senare framkom att två av säkerhetsmännen var anställda vid SÄPO och således inte formellt stod under militärt befäl ansåg Westin inför JO detta vara "ovidkommande":

Då polismännen kommit på försvarsstabens begäran och arbetet skett på försvarsstabens räkning fanns ingen anledning att dra in säkerhetspolisen i saken offentligt.⁴¹

Westin förnekade vid presskonferensen bestämt att någon registrering skett och de anteckningar som gjordes vid konferensen fanns enligt hans uppfattning kvar och kunde överlämnas till JO.⁴² Söndagen den 26 mars avslöjade både Expressen och Aftonbladet att 30 000 anställda inom försvaret tillställts formulär, utgivna av Fst/Säk, som innehöll frågor om bl.a. föreningsverksamhet, ideella och politisk uppdrag m.m. Som en följd av detta beslutade JO att utvidga sin utredning om värnpliktskonferensen till att omfatta hela säkerhetstjänsten, d.v.s. både Fst/Säk och Säpo.⁴³

3.6 Måndagen den 27 mars

Westin hade denna dag kontakt med Hans Holmér varvid Westin relaterade "supésamtalet" med Frånstedt. Enligt Westin kom han och Holmér överens om att inte göra några vidare uttalanden.⁴⁴ Holmér hade då dagen innan gett en intervju till Aftonbladet för publicering dagen därpå. Där fick Holmér bl.a. frågan om vad som skulle hända med "säkerhetsmännen som syntes på bild i tidningar och TV". Holmér svarade då att "(d)e tillhörde ju inte oss utan för-

---

⁴⁰ Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO.

⁴¹ JO:s förhör med Bo Westin den 9 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁴² Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO. Se även Dagens Nyheter 25 mars 1972.

⁴³ Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO.

⁴⁴ JO:s förhör med Bo Westin den 9 juni 1972.

svaret”, vilket alltså var en uppenbar osanning. På kvällen intervjuades statsrådet Carl Lidbom i Dagens Eko och fick då frågan om huruvida en person, som anser att samhället bör omstörtas med våld, får registreras av SÄPO. Lidbom svarade:

Lidbom: Nej, inte enbart av den omständigheten att man omfattar en politisk uppfattning, även om den uppfattningen skulle vara av revolutionär karaktär, utan det får vara några yttre gripbara fakta, som har någonting med rikets säkerhet att göra för att det skall få ske några anteckningar i registret.

Fråga: Men kan inte just den här åsikten vara ett tillräckligt skäl för att bli placerad i ett sådant här register?

Lidbom: Det är klart sagt att enbart åsikten får icke vara en grund för registrering.

Den 28 mars överlämnade Fst/Säk till JO den rekonstruerade planskissen samt stencilerat material som säkerhetsmännen förfogat över vid konferensen.

3.7 Holmér och Persson till justitiedepartementet den 4 april

Hans Holmér och Carl Persson kallades till möte med justitieministern den 4 april 1972 för att diskutera Örebrohändelsen. Då Holmér vid en intern konferens redogjorde för mötet - där förutom Lennart Geijer också Lidbom, Rainer och Gullnäs deltagit - hävdade han följande.

Tillsammans med rikspolischefen hade han informerat bl.a. om att personer inom "KFML och vissa andra mindre ytterlighetsorganisationer registrerades och att uppgifter ur registret i detta hänseende lämnades vid personalkontroll". Holmér hade framhållit att "medlemskap i KFML medförde presumtion för registrering men att det var tänkt att man skulle avföra en person ur registret som inte var revolutionär". Han menade vidare att 9 § personalkontrollkungörelsen skulle utläsas som en uttolkning av den generella regeln i 2 § och poängterade att "(s)ärskilt sista punktens ut-

tryck `kan befaras vara beredd att deltaga` gav säkerhetstjänsten en relativt vid ram för registreringsarbetet". Uppgifter om "medlemskap etc fick säkerhetstjänsten huvudsakligen genom organisationernas egna tryckalster och förteckningar". Holmér framhöll också "(d)et allvarliga sambandet mellan KFML och främmande makt". Han hade också informerat departementet om att "telefonkontroll för misstanke om förberedelse till uppror och tagande av utländskt understöd för närvarande var insatt mot vissa av ledarna i KFML".

Enligt Holmér hade Geijer och Lidbom förklarat "att man för dagen inte ville ta ställning till den redovisade tolkningen av personalkontrollkungörelsen utan skulle avvakta JO:s utredning". Holmér hade sedan givit företrädarna för departementet "(d)en allmänna bakgrunden" till händelserna vid värnpliktskonferensen, "att två man från säkerhetstjänsten varit närvarande".⁴⁵ Ingvar Gullnäs, som i egenskap av expeditionschef närvarade vid mötet, har i samtal med kommissionen uppgivit att framför allt Lennart Geijer och Ove Rainer hade varit kritiska till säkerhetspolisens "extensiva" tolkning av personalkontrollkungörelsen rörande vad som skulle få föras in i registret. Geijer menade att säkerhetspolisen har hade "gått väl långt" och registrerade saker som han ansåg "omöjliga" att registrera och att man krävt alldeles för lite av "aktivitet". Efter mötet hade både Geijer och Rainer varit "rätt upprörda" över detta. Man ansåg därför att man måste "strama upp" registreringsbestämmelserna så att Geijers egen syn skulle slå igenom.⁴⁶

Att det under ytan fanns motsättningar mellan regeringen och Säpo rörande registreringen framgår också av ett anförande av Holmér på en intern SÄPO-konferens hösten 1972. Holmér sade då att "(t)ydligt är att säkavdelningen och regeringen haft olika tolkningar av personalkontrollkungörelsen". Holmér visste då att regeringen skulle behandla frågan om eventuella ändringar i konselj den 22 september. Han fortsatte:

Man kommer kanske att kräva aktivitet i en eller annan form för att vederbörande skall registreras. Beslutet mynnar möjligen ut i nedskärning och då är vi i ett svårare läge.⁴⁷

⁴⁵ Protokoll från sektions- och rotelchefs-konferens i Rättvik 16 - 19.5.1972. SH 892-72. Ingår i sakakt 5:720/6, löpnummer 3. SÄPO.

⁴⁶ Samtal med Ingvar Gullnäs den 19 mars 2002. SÄKO.

⁴⁷ Protokoll från regionsträff för Bergslagsregionen i Rättvik 6 - 7.9.1972. SH 1766-72. Förvaras i sakakt 5:720/6, löpnummer 3. SÄPO.

Den 5 april, dagen efter mötet på departementet, kallades parlamentarikerna i rikspolistyrelsen till justitieministern för att diskutera de aktuella frågorna. Enligt vad Holmér uppgav i annat sammanhang hade ledamöterna redan i slutet av 1970 "informerats om och deltagit i utformandet av tjänsteföreskriften HT 16 med bilaga".⁴⁸

3.8 Den fortsatta händelseutvecklingen

Den 6 april intervjuades Anders Thunborg i Sydsvenska Dagbladet. Han uppgav då att "självfallet finns det hos de organ som har att svara för rikets säkerhet ett intresse av att veta var personer med samhällsomstörtande åsikter finns. Enbart en persons politiska åsikt eller tillhörighet i en organisation är inte tillräckligt för registrering". Han tillade:

Däremot registreras organisationer och personer som aktivt engagerat sig i landsskadlig verksamhet, och då är det väl oundvikligt, säger herr Thunborg, att även den politiska färgen hos personen och organisationen kommer in i bilden.⁴⁹

Den 6 april debatterades säkerhetstjänsten i riksdagen. Sven Andersson uppgav då att vissa av de anteckningar som Fst/Säk fört under konferensen, försvunnit i det tumult som uppstod efter avslöjandet. Andersson lämnade dessutom en tänkbar förklaring till säkerhetsmännens närvaro och han lät, kanske av misstag, undslippa sig att också säkerhetspolisen varit närvarande:

Jag förstår mycket väl att både säkerhetspolisen och försvarsstaben med utgångspunkt i den propaganda jag talat om var närvarande för att se vilka avsikter man hade, hur man avsåg att störa kongressen och om man nådde resul-

---

⁴⁸ Protokoll företagsnämnden den 18 april 1972. Sakakt 5:720/9, löpnummer 1. SÄPO.

⁴⁹ Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO.

tat med sin propaganda – men det gjorde man ju inte!⁵⁰

Upplysningen passerade dock obemärkt i debatten. Efter riksdagsdebatten kontaktade flera journalister Erik Tersmeden på JO-ämbetet som i ett uttalande hävdade att "(s)äkerhetsmännen säger att de förstörde anteckningar därför att de inte längre ansåg sig ha någon nytta av dem i sitt arbete. De ville också vara säkra på att anteckningarna inte föll i orätta händer". Samtidigt upplyste han om att man erhållit en tillfredsställande rekonstruktion.⁵¹ Den 7 april upplyste Lennart Geijer i TV:s *Presskonferens* att vissa medlemmar av KFML(r) registreras vid SÄPO. Aftonbladet skrev dagen därpå att justitieministern i programmet tillstod "att också regeringen först på senaste tiden fått klart för sig att Säpo bedrivit vad som ändå måste anses som systematisk åsiktsregistrering av en del KFML-are". Geijer hävdade också att det inte handlade om att "föra register över våldsromantiker". Däremot var regeringen – "sedan man nu fått klart för sig vilka mål KFML(r) har" beredd att "ompröva sin inställning till partiet från 1969 då all åsiktsregistrering förbjöds".⁵² Här kan vara av intresse att infoga att vad Olof Palme hävdade i en intervju rörande något år senare i samband med IB-affären. Reportern frågade:

Fråga: Det har hävdats att förbudet mot åsiktsregistrering bara gäller polisen. IB och militären får ha vilka register de vill. Är detta rätt? Och rimligt?

Palme: Såvitt jag förstår är detta fel. Jag har i alla fall alltid fattat det så, att förbudet mot åsiktsregistrering gäller alla myndigheter. Även om det skulle vara så att jag kan minnas fel om det rent juridiska, så vore det mot Kungl. Maj:ts direktiv till försvarsstaben om där fördes sådana register.⁵³

⁵⁰ Riksdagsprotokoll nr 53/1972. Debatt den 6 april 1972 *Ang förekomsten av åsiktsregistrering inom försvaret m.m.*

⁵¹ Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO. Tersmedens uttalande ur SvD den 11 april 1972.

⁵² Pressfronten 3/72 om Värnpliktskonferensen och säkerhetstjänsten. Pressklipp sammanställda av försvarsstabens press- och upplysningsavdelning. Sakakt 3:7403. SÄPO.

⁵³ Dagens Nyheter den 4 november 1973: *Palme bryter tystnaden* av Karl Ahlenius och Sven Öste.

Det förefaller som att justitiedepartementet inte hade informerats - och inte heller låtit sig informeras - om innehållet i HT 16. Det framgår bl.a. av ett föredrag som Holmér höll inför säkerhetspolisens s.k. företagsnämnd - som närmast behandlade personalfrågor - den 18 april 1972. Holmér kommenterade då Geijers uttalanden i konferensen och massmedia med att dessa "kunde tolkas så att denne icke delade rikspolisstyrelsens uppfattning om tolkningen av personalkungörelsens bestämmelser". Han gick därefter igenom de orienteringar som tidigare lämnats justitieministern rörande tillämpningen och poängterade att "(n)ågra formella krav på redovisning inför regeringen av innehållet i föreskrifter som enligt bemyndigande utfärdas av myndighet föreligger icke". Han nämnde att justitieministern vid ett besök på SÄPO något år tidigare lämnats "redogörelser om avdelningens organisation och verksamhet i huvuddrag". Holmér hade då också framhållit att "klart revolutionära organisationer" är föremål för avdelningens intresse.⁵⁴

Ledamöterna i RPS' styrelse informerades den 13 april i plenum om händelserna i Örebro. Man "diskuterade med riksdagsmännen ingående i tre timmar hur vi skulle förfara med HT 16 - vilken ställning vi skulle inta efter vad som inträffat". Styrelsen "beslutade sedan enhälligt att fortsätta med HT 16 och hävda, att den tolkningen är den rätta och att överlåta prövningen av de bestämmelserna till JO".⁵⁵ Detta hävdade Holmér vid den interna SÄPO-konferensen i maj 1972. Vid samma tillfälle hade Carl Persson "med största tillfredsställelse" hälsat att JO skulle granska SÄPO. Han sade också:

⁵⁴ Protokoll företagsnämnden den 18 april 1972. Sakakt 5:720/9, löpnummer 1. SÄPO.

⁵⁵ Av ett protokoll från mötet i plenum framgår att Carl Persson kritiserade justitieministern för att denne i massmedia sagt att "ingen får antecknas enbart på grund av medlemskap och en hel del annat". Persson menade att "(m)an måste tänka på konsekvenserna då en rad ansökningsärenden nu riskerar att bli liggande". Detta "(i) synnerhet som vi anser att vår tolkning är den riktiga". Persson hävdade vidare att "94 % av de uppgifter som utlämnas skulle försvinna om justitieministerns tolkning skall tillämpas. Frågan är hur vi skall göra i detta besvärliga läge?". Ledamoten Dahlén sade sig "inte fatta någonting och syftade där på justitieministerns uttalande mot bakgrund av den nu lämnade informationen" medan en annan ledamot, Hedin, ansåg att Geijer hade "glidit" i sitt uttalande i TV jämfört med ett tidigare riksdagsinlägg. Essen Lindahl påstod att Geijer saknade förmåga att "stå pall emot lite blås-väder". Han tillade att han "först den sista tiden fått klart för sig att justitieministern haft en annan uppfattning än styrelsen" rörande registreringen och undrade "ska vi fortsätta som förr?". Carl Persson "deklarerade att vi måste fortsätta" och om JO kom till annan uppfattning skulle man skriva till regeringen. På frågan till ledamöterna om man kunde vara överens om detta kom ett jakande svar. Se Protokoll från plenum den 13 april 1972. Förvaras i *Handlingar tillhörande Bc A* (Hans Wermdalen), serie F VI volym 4. SÄPO. Se även Ulf Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1969-2002* (SOU 2002:89).

När det gäller debatten om åsiktsregistrering kan man göra på det sättet att JO-utredningen blir delgiven inom hela polisverksamheten. Den utredningen kommer att vara upplysande i alla de här kontroversiella frågorna. Det är ett alternativ att få ut information.⁵⁶

Det är oklart vad Persson grundade denna säkra hållning på. Också Holmér hade förväntat sig ett positivt utfall. Han sade, efter det att utredningen publicerats, att han på våren "hyst oro för att JO-utredningen skulle presenteras under semestertid och inte få den publicitet som var eftersträvansvärd".⁵⁷

---

⁵⁶ Protokoll från sektions- och rotelchefs-konferens i Rättvik 16 – 19.5.1972. SH 892-72. Ingår i sakakt 5:720/6, löpnummer 3. SÄPO.

⁵⁷ PM från Regionsträff i Rättvik 6 – 7.9.1972. SH 1766-72. Förvaras i 5:720/6, löpnummer 3. SÄPO.

4 JO:s utredning

JO Gunnar Thyresson lade fram sin utredning *Säkerhetspolisen och värnpliktskonferensen i Örebro m.m.* den 9 augusti 1972. I sin bedömning konstaterar han inledningsvis att han är "övertygad om att säkerhetspolisen är ett oundgängligt instrument till skydd för landets yttre och inre säkerhet". Han understryker att "de extremorganisationer som finns både till höger och vänster inte finns av den storleken att de utgör något hot mot vårt samhällsskick" men kunde "inte förbise risken att de växer i en omfattning som kan bli besvärande för samhället". JO framhåller också den parlamentariska kontrollen och insynen i SÄPO genom lekmannarepresentanterna i styrelsen, vederbörande riksdagsutskott samt JK och JO. Rörande registreringerna anförde JO:

Rikspolisstyrelsens tillämpning av reglerna i personalkontrollkungörelsen på sätt de ovan återgivna tjänsteföreskrifterna (HT 16) ger vid handen står i god överensstämmelse med föreskrifterna i kungörelsen och ger ej heller eljest anledning till någon erinran. Med detta är också sagt att någon politisk åsiktsregistrering inte förekommer. Påståenden härom saknar fog. Den registrering, som i massmedia uppfattas som åsiktsregistrering, är som framgår av den tidigare redogörelsen grundad på andra skäl än enbart politisk uppfattning.

JO uttalade att han "ej funnit påkallat att från min sida föreslå nya eller ändrade föreskrifter för verksamheten och att jag ej heller funnit anledning till erinran mot rikspolisstyrelsens tillämpning av gällande föreskrifter....". JO fann vidare att påståenden om att den militära säkerhetstjänsten ägnade sig åt åsiktsregistrering och också förfogade över personregister saknade fog.

Rörande värnpliktskonferensen riktade JO kritik på flera punkter. Han påpekade att dessa konferenser "tillkommit i syfte att vara ett forum för ett fritt åsiktsutbyte rörande frågor om försvaret mellan valda ombud för de värnpliktiga och ledningen för krigs-

makten". Även om inte säkerhetstjänstens närvaro syftade till äsiktsregistrering "ter det sig inte så lite stötande att konferensen och deltagarna däri bevakas av säkerhetstjänsten". Att den militära säkerhetsavdelningen dessutom tog hjälp av säkerhetspolisen i övervakningsarbetet "ökar betänkligheterna mot avdelningens bevakning av konferensen". JO uttryckte också mycket ringa förståelse för själva tillvägagångssättet vid övervakningen och ansvaret för detta placerade han på den militära sidan. JO kritiserade också Bo Westin för att denne inledningsvis dolde det för honom kända faktumet att två av de närvarande säkerhetsmännen kom från säkerhetspolisen:

Uttalandet blev därigenom vilseledande och när det rätta förhållandet sedan blev känt på annat sätt skapade uttalandet ett intryck av att man inte ville uppriktigt redovisa vad som förekommit. Om anledningen till att Westin lämnade uppgiften har han hänvisat till att han ville skydda den civila säkerhetstjänsten som inte hade något ansvar för det inträffade. Westin borde naturligen inte ha uttalat sig så som han gjorde.

JO ville dock "med hänsyn till omständigheterna" låta detta bero. Sammanfattningsvis konstaterade JO att det kunde "ifrågasättas om säkerhetsavdelningens närvaro vid konferensen över huvud var påkallad och att, om avdelningen ansetts böra ha observatörer, dessa bort framträda helt öppet och icke som nu skedde". Han avslutade:

Jag räknar med att överbefälhavaren inför framtida konferenser överväger frågan om säkerhetsavdelningens närvaro. Polis bör för framtiden inte närvara om det ej erfordras av polisiära skäl.

JO fick snart kritik för sin utredning. Journalisten Hans Hederberg påpekar i boken *Detta fantastiska land* att JO helt okritiskt accepterat och anammat Hans Holmérs uttolkning av personalkontrollkungörelsens paragrafer för införande i och utlämnande ur registret. Hederberg noterade också att RPS hade gått tillbaka till den av regeringen i detta avseende ratade Strandkommissionens rapport

från 1968, då man författade delar av HT 16. En mening var för övrigt ordagrant hämtad därifrån.⁵⁸ Det skulle dock dröja ända till 1998 innan någon officiell kritik riktades mot JO för detta. Det skedde då Registernämnden i sin rapport "Personalkontroll" tog upp bl.a. HT 16. Registernämnden återgav några meningar ur JO:s "Bedömning" vilka också citerats här ovan. Registernämnden ansåg sig inte kunna dela JO:s mening att rikspolisstyrelsens tillämpning av reglerna i PkK "står i god överensstämmelse" med föreskrifterna i kungörelsen. Skälet var enligt Registernämnden att JO:s uttryck "(d)ärest detta står klart skall han inte registreras" enligt nämnden innebär "en slags omvänd bevisbörda". Detta har i sin tur att göra med hur man tolkar begreppet "enbart" i PkK:s andra paragraf där det föreskrevs att anteckning i SÄPO:s register inte fick göras enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller eljest hade gett uttryck för politisk uppfattning. Registernämnden menade att ordet "enbart" inte kunde tolkas så att det för att slippa registrering måste stå klart att någon inte är beredd att delta i samhällsfarlig verksamhet:

I själva verket är det tvärtom. Ordet enbart måste tolkas så att det av någon vid registreringstillfället förekommande omständighet måste framgå att vederbörande är beredd att delta i sådan verksamhet.

Registernämnden konstaterat därför att innehållet i HT 16 "kunde leda till icke tillåtna förstagsregistreringar i SÄPO:s register". Personalkontrollkungörelsens andra paragraf är mycket klar och lämnar till synes inget utrymme för reservationer. Följaktligen upplevdes lydelsen som ett förbud mot åsiktsregistrering vilket säkerligen var grunden för påståenden om sådan i samband med värnpliktskonferensen. Det var ju inte heller ens i justitiedepartementet känt att rikspolisstyrelsen, inklusive lekmanaledamöterna, gjort den tolkning som kom till uttryck i HT 16. Kunskapen i departementet om innebörden av den föregående föreskriften, HT 15, tycks ha försvunnit i och med Herman Klings avgång från justitieministerposten på hösten 1969. Först i samband med mötet på justitiedepartementet den 4 april 1972 med bl.a. Lennart Geijer, Carl

⁵⁸ Hederberg (1973) s 153 – 160. Strandkommissionen skriver i sitt betänkande *Handläggningen av säkerhetsfrågor* (SOU 1968:4) på s 65: "Grunden för registrering ligger dock ej i den politiska uppfattningen som sådan utan är och bör förbli risken för samhällsfarlig verksamhet". Denna mening återfinns sedan i HT 16.

Persson och Hans Holmér, fick den politiska ledningen kunskap om hur SÄPO tolkade personalkontrollkungörelsen.

Enligt PkK:s andra paragraf förbjöds anteckning i säkerhetspolisens register om grunden enbart är vederbörandes politiska uppfattning så som sådan kan manifesteras genom antingen tillhörighet till politisk organisation eller på annat sätt ("eljest"). Att kalla detta ett *förbud mot åsiktsregistrering* är således inte ogrundat. Mer problematisk är den paragraf – PkK 9 § - som styr vad som får utlämnas ur SÄPO:s register i personalkontrollsammanhang. Den lyder i 1969 års tappning:

Uppgift får lämnas ut ur SÄPO:s register om den som

1. dömts eller är misstänkt för vissa närmare angivna brott, sabotage, spioneri, olovlig underrättelseverksamhet m fl.
2. eljest dömts för eller är misstänkt för sådan handling eller försök därtill som innefattar brott mot rikets säkerhet eller som är ägnad att undergräva det demokratiska statsskickets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat eller
3. genom sin verksamhet eller eljest kan befaras vara beredd att delta i sådan handling som avses under 1 och 2.

JO noterade i sin utredning 1972 att inte bara 2 § var vägledande för vad som fick införas i SÄPO:s register:

Ytterligare upplysningar i saken kan emellertid inhämtas genom föreskrifterna om vad som får lämnas ut ur registret i personalkontrollärenden. För en uppgift lämnas ut måste den rimligen också ha fått föras in.

Det är här som JO helt accepterat Hans Holmérs tolkning av PkK. Vid JO:s besök hos SÄPO den 24 – 25 april 1972 hade Holmér nämligen yttrat följande:

Vad som får införas i registret framgår av 2 § och 9 § personalkontrollkungörelsen lästa tillsammans. Det är förutsatt att i registret skall

antecknas inte blott den som beslås med brott eller stämplingar mot riket utan också den som genom sin verksamhet eller eljest kan befaras vara beredd att delta i utförande av vissa angivna brottsliga handlingar eller i handlande som är ägnat att undergräva det demokratiska statskicketets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat. Att den befarade benägenheten för ett sådant brottsligt handlande kan återföras på en politisk uppfattning kan inte rimligen ha avsetts skola fritaga vederbörande från registrering. Bestämmelsen i 2 § att politisk tillhörighet icke får föranleda registrering kan endast gälla sådana fall då vederbörande inte redan av de förut angivna skälen måste anses som säkerhetsrisk.⁵⁹

Slutsatsen av Holmérs resonemang är att vissa politiska uppfattningar i sig kan kopplas till ett brottsligt handlande. Detta består då i deltagande i sabotage, spioneri, olovlig underrättelseverksamhet eller, som väl här snarast avses, handlingar som är ägnade att undergräva det demokratiska statskicketets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat.

Enligt PkK 9 § fick säkerhetspolisen alltså lämna ut uppgift om en person som genom sin verksamhet eller eljest kan befaras vara beredd att delta i sådana handlingar. Då Holmér beskrev detta för JO ingick bl.a. KFML och KFML(r) bland de organisationer som man inom säkerhetspolisen ansåg propagerade för sådana politiska åsikter som var ägnade att undergräva demokratin. Om en person ingick i KFML eller KFML(r) kunde denne alltså befaras vara beredd att inte bara ansluta sig till dessa åsikter utan också omsätta dem i praktiken. Förhållandet mellan teori och praktik skulle här således vara mycket konkret. Det har inte gått att få en förklaring till hur den bristande överensstämmelsen mellan PkK 2 och 9 §§ kunde uppstå. Den enda tolkningen som levererats är av Hans Hederberg som uppger att "(t)abben kan förmodligen förklaras med att politikerna var intensivt upptagna med 'tvåan' och lät Kanslihusets juridiska tjänstemän sköta resten".⁶⁰

⁵⁹ Anteckningar från inspektion av rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning den 24 – 25 april 1972. Dnr 957/72. JO:s arkiv.

⁶⁰ Hederberg (1973) s 158. För en utförlig redovisning av registreringsprinciper m.m. se Ulf Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1969-2002* (SOU 2002:89).

5 Register och personuppgifter förstörs

Som nämnts förnekades i samband med värnpliktskonferensen vid flera tillfällen att det fördes "åsiktsregister" eller personregister inom Fst/Säk. Här är ett antal uppgifter som lämnades till JO under dennes utredning:

Sten Nordlander (18 april 1972):

Avdelningen (Fst/Säk) har inte något personregister som Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning.

Boris Falk (5 och 18 april 1972):

Falk ville särskilt framhålla följande. Försvarsstabens säkerhetsavdelning sysslar inte med personregistrering utan med kartläggning av subversiva organisationers arbetsmetodik.

Bo Westin (den 9 juni 1972):

Försvarsstaben har ingen personregistrering. Det har man haft tidigare. Stommen i dessa tidigare personregister var de uppgifter man vid personalkontroll fått från polisen. Ännu 1961 fanns dessa personregister kvar. De var illa förda och kunde knappast vara av något värde för försvarsstaben. På Westins föranstaltande hade de blivit förstörda. Den service som man numera kan få från polisen gör det onödigt för försvarsstaben att föra något som motsvarar polisregister.

Enligt Westin skulle registren ha förstörts någon gång efter hans tillträde som chef för försvarsstabens sektion II år 1961. I skenet av vad vi numera vet är detta uttalande inte mycket värt.

Den 29 mars 1972, alltså några dagar efter att JO offentligt förklarar att han avsåg utreda händelserna i Örebro, förstördes en stor mängd persondokument vid Fst/Säk. Under perioden mellan 1940 och 30 september 1969 hade Fst/Säk samlat kopior av de personkontrollutlåtanden som kom från Statspolisen/Rps. Sammanlagt rörde det sig om ca 20 volymer som gallrades – hur många personkort detta innebar är svårt att uttala sig om. Den 4 april 1972 över-sändes till Säpo en förstörelserapport där man kort och gott angav att "(s)amtliga PM rörande personalkontroll erhållna från Rps (Statspolisen) från 1940 – 30.9.1969 har förstörts". Den 1 oktober 1969 trädde personalkontrollkungörelsen i kraft vilket förklarar varför man anger att man inte samlat några personalkontroll-PM därefter. Dock förstördes samma dag också handlingar med arkivrubriken "Register 1968 – 1971". Någon förstörelserapport rörande dessa handlingar har dock inte sänts till Rps. Inför JO hävdade Sten Nordlander den 18 april följande:

Fst bevarar inga uppgifter om vad som framkommit vid personalkontrollärenden. Uppgifterna från rikspolisstyrelsen återställs dit när ärendet slutbehandlats. I regel sker återsändandet inom 14 dagar. Före det personalkontrollkungörelsen trädde i kraft behöll man uppgifterna från rikspolisstyrelsen. Dessa äldre uppgifter är numera förstörda.

Då Nordlander sa detta hade "dessa äldre uppgifter" som "numera [är] förstörda" varit gallrade i knappt tre veckor! Detta register var dock inte det enda som förstördes inom Fst/Säk dessa dagar. En person, som här kallas "Stenqvist", var vid tiden för värnpliktskonferensen verksam inom Utredningsdetaljen, en enhet in Fst/Säk 1. På morgonen den 10 april 1972 kallades "Stenqvist" in till Sten Nordlander och samtalet rörde det s.k. beredskapsregister som sedan flera decennier förts inom avdelningen. Nordlander beordrade nu "Stenqvist" att tillsammans med en kollega vid personkontrollenheten göra en utredning av beredskapsregistret " inför JO:s förestående besök vid avdelningen en månad senare. "Stenqvist" arbetade med uppgiften i två dagar, varefter ställföreträdande avdelningschefen, tillika "Stenqvists" dåvarande detaljchef, major

Bengt Wallroth, efter inhämtande av avdelningschefens medgivande beordrade "Stenqvist" att återgå till brådskskande arbetsuppgifter vid utredningsdetaljen. "Stenqvist" känner därför inte till vad som hände med registret. Senare hade han dock frågat avdelningens expeditionsofficer Pehr Swartz, och då "fått försäkran om att materialet brändes på Lövsta soptipp, där avdelningens sekretessbelagda handlingar brukade brännas under kontroll av honom eller hans assistent"⁶¹.

Förstörandet av registren inom Fst/Säk upphörde dock inte heller med detta. Trots alla försäkringar om motsatsen förde Boris Falk vid denna tidpunkt ett personregister vid sin enhet, analysdetaljen, inom Fst/Säk. I samtal med kommissionen har Falk beskrivit detta. Registret omfattade ett par tusen namn, varav dock endast ungefär hälften var fullständigt identifierade. Detta arbetsregister hänvisade till akter med kronologiskt gjorda anteckningar om observationer. Falk hade gärna velat samverka med personalkontrolldetaljen för att söka identifiera personer som man bara kände namnet på. Chefen för denna detalj vägrade dock att samverka, vilket enligt Falk i och för sig var korrekt av honom. I stället sökte Falk via Vapenfrinämnden få fram uppgifter om vederbörande. De hade ju ofta ansökt om vapenfri tjänst. Nämnden kunde därför ofta lämna besked om vederbörandes födelsenummer och även om de skäl som åberopats för ansökan. Registret var enligt Falk "fruktansvärt brett". Det upptog pacifister och andra som i föredrag eller artiklar gjort försvarsnegativa uttalanden, miljövänner som pläderat för att försvarsanslagen kunde användas till betydligt mer angelägna ändamål, misstänkta sabotörer etc. Mest intressanta var de som låg långt ut på vänsterkanten, t.ex. KFML(r), Clarté och SKP (vars medlemmar enligt Falk under grundutbildningen försökte visa sig duktiga och vinna kamraternas förtroende), men det fanns "underliga grifflar" också på högerkanten som exempelvis inom EAP. På registerkorten fanns i övre hörnet en cirkel som Falk fyllde i med färg, t.ex. rött för kommunister, gult för maoister och grönt för pacifister. Falk hävdar att han var väldigt försiktig med att lämna ut uppgifter om personer som bedömdes som säkerhetsrisker. Det förekom att förbandschefer ville ha uppgifter om nyinryckta värnpliktiga från analysenheten, men sådana uppgifter lämnades med enstaka undantag inte ut. Vid ett tillfälle nämnde Falk vid en föredragning inför förbandschefer från Östra militärområdet att en nyinryckt, som tidigare vägrats vapenfri

⁶¹ PM av "Stenqvist" den [datum utelämnat], inlämnad till SÄKO samma dag. SÄKO. Pehr Swartz avled 1984.

tjänst, skrivit till Vapenfrinämnden och hotat med att hämnas. Han uppgav den värnpliktiges namn och det förband till vilket denne skulle rycka in.

Vid något tillfälle, uppger Falk, besöktes han av en parlamentarisk kommission, kanske riksdagens försvarsutskott, som tittade på hans register. Någon av ledamöterna reagerade på att Falk hade ett fack för socialdemokrater. Falk förklarade att där placerade han sådana vänsteraktivister som inte längre kunde antas vara kommunist. Han hade en särskild pärm med organisationer som SAP, SSU, FPU och MUF. Falk förlägger inledningsvis tiden för denna inspektion till år 1973 men gör sedan gällande att den troligen skett före förstörelsen av registerkortet. Enligt Falk måste Sten Nordlander "för i jösse namn" ha orienterat Westin om analysdetaljens verksamhet.⁶² Falk hävdar att han inför JO:s förestående granskning inte fick några särskilda order om hur han skulle uppträda. Några veckor efter konferensen hade emellertid expeditionsofficeren Pehr Swartz beordrat att allt Falks arbetsmaterial skulle "tuggas". Materialet förvarades då i ett rum där ena långväggen bestod av plåtskåp med utdragbara lådor. Omkring hälften av skåpen upptog uppgifter om försvarsfientliga organisationer medan den andra hälften innehöll "persondata". Falk var själv med och bar iväg materialet till ett särskilt rum men han deltog inte i själva förstörelsen. Efter detta var det ingen större idé att bedriva något liknande arbete och Falk fick också order om att analysdetaljen skulle läggas ned.⁶³

Ett register som överlevde en fullständig gallring på våren 1972 är det som byggdes upp inom Fst/Säk:s kontraspionagedetalj under 1960-talet. Registret omfattade 1969 omkring 10.000 namn och innehöll uppgifter om främst utländsk beskickningspersonal och svenska kommunister. I någon utsträckning fanns även viss personal inom försvaret med. På korten ifylldes en kort hänvisning till de grundhandlingar i Fst/Säk:s arkiv där uppgifter om personen ifråga förekom. Registret filmades av registratorn och dennes medhjälpare, troligen någon gång under perioden 1971 - 1975. Filmen påträffades av MUST 1999 och har ställts till kommissionens förfogande. Registret gallrades inte under perioden 1960 - 1981 med undantag för att avlidna avfördes. Det överlämnades av registratorn till dennes efterträdare år 1981. Kortet fortsatte föras av en kontorist - som skött dem alltsedan tidiga 1960-talet - fram till 1986 då hon gick i pension. Bo Kjellander, som vid den aktuella tidpunkten

⁶² Samtal med Boris Falk den 6 april 2000. SÄKO.

⁶³ Samtal med Boris Falk den 7 augusti 2000. SÄKO.

var detaljgruppchef inom kontraspionagedetaljen, berättar för SÄKO att detta register gallrades på order av avdelningschefen Sten Nordlander. Kjellander menar att detta förmodligen skedde inför "en förestående granskning, kanske den som föranleddes av händelserna vid 1972 års värnpliktskonferens". En grupp bestående av Kjellander och ytterligare några personer, gick igenom registret och försökte klara ut vad som skulle rensas ut.⁶⁴ Det förefaller otroligt att en person som Bo Westin skulle varit ovetande om detta register.

Anteckningar från JO:s inspektion vid Fst/Säk den 16 maj 1972:

Hos försvarsstabens säkerhetsavdelning upplägges för personalkontrollerade personer, om vilka uppgifter erhållits från Rikspolisstyrelsen, ett kort i ett kortregister och på kortet anges, förutom vissa personuppgifter, personalkontrollärendets diarienummer och Rps´ akt-nummer så att man snabbt kan få fram akten vid behov. Anteckningar göres inte om innehållet i personakten.

---

⁶⁴ Samtal med Bo Kjellander den 2 maj 2000. SÄKO.

6 Slutsatser

6.1 Varför skulle konferensen övervakas?

Ett framträdande militärt önskemål inför konferensen hade enligt Frånstedts uppgifter till JO 1972 varit att "få hjälp med identifiering av kända orosstiftare"⁶⁵ vilket låter en smula ologiskt. Troligen menar Frånstedt att dessa "kända orosstiftare" dittills endast varit kända av SÄPO (och inte av Fst/Säk) och att de var vänsterextremister, vilket ju var de utlovade säpomännens specialområde. Frånstedt var dock den ende som inför JO gick så långt som att nämna "identifiering" som en av säkerhetsmännens arbetsuppgifter. Westin, som enligt egen uppgift inte var informerad om att Nordlander godkänt samarbete med SÄPO, förklarade för JO att direktiven till säkerhetsmännen varit allmänna; de skulle följa "för avdelningen särskilt intressanta frågor såsom de om rättsvård, klädsel, ordning och krigslydnad". Det var vidare – "(m)ed hänsyn till den subversiva propagandan och de från bl.a. KFML(r) uttalade avsikterna att verka för väpnat uppror och andra brottsliga gärningar" klart att avdelningens representanter skulle vara uppmärksamma "på utslag av sådan propaganda samt agerande efter de linjer som man visste anbefallts av exempelvis KFML(r)". Westin menade att försvarsstaben här kunde stödja sig direkt på bestämmelserna om säkerhetstjänst i tjänstereglementet för krigsmakten.⁶⁶ Nordlander hävdade i JO-förhör att det fanns stor anledning att tro att utslag av särskilt försvarsfientlig propaganda skulle komma fram vid konferensen. Han ansåg det därför "följa direkt av hans tjänsteplikt som ansvarig för säkerhetstjänsten vid krigsmakten att närvara vid konferensen".⁶⁷

Falk uppgav i JO-förhör att syftet med bevakningen av konferensen var bl.a. att följa strömningar och utvecklingar i olika frågor. Försvarsstabens säkerhetsavdelning kunde enligt Falk "inte

⁶⁵ JO:s förhör med Olof Frånstedt den 2 juni 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁶⁶ JO:s förhör med Bo Westin den 30 mars 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁶⁷ JO:s förhör med Sten Nordlander den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

avdela tillräckligt med personal för att uppgiften skulle kunna fullgöras på ett tillfredsställande sätt". Han menade att det då var "naturligt att söka samarbete med den civila säkerhetstjänsten". Han framhöll att Fst/Säk inte sysslar med personregistrering "utan med kartläggning av subversiva organisationers arbetsmetodik". Det var i det arbetet "i och för sig ointressant vilka personerna är och var de har sitt politiska hemvist". Det enda som var av intresse var "vad de gör mot krigsmakten".⁶⁸ Falk har i två samtal med SÄKO lämnat en del ytterligare upplysningar:

Vid värnpliktskonferensen 1972 var uppgiften att ta reda på om det bland ombuden fanns personer som förfäktade åsikter som var skadliga, fientliga eller farliga för försvaret. För Falks vidkommande var det likgiltigt om sådana personer tillhörde särskilda politiska organisationer - det var personen och åsikten som var det centrala.⁶⁹

Uppdraget var diffust men Falks befattning gjorde att det var naturligt att han "kollade" negativa stämningar. Nordlander hade förklarat att Falk skulle få hjälp av två säkerhetspoliserna, Falk tror att SÄPO hade uttryckt önskemål om att få delta för att få tillfälle att identifiera olika personer. Polisernas deltagande var till nytta även för Fst/säk, eftersom också försvaret hade intresse av att veta vad det var för "knickedicker".⁷⁰

Då Holmér hördes av JO sade han att de två SÄPO-männen helt stod under försvarsstabens befäl och att de under konferensen inte hade något uppdrag för SÄPO:s räkning. Detta hindrade dem inte från att senare redovisa sina erfarenheter till avdelningen men "så har emellertid inte skett".⁷¹ "Bengt Bengtsson" uppgav för JO att han uppfattade att SÄPO knappast skulle ha varit med vid konferensen om det inte varit för Fst/Säk:s begäran om assistans. Kvällen före konferensens början sammanträffade han med Falk och "Stig Karlsson" i Örebro och Falk hade då sagt att han ville ha hjälp med

⁶⁸ JO:s förhör med Boris Falk den 5 och 18 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁶⁹ Samtal med Boris Falk den 7 augusti 2000. SÄKO.

⁷⁰ Samtal med Boris Falk den 6 april 2000. SÄKO.

⁷¹ JO:s förhör med Hans Holmér den 6 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

att studera hur vissa frågor behandlades vid konferensen.⁷² I en intern PM om händelserna (som också lämnades till JO) var han mer utförlig. Falk hade påpekat att KFML(r) inför konferensen hårt satsat på att deras värnpliktiga skulle väljas till ombud. De hade dock misslyckats med detta. Falk visste att "ca fyra ombud" tillhörde KFML(r) och att det kunde befaras att dessa "skulle göra allt för att störa konferensen och skapa kaos". "Bengtssons" uppgift var att lägga märke till förberedelser för en eventuell aktion från dessa och andra KFML(r):ares sida.⁷³ Inför kommissionen har "Bengtsson" hävdad:

Uppdraget var denna gång att identifiera ledande personer inom KFML(r) som bildade hemliga celler inom det militära. Man var enbart ute efter att identifiera personer som hotade den parlamentariska demokratin. "Bengtsson" kände igen flera av delegaterna till utseendet men i övrigt gav inte övervakningen någonting och i likhet med konferensen året före rapporterades inga namn in till Säpo centralt för registrering.⁷⁴

Då man vid SÄPO:s göteborgssektion i början av mars 1972 fick förfrågan från Stockholm om att sända en person till konferensen skrev man i en PM att denne "bör vara så mycket som möjligt förtrogen med vänsterextremisterna och deras sätt att agera".⁷⁵ "Stig Karlsson" fick av sin rotelchef order att närvara vid konferensen. De enda direktiv han fick var att han tillsammans med en kollega skulle ta kontakt med kapten Falk i Örebro dagen före konferensens början. "Karlsson" och "Bengtsson" utrustades då med besökskort till konferenslokalen men erhöll i övrigt inte några särskilda direktiv från Falk. "Karlsson" hävdade dock inför JO att avsikten var att "han och hans kollega skulle hjälpa Falk att hålla reda på folket på konferensen". Eftersom "Karlsson" vid denna tidpunkt hade arbetat i fem år med "sådana extrema organisationer som sysslade med eller misstänktes syssla med subversiv verksamhet" så hade han förvärvat "tämligen god kännedom om dem och deras

⁷² JO:s förhör med "Bengt Bengtsson" den 23 maj 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁷³ SH 677-72. PM från kringsp ["B. Bengtsson"], OG, ang. mitt agerande i samband med årets värnpliktskonferens i Örebro, daterad den 31 mars 1972. Sakakt 3:7403. SÄPO.

⁷⁴ Förhör med "Bengt Bengtsson" den 20 januari 2000. SÄKO.

⁷⁵ PM den 10 februari 1972. OG-SH 138-72. Förvaras i mappen 3:7403 *Försvaret och samhället; Diverse. Säkerhetspolisen Göteborg. Öv. handl. tillhörande reg. JWK-handlingar II 3:00 - 3:904*, volym 2. SÄPO.

arbetsätt". Han uppfattade det därför som "självkart att han skulle använda sina kunskaper för att hjälpa Falk att få grepp om skeendet därest företrädare för sådana organisationer började verka vid konferensen vilket av olika anledningar syntes vara att vänta".⁷⁶ I samtal med kommissionen är "Karlsson" än tydligare:

Det var ju vårt jobb att identifiera dom som var "röda", dom andra var ju ointressanta. Det var ju KFML och vänsterpartister, alltså kommunister, som var med bland ombuden och det framkom ju också under tiden dom pratade.⁷⁷

"Karlsson" kunde dock inte identifiera särskilt många av deltagarna.

Det kan inte råda något tvivel om att syftet med närvaron bl.a. var att identifiera vänsterextremister bland delegaterna. Allmänt kan också sägas att nästan samtliga aktörer i dag redogör för detta med undantag för Sten Nordlander och i någon mån också Bo Westin. De håller i stort sett fast vid de uppgifter de lämnade till JO 1972. Falks, "Karlssons" och "Bengtssons" uppgifter till JO och till SÄKO uppvisar betydande skillnader på ett flertal punkter där det avgörande är att de idag går betydligt längre beträffande bl.a. just orsaken till närvaron vid konferensen. Den ende som redan 1972 var inne på den riktiga orsaken var Olof Fränstedt, men av någon anledning tog inte JO närmare upp tråden, som bestod i Fränstedts uppgift om "identifiering" som en av säkerhetsmännens arbetsuppgifter vid konferensen.

Syftet med säkerhetspolisernas närvaro framgår också av en handling som rör 1971 års värnpliktskonferens. Som nämnts övervakades också denna av personal från SÄPO, bl.a. "Bengt Bengtsson". I maj sammanställdes en rapport från konferensen där det inledningsvis står:

Vid 1971 års värnpliktskonferens agerade följande vpl på sådant sätt att det kan antagas att vederbörande tillhör angiven organisation. Uppgiftslämnaren är fullt tillförlitlig.

Därefter följer en lista med 20 namn varav 13 sägs tillhöra KFML, sex antas representera KFMLr och en person betraktas som FNL-

---

⁷⁶ JO:s förhör med "Stig Karlsson" den 13 april 1972. Dnr 914/72. JO:s arkiv.

⁷⁷ Samtal med "Stig Karlsson". SÄKO.

are.⁷⁸ Var uppgifterna kom ifrån är oklart men det är inte otänkbart att man fått dem från Fst/Säk. I alla händelser visar sammanställningen att man inför 1972 års konferens kunde misstänka att det fanns aktiva inom KFML och KFMLr bland delegaterna.

6.2 PKK och HT 16

JO accepterade uppenbarligen de förklaringar han fick från främst Hans Holmér rörande tillämpningen av personalkontrollkungörelsen. På senare år har Registernämnden i viss utsträckning kritiserat JO:s slutsatser. Från SÄPO:s sida undanhöll man med stor säkerhet också JO den hemliga listan över partier och organisationer. Troligen informerade man inte heller regeringen om denna lista. Även här kunde JO ha borrhört djupare och krävt att få ta del av HT 16 i sin helhet – nu nöjde han sig med endast ett utdrag.

6.3 Beslutet att dölja SÄPO:s inblandning

Idén att dölja SÄPO:s närvaro diskuterades säkerligen mer definitivt under kvällen den 23 mars då Sven Andersson och Bo Westin åt middag i Örebro. Varför skulle annars Westin ”mitt under supén” ringa Frånstedt och diskutera just detta? Genom Rapport den 11 april 1972 framkom att två av de närvarande säkerhetsmännen i själva verket tillhörde säkerhetspolisen. Redaktionen hade lyckats spåra upp någon av de två säkerhetspoliserna som bekräftade att han och ännu en SÄPO-man deltagit vid konferensen. Varken Westin eller Holmér ville kommentera uppgifterna. Lennart Geijer bekräftade uppgifterna men sa att ”(f)örsvarsstaben har begärt att få folk från rikspolisstyrelsen för denna uppgift. Men de arbetade naturligtvis för försvarsstabens säkerhetsavdelning”. Nyheten väckte stor uppmärksamhet i pressen och alla undrade självfallet varför man tidigare sagt att alla säkerhetsmän representerade Fst/Säk.⁷⁹

Det torde vara fel att ge Westin ensam skulden för detta – någon form av överenskommelse måste ha legat bakom, involverande personer som Sven Andersson, Olof Frånstedt och Hans Holmér.

⁷⁸ Rapport daterad den 7 maj 1971 sammanställd vid SÄPO:s bearbetningssektion i Stockholm. OG-SH 264-71. Förvaras i mappen 3:7403 *Försvaret och samhället; Diverse. Säkerhetspolisen Göteborg. Öv handl tillhörande reg. JWK-handlingar II 3:00 - 3:904*, volym 2. SÄPO.

⁷⁹ Se Svenska Dagbladet den 12 april 1972; *Säkerhetsmännen var från SÄPO*, osign samt Expressen den 12 april 1972; *SÄPO-affären växer och växer: Generalen går under jorden* av Stigbjörn Bergensten.

JO:s kritik mot Westin bygger enbart på att det var denne som lanserade idén på den första presskonferensen.

6.4 Planskisserna

De planskisser som inlämnades till JO saknar värde; vittnesmål från de inblandade ger heller ingen klar bild av hur de ska uttolkas. Med all sannolikhet är den av Falk gjorda kopian åtminstone delvis en förfälskning gjord med den äkta som förlaga innan denna förstördes. Falk kan knappast ur minnet med så förhållandevis stor exakt-het ha kommit ihåg vilka symboler som hörde till omkring femtio delegater. Symbolen X som enligt rekonstruktionen skall betyda "ledamot av utskott 2" stämmer dock inte på tre av de tolv "kryssade" delegaterna. De med röd ring betecknade (rekonstruktionen: "Söndertrasare av konferensen") tycks alla tillhöra KFML(r).

En tom ring skall enligt rekonstruktionen betyda "delegat som motionerat i rättsvårdsfrågor" men detta stämmer illa i ett flertal fall – betydligt fler än de som har en ring (16 st) har motionerat i rättsvårdsfrågor (ca 60 st) och några av de "ringade" har inte motionerat alls i sådana frågor. Vidare tycks det ganska meningslöst att sitta på själva konferensen och pricka för dessa eftersom samtliga motionärer framgår av den sammanställning som distribuerades inför konferensen. Inte heller tycks värnpliktsrepresentanternas tolkning av tecknen vara helt riktig. Den avskrift som Olovsson lämnade in till JO går inte att dra några säkra slutsatser av.

Symbolerna på de olika planskisserna stod sannolikt för politisk tillhörighet i den utsträckning Falk, "Bengtsson" och "Karlsson" kände till sådan eller om det gick att utläsa ur debattinlägg m.m. Symbolerna är måhända av mindre betydelse; säkerhetspoliserna skulle naturligtvis upplysa Falk om de såg några av dem kända vänsterextremister eller kommunister. Det är vidare inte osannolikt att Falk hade ett intresse av att studera utfallet av diskussioner rörande vissa rättsvårdsfrågor men detta var knappast av intresse för "Karlsson" och "Bengtsson".

6.5 Gallringen av register m.m.

Det är min uppfattning att förstörandet av alla dokument i denna historia, såväl planskisser som beredskapsregister och andra handlingar, motiverades av en rädsla för att framför allt JO skulle upptäcka att det förekom personregistrering inom försvarsstabens. Gallringen den 29 mars av personalkontrollmaterialet, den av "Stenqvist" i april påbörjade gallringen av beredskapsregistret – som han själv sätter i direkt samband med JO:s förestående inspektion, gallringen av Falks arkiv samt förstörandet av planskisserna talar enligt min mening ett tydligt språk.

6.6 Uppgifter lämnade till JO m.m.

Som framgår av ovanstående skildring har ett flertal inblandade lämnat oriktiga uppgifter till JO. En sådan som redan tagits upp rör "Stig Karlsson" uppgifter om planskissen. Som vilseledande uppgifter måste man också betrakta Westins, Nordlanders och Falks uttalanden om registren.

Som kraftigt vilseledande uppgift, dock inte inför JO, framstår också Westins uttalande inför allmänheten att samtliga säkerhetsmän representerade Fst/Säk. Som nämnts kan han dock inte ensam hållas ansvarig för detta. Som vilseledande uppgifter framstår också de av framför allt Westin, Nordlander, Falk, "Karlsson" och "Bengtsson" lämnade uppgifterna till JO om avsikterna med bevakningen.

6.7 Frågan om åsiktsregistrering vid konferensen

Begreppet *åsiktsregistrering* är problematiskt. Vad som även för JO måste ha varit helt uppenbart – han förfogade ju själv över bevismaterialet – var att Falk m.fl. åtminstone noterat vem eller vilka som torgförde vissa åsikter, enligt Falks uppgift bl.a. den om man talade för eller emot ett visst utskottsförslag. Enligt de till JO inlämnade handlingarna ska man också i någon utsträckning ha noterat vilket politisk uppfattning vissa delegater hade. Om man sedan med registrering menar notering i SÄPO-arkivet, blir frågan lite mer problematisk. Vissa uppgifter, som dock undanhölls JO, tyder på att både Falk och "Karlsson" tog med sig personuppgifter "hem" för införande i registret. I "Karlssons" fall skulle det dessutom handlat om en nyregistrering.

Den åsiktsregistreringen stred dock inte mot rikspolisstyrelsens hemliga tillämpningsföreskrifter, HT 16. Möjligen stred de mot PkK:s 2 § men det kan vi inte veta säkert eftersom det är oklart vilka registreringar det rör sig om - under kommissionens arbete har inte, trots extensiva arkivgenomgångar, någon registrering som härrör från värnpliktskonferensen i Örebro återfunnits. För den händelse sådant ändå förekom, kan man i och för sig frikänna "Karlsson" och "Bengtsson" från att ha gjort några fel eftersom de endast rättat sig efter sina föreskrifter. Personregistrering inom försvarsstaben var inte reglerad alls vid denna tid varför inte heller Falk kan sägas ha gjort något formellt fel. Dock fattades uppenbarligen inom regeringen beslut på hösten 1969 om att personregistreringen vid Fst/Säk skulle upphöra och inom Fst/Säk gick i november muntliga direktiv ut om detta. Dessa beslut och direktiv bröt man mot. Det är dock oklart på hur hög nivå inom försvarsstaben man var medveten om detta. Kritiken måste istället riktas in mot de högre cheferna, främst Holmér och Carl Persson som låtit utforma en föreskrift som möjliggjorde just det som personalkontrollkungörelsen som förhindra, nämligen åsiktsregistrering. Kritiken drabbar i än högre grad ledamöterna av rikspolisstyrelsen som i plenum godkände tolkningen. Allt pekar vidare på att tillämpningsföreskrifterna inte underställdes justitieministern. Denne kunde dock själv lika gärna ha krävt att få ta del av föreskrifterna - att sådana skulle existera framgick ju tydligt av PkK.

Slutsats: Inom Fst/Säk bröt man under perioden 1969 - 1972 mot regeringens muntliga beslut och försvarsstabens interna direktiv om personregistrering. Det är dock oklart om man verkligen åstadkom några registreringar alls vid värnpliktskonferensen 1972. SÄPO ägnade sig vid konferensen möjligen i något eller några enskilda fall åt åsiktsregistrering men ett påstående om att så verkligen skulle varit fallet saknar underlag.

Bilaga 1: Planskisserna

Inlämnad handling till JO. "Karlsson" har identifierat noteringarna som sina.

Saab kon ???

Dag Henried 520818-0371

R Bromma

Olofsson P.O Hässleholm

Trotskist 451031-3739 Malmö

Stefan Boman K1

Blå klädd – glasögon 500106-0119

Stefan Engblom

Johnsson, Eric Karlstad

(lik Björnsson Ander)

"Karlsson" gjorde även vissa noteringar på en stencil ("Förhandlingsordning") som Falk försett honom med. På denna förekommer ytterligare några namn, dock ej fullständiga. På ett ställe står "Davidsson ej R:are snarare vit".⁸⁰

Boris Falk gjorde under konferensen noteringar i den samling över motioner som sammanställts inför konferensen. Här och var har han gjort understrykningar i texten, bl.a. under en del av motionärernas namn. Falk har huvudsakligen intresserat sig för motioner inom ämnet "rättsvärd" som bl.a. tar upp militära befäls bestraffningsrätt. Namn som understrukits är bl.a. Lars Sundelin, Per Trehörning, Leif Baude (dvs Frank Baudes bror), Erik Wallander och den inte helt obekante Torsten Leander. Falk har också gjort noteringar rörande motioner i ämnet "fritid", bl.a. om studiemedel. En av motionärerna, Hans Henrik Lidgard, betecknas som "vit?". En rad noteringar av Falk återfinns också rörande motioner om bl.a. "personalkassefrågor" "utspisningsfrågor", "kasernfrågor" samt "vapenfri tjänst". Flera namn åtföljs av oklara symboler eller uttryck som "Neg?", "Vit?", "Dem", "?", "+", "Goddagspilt", "Religiös", "Pacifist", eller "*". En person som motionerar om rätten till "soldatfackligt politiskt arbete, strejkrätt och organisationsfri-

---

⁸⁰ Arkivmaterialet till JO:s utredning om värnpliktskonferensen. JO.

het” – Pär Jonsson – noteras med en ”*” och texten ”(S eller R?).
En annan, som motionerar ”ang risken för elitarmé” – Sven Pearson – noteras med ”**”.⁸¹

---

⁸¹ Ibid.

Källor och litteratur

Offentligt tryck

1968:4 *Handläggningen av säkerhetsfrågor. Utlåtande av parlamentartiska nämnden i Wennerströmmaffären.*

Litteratur

Bratt, Peter: IB och hotet mot vår säkerhet, Avesta 1973

Falkenstam, Curt: Polisernas krig, Borås 1983

Hederberg, Hans: Detta fantastiska land, Stockholm 1972

Magnusson, Erik: Maktkamp inom SÄPO, Eslöv 1989

Persson Carl och Sundelin, Anders: Utan omsvep, Stockholm 1990

Töllborg, Dennis: Personalkontroll; Lund 1986

Säkerhetspolisen, SÄPO

JWK 3:7403

JWK 5:720/6

JWK 5:720/9

JWK II 3:00 - 3:904, Säkerhetspolisen, Göteborg. Akten förvaras i SÄPO:s arkiv, Stockholm.

Serie F VI, volym 4 (byråchef Hans Wermdalens handlingar)

Justitieombudsmannen

JO:s utredning den 9 augusti 1972: *Säkerhetspolisen och värnpliktskonferensen i Örebro m.m.* Dnr 914/72. Även arkivmaterialet till utredningen har använts.

Säkerhetstjänstkommissionen

Ulf Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1969-2002* (SOU 2002:89).

Diverse förhör och samtal

Övrigt

Folket i Bild/Kulturfront nr 8/1972

Protokoll (nr 53/1972) från riksdagsdebatten den 6 april 1972

Dagens Nyheter den 4 november 1973

Svenska Dagbladet den 12 april 1972

Expressen den 12 april 1972

Överskottsinformation från telefonavlyssning

av Lars Olof Lampers

1 Inledning

Detta är inte i första hand en studie i användandet av telefonkontrollinstrumentet som tvångsmedel i förundersökning om brott. Undersökningen avser stället att visa hur telefonkontroll använts i syfte att övervaka svenska medborgare inom svenska politiska partier, organisationer och rörelser. Frågan om huruvida säkerhetspolisen använt sig av överskottsinformation från telefonkontroll har inte varit föremål för någon större offentlig debatt - kanske har den helt kommit i skymundan av åsiktsregistreringsproblematiken. I några böcker har dock frågan tagits upp. Mest initierad tycks Erik Magnussons bok *Maktkamp om SÄPO* (1989) vara. Författaren skriver där att justitieminister Lennart Geijer i början av 1970-talet "krävde garantier från Hans Holmér och Carl Persson om att inte säkerhetspolisen olovligen sparade på överskottsinformation från telefonavlyssningen". Särskilt aktuellt skulle detta enligt Geijer ha varit när säkerhetspolisen avlyssnade bokkaféer och arbetsplatser. Magnusson skriver vidare:

Med bokkaféer syftar Geijer bl a på den telefonavlyssning som förekom mot den svenska FNL-rörelsen och som ledde till att överskottsinformationen samlades i en

mycket tjock dossier kallad "Källa Åsa" efter en känd FNL-aktivist.¹

Dessa uppgifter i Magnussons bok har varit utgångspunkten för denna studie. Här kan sägas att det kuvert som innehåller "Källa Åsa:s" rätta identitet än idag förvaras vid säkerhetspolisen. Detta har begärts öppnat och i kuvertet ligger en lapp med texten "Meddelaren utgöres av telefonkontrolluppgifter från KFML och FNL-rörelsen". Wilhelm Agrell har i sin bok om övervakningen av svenska kärnvapenmotståndare, *Övrig illegal verksamhet* (1999), berört ämnet. Under sitt forskningsarbete, där han bl.a. hade tillgång till uppgifter ur SÄPO:s arkiv, stötte Agrell vid flera tillfällen på rapporter från en källa som kallades "E. Hilding". Utifrån innehållet i dessa rapporter menade Agrell att mycket pekade på att "E. Hilding" utgjorde "samlingsbeteckningen på information från telefonavlyssning av ett antal partiexpeditioner, föreningar med mera".² Som denna studie kommer att visa hade Agrell helt rätt. Dennis Töllborg tar upp frågan om överskottsinformation i boken *Under Cover* (1991). Stödd på uppgifter ur bl.a. förundersökningsprotokoll rörande den s.k. buggningsrättegången i slutet av 1980-talet skriver Töllborg att "(ö)verskottsinformation sparas också i den utsträckning som man anser behövas".³ År 1978 påstod en kommissarie, som arbetade vid säkerhetspolisen, offentligt att säkerhetspolisen olagligen utnyttjade uppgifter från telefonkontroll. Saken utreddes av JK som dock inte fann någon anledning till kritik. Janne Flyghed tar i boken *Brottsbekämpning - mellan effektivitet och integritet* (2000) upp frågan om överskottsinformation och menar att sådan "har stor betydelse för polisen i dess arbete men den påverkar också i stor utsträckning den enskilde individens integritet". Flyghed framhåller frågans vikt eftersom "den är intimt förknippad med risken för missbruk av tvångsmedelssystemet".⁴ Historikern Klas Åmark nämner i en artikel i tidskriften *Arbetshistoria*, angående det s.k. Leanderfallet, att en av de uppgifter som lämnades ut i ett personalkontrollärende rörande snickaren Torsten Leander, "av allt att döma [kommer] från avlyssning av telefonen på Clartéexpeditionen".⁵ Föreliggande studie visar att Åmarks antagande är riktigt.

¹ Magnusson (1989) s 73.

² Agrell (1999) s 96-97.

³ Töllborg (1991) s 86.

⁴ Flyghed [red.] (2000), s 92.

⁵ *Arbetshistoria* 1-2/2000, s 22-37: *Hemlighetsmakarnas vaktparad. Neutralitetspolitik och personalkontroll*; Klas Åmark.

2 Begreppet "överskottsinformation" m.m.

Begreppet "överskottsinformation" - eller "spillinformation" som man ibland också säger - bör definieras. Tvångsmedelskommittén, som publicerade sitt betänkande 1984, definierar överskottsinformation på följande sätt (observera att definitionen är gemensam för alla former av tvångsmedel):

Med överskottsinformation eller, som kommittén hellre vill kalla det, oavsedda uppgifter, menas uppgifter som utan att ha eftersökts eller efterfrågats har erhållits vid en tvångsmedelsanvändning. Uppgifterna kan gälla brott eller något annat. De kan vara av intresse för någon myndighet eller helt betydelselösa. De kan framkomma i en polisutredning eller i ett skatteärende etc. F.n. finns inga särskilda regler om hanteringen av sådana uppgifter.⁶

Då man inom säkerhetspolisen år 1981 gallrade ut en del material i personakter, hänvisade man i vissa gallringsanteckningar till bestämmelser om överskottsinformation. Vilka bestämmelser det rörde sig om är oklart - den enda interna som existerat är HT 11. I dessa knyts endast an till rättegångsbalkens (RB) bestämmelser om gallring av material från telefonkontroll.⁷ Utifrån karaktären av det gallrade materialet kan man emellertid bilda sig en uppfattning om hur överskottsinformation definierades inom säkerhetspolisen vid denna tid.

Inledningsvis ska slås fast att säkerhetspolisen, under i stort sett hela den period som SÄKO enligt direktiven skall studera, sparar stora mängder överskottsinformation från relativt sett få men strategiskt utvalda telefonkontroller. Under perioden från början av 1950-talet till omkring 1980 valde man, vid sidan av bostads-

⁶ SOU 1984:54 s 35

⁷ En personakt (nr 5803) har återfunnits där det anges att ett 30-tal sidor gallrats med hänvisning till HT 11. I en PM, daterad den 1 februari 1977 står: "Anm. Gallringen har skett i enlighet med bestämmelserna, som återfinns i HT 11. Det var i huvudsak fråga om s.k. överskottsinformation från telefonavlyssning, som icke gällde ärendeninnehavaren och material som numera bedömdes som oviktigt/Sign."

telefoner, konsekvent ut parti- och tidningsväxlar inom den kommunistiska miljön där samtalsfrekvensen och informationsflödet naturligtvis var omfattande. På så vis fick man en allmän uppfattning om verksamheten inom de olika rörelserna samt namn på personer som kunde kopplas samman med dem. Namninsamlingen har haft stor betydelse i säkerhetspolisens registreringsverksamhet.

Den enda lagregleringen beträffande överskottsinformation återfinns i rättegångsbalken. Under perioden fram till 1989 hade lagrummet följande lydelse (RB 27:16):

Om granskning av uppteckning, som ägt rum vid samtals avhörande, äge vad i 12 § första stycket stadgats om undersökning och granskning av enskild handling motsvarande tillämpning. I den mån uppteckningen innehåller något, som ej är av betydelse för utredningen, skall den efter granskningen omedelbart förstöras.⁸

Efter vissa ändringar i lagtexten gäller från och med 1989 följande (RB 27:24):

En upptagning eller uppteckning som gjorts vid hemlig teleavlyssning skall granskas snarast möjligt. I fråga om sådan granskning tillämpas 12 § första stycket.

Upptagningar och uppteckningar skall, i de delar de är av betydelse från utredningssynpunkt, bevaras till dess förundersökningen nedlagts eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt. De skall därefter förstöras.

I denna studie har en del personnamn anonymiserats, andra inte. En förklaring kan här vara på sin plats. Vilka personer som avlyssnats har i detta sammanhang inte haft någon större betydelse - det är ju användandet av överskottsinformationen som står i fokus. Av det skälet är det i stället själva abonnemangen som är centrala. I vissa fall har telefonkontrollen riktats mot så framträdande personer att anonymisering blivit närmast omöjlig. I några fall är det för

---

⁸ 27 kap 12 § första stycket säger att "Post- eller telegrafafförsändelse, handelsbok eller annan enskild handling, som tages i beslag, må icke närmare undersökas, ej heller brev eller annan sluten handling öppnas av annan än rätten, undersökningsledaren eller åklagaren: dock må sakkunnig eller annan, som anlitas för utredningen angående brottet eller eljest därvid höres, efter anvisning av myndighet, som nu sagts, granska handlingen". Detta innebar i praktiken att tjänstemän inom säkerhetspolisen kunde åläggas att granska uppteckningar från telefonkontroll.

övrigt känt att personerna varit föremål för avlyssning. På flera ställen i denna rapport har längre citat gjort av s.k. överskottsrapporter. I möjligaste mån har personer i dessa rapporter anonymiserats, särskild om de inte haft någon framträdande ställning inom de olika partierna och rörelserna. En anonymisering har dock inte till varje pris syftat till att hemlighålla namnen. Om detta helt ska lyckas måste man i texten gå in och dölja en mängd hänvisningar som samtliga på olika sätt kan möjliggöra identifiering. Det har bedömts att sådana ingrepp i allt för stor utsträckning sönderstycker texten och minskar läsbarheten. I några rapporter av äldre datum har många namn fått stå kvar. Det har då bedömts att sådan publicering rimligen inte kan vara till skada för någon av dem som förekommer i texten.

I huvudtexten förekommer anonymiserade personer med ersättningsnamnet inom citationstecken. Då namn anonymiserats inom längre citat används av praktiska skäl hängklamrar. Källbeteckningarna på de s.k. överskottsakterna har dock inte anonymiserats med ett undantag och det rör en källakt som huvudsakligen innehåller uppgifter från avlyssning av utländska medborgare. Den går i denna studie under benämningen "ETT".

3 Avlyssningen av det kommunistiska partikomplexet⁹

3.1 Inledning

Vid televerkets centrala driftkontroll (DRK) i Stockholm färdigställdes på hösten 1950 en speciell avlyssningsanläggning för statspolisens räkning - den s.k. Px-anläggningen. Anläggningen gav då möjlighet att samtidigt kontrollera 12 telefoner. Samtalen spelades in på dimafonplattor och överfördes sedan till statspolisen för uppspelning och avlyssning genom andra dimofonapparater.¹⁰ Varje telefonkontroll var knuten till en förundersökning om brott. Vanligtvis leder en förundersökning i vilken tvångsmedel av detta slag utnyttjas, relativt snabbt antingen till att åtal väcks eller till att utredningen läggs ned i brist på bevis. Ganska snart utvecklades emellertid ett mellanting - några åtal väcktes inte, men förundersökningarna fortsatte ändå, i flera fall i årtal. Detta kan förklaras med att telefonavlyssningarna gav något annat, för säkerhetspolisen minst lika betydelsefullt nämligen uppgifter om personer och förhållanden inom de svenska ytterlighetsorganisationerna. Här fick man namn som kunde registreras och här erhöles tider och platser för avtalade möten och demonstrationer så att dessa kunde övervakas. Man var inom säkerhetspolisen med all sannolikhet medveten om att detta insamlade och utnyttjande av telefonkontrollinstrumentet var tvivelaktigt från legalitetssynpunkt. Kanske hade man rentav uppfattningen att det inte ens var tillåtet. I alla händelser ansågs informationen för viktig för att bara kastas. I syfte att kunna använda den i arbetet utan att avslöja inhämtningsmetoden, började man inom säkerhetspolisen dölja uppgifterna under källbeteckningar. Såvitt är känt fanns före 1950 ingen källbeteckning - åtminstone inte rörande svenska förhållanden - som dolde annat än vanliga människor, d.v.s. informanter.¹¹ Men från 1951 började man

⁹ Avsnittet bygger på följande källor om ej annat anges: P 4968 "SKU-aktivisten", volym C1 löpnummer 1-7. SÄPO.

¹⁰ PM rörande telefonkontroll. Ingår i *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m.* Dnr HK 150/64. SÄPO.

¹¹ Parallellt med att man började dölja överskottsinformation under källbeteckningar, började man också gömma en annan inhämtningsmetod bakom sådana nämligen buggning. Så

alltså placera ”biprodukter” från telefonavlyssning i källakter. Och det systemet skulle utvecklas kraftigt under de kommande decennierna.

3.2 Telefonavlyssningarna och överskottsmaterialet

Den första telefonavlyssningen rörande svenska förhållanden som resulterade i skapandet av en fiktiv meddelarakt för överskottsinformation, skedde inom ramarna för förundersökningen mot en person som misstänktes för delaktighet i grovt spioneri. Mannen kallas här SKU-aktivisten eftersom han var aktiv inom Sveriges Kommunistiska Ungdom. Han drev också några mindre företag. ”SKU-aktivisten” förklarades av säkerhetspolisen vara ”mycket aktivt verksam inom den kommunistiska ungdomsrörelsen”. Stadsfiskalen Werner Ryhninger begärde i sin framställan till Stockholms rådhusrätt i slutet av juli 1951 avlyssning av bl.a. två telefoner hos SKU med lokaler i partihögkvarteret på Kungsgatan 84.¹² Överskottsinformationen placerades i en meddelarakt med beteckningen ”Munin” som numera är helt gallrad. I januari 1952 kunde statspolisen utvärdera och sammanfatta vad som framkommit under avlyssningen av ”SKU-aktivisten”. I en PM daterad i januari 1952¹³ skrev man att omkring 60 - 80 samtal dagligen utväxlats på de båda SKU-telefonerna och att de flesta samtalen skrivits ned i koncentrat, omfattande ca 670 sidor. Man angav vidare:

Genom avlyssningen har visserligen inget framkommit som direkt giver stöd åt misstanken om brott mot 8 kap SL, men en del telefonsamtal äro mycket diffusa och det är svårt att bilda sig någon uppfattning om vad som avhandlas.

I PM:n anges också vad som varit av värde från avlyssningen. Ett stort antal namn på medlemmar i SKU har erhållits, ”ofta sådana som tidigare varit okända”. Vidare:

---

skedde åtminstone under några år i början av 1950-talet. Se mer om detta i Hjort/Johansson/Lampers/Molin: *Övervakningen av SKP* (SOU 2002:93) samt Hjort/Lampers rapport *Buggning och andra former av teknisk inhämtning* (2002). SÄKO.

¹² PM den 24 juli 1951. P 4968 volym C1 löpnummer 1. SÄPO.

¹³ *Sammanfattning av förhållanden som framkommit vid avlyssning av ”SKU-aktivistens” hemtelefon samt telefonerna till Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund* den 14 januari 1952 av C Almedal. P 4968, volym C1, löpnummer 1. SÄPO.

Vid tiden för den av Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund i början av augusti 1951 anordnade resan till Berlin i samband med den s.k. festivalen erhöles dag för dag namn på ungdomar från hela landet, vilka antingen anmälde sig för deltagande i resan eller avanmälde sig.

Man kunde konstatera att de på en del orter startade DU-klubbarna "gå helt i kommunistisk regi". Under det sista halvåret hade flera kommunistiska ombudsmän omplacerats och "det har genom avlyssningen i god tid blivit känt var vederbörande blivit placerad o.s.v.". I samband med Berlinfestivalen hade man också konstaterat att det rädde ett "intimt samarbete" mellan SKU och Clarté. Eftersom lokaler till olika sammanträden och konferenser ofta beställdes via telefon, kunde säkerhetspolisen lätt ordna bevakning av dessa om så behövdes - "ofta framkommer därvid också namnen på en del av de i sammanträdena deltagande". Slutligen hade man också fått namn på "ett flertal personer" som kontaktat SKU för att få hjälp eller råd med att erhålla visering till Sovjetunionen och andra öststater - "(d)essa personer ha alltid visat sig vara partimedlemmar".¹⁴ Denna sammanfattande PM tycks utgöra startpunkten för en mer systematiserad avlyssning av det kommunistiska partiet och dess olika förgreningar.

Då stadsfiskalen Ryhninger i slutet av januari 1952 begärde fortsatt avlyssning av mannen ingick PM:n i ärendet varför man kan dra slutsatsen att åklagaren var införstådd med att säkerhetspolisen avsåg att tillgodogöra sig överskottsinformationen. I Ryhningers ansökan tillkom ett abonnemang som sedan skulle avlyssnas i stort sett ända fram till slutet av 1966, nämligen växeltelefonen på SKP:s kansli på Kungsgatan 84.¹⁵ Ryhninger framhöll att eftersom "SKU-aktivisten" i stället kunde förväntas begagna denna telefon var det "av synnerlig vikt" att avlyssningen flyttades till detta nummer. Vid denna tidpunkt tillät lagen tillstånd till avlyssning en vecka i taget och i nästa framställan begärdes inte förnyat avlyssningstillstånd av SKP:s växelnummer. I stället fortsatte man avlyssna "SKU-aktivisten" endast på telefonerna inom SKU. SKP:s växeltelefon kunde däremot avlyssnas som ett led i förundersökningen mot de misstänkta i den s.k. Enbomsligan. Två personer i denna hade en-

---

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Numret, 08-52 00 95, återkommer sedan i nästan samtliga ansökningar om ny eller fortsatt telefonkontroll av personer inom SKP-komplexet. Det var dock inte första gången som växelnumret avlyssnades. I en förundersökning mot en person anställd vid Ny Dag avlyssnades SKP:s växel under november 1951 (se HÅ 9/1951. Stockholms tingsrätt).

ligt säkerhetspolisen växelnumret som "arbetsplatstelefon". Avlyssningen inleddes i februari 1952 och lades ned i oktober samma år.¹⁶ Flera personer i Enbomsligan hade då åtalats och dömts för bl.a. spioneri. Vad som hände sedan går endast att tolka som att säkerhetspolisen hade ett stort behov av att också i fortsättningen kunna avlyssna SKP:s telefoner. I en PM daterad i oktober 1952, skrev en kriminalöverkonstapel vid säkerhetspolisen att vissa slutsatser kunde dras av rättegångarna mot Frithiof Enbom m.fl. Det hade enligt PM:n med "stor tydlighet" visat sig att funktionärer inom SKP eller personer knutna till den kommunistiska pressen av ideologiska skäl "villigt" medverkat i det sovjetiska spioneriet mot Sverige. Mot bakgrund av detta hade säkerhetspolisen gjort "en inventering av berörda klientel". Den som främst kunde misstänkas för spioneri var enligt säkerhetspolisen ordföranden i Stockholms Kommunistiska Arbetarkommun, tillika riksdagsmannen för SKP, Fritjof Lager. Förutom Lager togs i samma PM upp den tidigare nämnde "SKU-aktivisten" samt ännu en person, här kallad "ombudsmannen". Säkerhetspolisen fick tillstånd att avlyssna dessa på deras bostadstelefoner och följande nummer på Kungsgatan 84: Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund (två abonnemang); SKP:s växel samt fyra abonnemang tillhörande Stockholms Kommunistiska Arbetar-kommun.¹⁷

I november samma år tilläts också avlyssning av den telefon som fanns i den kommunistiska riksdagsgruppens rum i Riksdagshuset. Vid årsskiftet 1952/1953 lades dock avlyssningen av riksdagshustelefonen ned. I januari 1953 tillkom i förundersökningen ett abonnemang som gick till "(d)en kommunistiska täckorganisationen DU-förbundet".¹⁸

Det visade sig snart att kapaciteten i Televerkets Px-anläggning - 12 linjer - var alltför liten. En utbyggnad, klar i mars 1953, gav möjlighet till avlyssning av 24 linjer. Antalet begärda och meddelade tillstånd fortsatte dock att öka och ännu en utbyggnad blev snart aktuell.¹⁹

Förundersökningen mot Lager, "SKU-aktivisten" och "ombudsmannen" hade nu rullat igång och skulle i praktiken komma att pågå fram till slutet av 1960-talet, även om olika personer kom och gick i förundersökningen. Inom säkerhetspolisen kom man att

¹⁶ HÅ 1/1952. Stockholms tingsrätt.

¹⁷ PM den 2 oktober 1952. Förvaras i P 4968, volym C1, löpnummer 1. SÄPO.

¹⁸ PM den 31 januari 1953. P 4968. Volym C1, löpnummer 1. SÄPO.

¹⁹ PM rörande telefonkontroll. Ingår i *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m.* Dnr HK 150/64. SÄPO.

betrakta detta som avlyssningen av "parti- eller kommunistkomplexet".²⁰ Överskottsinformationen från avlyssningen av SKP-komplexet placerades, som nämnts, i en meddelarakt med beteckningen "Munin". I maj 1954 upphörde man dock med att bokföra överskottsinformationen under denna beteckning.²¹ I stället utvecklades systemet med fiktiva källor sannolikt som en följd av den kraftigt utökade telefonkontrollen.

Vid säkerhetspolisen ersattes "Munin" med följande fem ämnesinriktade källakter. I "E. Hilding" antecknades huvudsakligen personer och förhållanden inom SKP:s ledning. Akten innehåller totalt 2250 rapporter upprättade mellan 1954 och 1968. Akten är gallrad. "E. Ellis" innehåller främst uppgifter om personer och förhållanden inom Stockholms Kommunistiska Arbetarkommun. Källan var aktiv mellan 1954 och 1967 och producerade 367 rapporter. "E. Dufva" torde ha tillkommit 1954 men tycks då endast ha producerat ett fåtal rapporter. Huvuddelen av rapporterna, ca 1000 stycken, rör istället personer och förhållanden inom Vänsterns Ungdomsförbund för perioden 1967 - 1970. Akten är gallrad. Tanken var möjligen ursprungligen att i "E. Dufva" spara uppgifter rörande Demokratisk Ungdom. I stället samlades rapporter om SKP:s ungdomsverksamhet i en överskottsakt med beteckningen "E. Jung". Källan var aktiv mellan 1954 och 1966 och producerade 395 rapporter. "E.E." slutligen, innehåller uppgifter om personer och förhållanden inom vissa organisationer och företag med kopplingar till SKP, främst Svensk-Ryska Sällskapet och resebyrån Folkturist. Källan var aktiv mellan 1954 och 1967.

Under de följande åren skulle ett tjugotal personer under kortare och längre perioder figurera i förundersökningen. Genom utred-

²⁰ PM den 17 mars 1955. Avlyssningen av "ombudsmannen" lades ned i september 1954. Avlyssningen av Lager avslutades i oktober 1955. Säkerhetspolisen skrev i promemorian att övervakningen och avlyssningen knappast hade gett något svar på huruvida misstanken som riktades mot honom fortfarande kunde anses berättigad. Man ansåg det viktigare att lägga resurser på andra övervakningsobjekt och föreslog att avlyssningen av Lager inte skulle förlängas. Avlyssningen av "SKU-aktivisten" fortsatte ännu några år. Den lades ned i mars 1958. Då hade alltså "SKU-aktivisten" varit föremål för telefonavlyssning i 6 år och tio månader. Se också *Beslut om avlyssning vid Stockholms rådhusrätt; Avlyssning av "SKU-aktivisten" m.fl. från juli 1951 - mars 1958*, rapport upprättad inom SÄKO av Malin Gustafsson 2001. Enligt PM:n, där avlyssningen av "SKU-aktivisten" granskas, kan konstateras att det under de nästan sju årens avlyssning inte framkom någonting som gav mer direkt fog för spionmisstankarna mot "SKU-aktivisten". Man kan också notera att DU-förbundets telefon avlyssnades från 1952 till 1958 trots att "SKU-aktivisten" varken var anställd där eller hade något formellt uppdrag för förbundet.

²¹ "Munin"-akten gallrades i maj 1979. Rapporter från "Munin" finns dock kvar i olika person- och sakakter. Under perioden 25 juli 1951 - 18 maj 1954 producerades 1213 rapporter i "Munin"s namn. SK 16/1980, pärm 1. SÄPO. En liten upplysning för den händelse någon undrar: man kan tänka sig att det också funnits en "Hugin" med liknande innehåll som "Munin" - så är dock inte fallet.

ningen hade säkerhetspolisen i november 1955 möjlighet att avlyssna telefonerna i följande lokaler: SKP:s partikansli på Kungsgatan 84; Demokratisk Ungdom, Mälartorget 19; Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund samt tidningen Stormklockan, Kungsgatan 84; Förbundet Sverige-Sovjetunionen, Katarinavägen 20; Stockholms Kommunistiska Arbetarkommun, Kungsgatan 84; tidningen Ny Dag, Kungsgatan 84 samt Svensk-Kinesiska Föreningen, Kungsgatan 77.

Att avlyssna telefonerna och därefter nedteckna det som kunde vara av vikt för förundersökningen och säkerhetspolisens arbete i övrigt var en mycket arbetskrävande uppgift. Att sedan också sortera upp överskottsinformationen i särskilda ämnesinriktade fiktiva meddelarakter innebar att än större resurser måste tas i anspråk. Detta problem behandlades i en PM från 1955 av en kommissarie vid statspolisens tredje rotels kansli i Stockholm:

Man hinner ej med en 100 % -ig avlyssning, om man skall hålla undan för nytt material, och långt mindre bearbeta och nyttiggöra allt: identifieringar, omskrivningar för att tillföra olika ärenden, registerteknisk behandling av erhållna upplysningar etc. Allt detta har blivit övermåttigt.²²

För att underlätta arbetet föreslog därför kommissarien att arbetet med att i rapporterna dölja att uppgifter kom från telefonavlyssning skulle upphöra och att allt material som bedömdes vara av intresse redovisades öppet som telefonkontrollmaterial.²³ Så kom dock inte att ske (någon reaktion på PM:n har inte påträffats).

Det utökade antalet tillstånd möjliggjordes av den ständiga utbyggnaden av Televerkets Px-anläggning. Man hade sedan våren 1953 i olika omgångar byggt ut denna och hade tre år senare möjlighet att samtidigt kontrollera 56 abonnenter.²⁴

På hösten 1960, efter att ytterligare några personer och abonnemang tagits in i förundersökningen, utvecklade man systemet med

²² Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945 - 1969* (SOU 2002:88) s 119. Citatet har hämtats ur "Förslag beträffande tredje roteln" av kommissarie J W Karlsson den 14/12 1955. Sp 3:s arkiv, F II nr S 844/55. SÄPO.

²³ Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945 - 1969* (SOU 2002:88) s 119, där det anges att problemet främst hade aktualiserats inom den andra byrån (inom Statspolisens tredje rotel) som ansvarade för övervakningen av öststatsmedborgare stationerade i Sverige där även spaningspersonal använts för t.k.-bearbetningen ("Förslag beträffande tredje roteln" av kommissarie J W Karlsson den 14/12 1955. Sp 3:s arkiv, F II nr S 844/55. SÄPO).

²⁴ PM rörande telefonkontroll. Ingår i *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m.* Dnr HK 150/64. SÄPO.

ämnessorterade överskottsakter. Då öppnades ytterligare sju sådana,²⁵ samtliga med anknytning till kommunistisk verksamhet. En akt med beteckningen "Jöns" innehåller huvudsakligen uppgifter om personer och förhållanden inom Stockholms kommunistiska arbetarkommun medan "Adept" tar upp resande till Sovjet, DDR och andra öststater. "Styrbjörn" är fylld med uppgifter om Stockholms läns kommunistiska partidistrikt och "Aurora" innehåller uppgifter om Ny Dag - prenumeranter, anställda och andra som kontaktat tidningen. "Sambo" behandlar personer och omständigheter inom Bokförlaget Arbetarkultur men akten fick senare en annan inriktning. "Andrea" innehåller uppgifter om Svenska Kvinnors Vänsterförbund och Svensk-Ryska Sällskapet. "Varia", slutligen, innehåller diverse ströuppgifter som uppenbarligen inte kunnat inordnas i annan akt.

I en PM från 1960 beskrev statspolisintendenten Georg Thulin hur telefonkontrollmaterialet användes inom den rotel som särskilt hade till uppgift att utföra utredningar rörande ytterlighetspartiernas verksamhet. En av rotelns sektioner hade som allmän uppgift att insamla och bearbeta sådana upplysningar om de kommunistiska partibildningarna i landet, vilka kunde tänkas vara av betydelse för den särskilda polisverksamhetens arbete. I detta arbete använde man sig av förtroliga meddelare, övervakning samt uppgifter från telefonkontrollen (i PM:n kallad t.k.). I det senare fallet beskrivs verksamheten sålunda:

Det till såväl omfång som innehåll rikliga materialet från t.k. bearbetas och uppgifter tillföres personalärenden och sakakter. Under flera år har flera tiotusentals uppgifter på detta sätt tillförts särskilda polisverksamhetens arkiv.²⁶

Det var således ett mycket omfattande material som kunde inhämtas genom denna metod. Inom säkerhetspolisen upprättades vid den här tiden en PM med rubriken *1. Tekniska anordningar m.m.* PM:n ger förklaringar till varför man inom säkerhetspolisen hantemat överskottsinformationen så som här beskrivits.

Uppteckning, som icke är av betydelse för utredningen, skall omedelbart förstöras efter granskningen. Vid beslut om denna åtgärd, måste hänsyn tagas till under åren vun-

---

²⁵ För mer utförliga beskrivningar och exempel, se bilaga 1.

²⁶ *Framställning om arvodesersättning till vissa befattningshavare för hindrande och uppdragande av spioneri m.m.* HSC 720/60. SÄPO.

na erfarenheter. Det har sålunda bedömts vara säkrast att ge stadgandet en vidsträckt tolkning. Till synes ovidkommande saker har längre fram under utredningens gång visat sig vara av synnerligen stor betydelse.²⁷

Ett problem, och det enda som tycks ha begränsat möjligheterna att få tillgång till överskottsinformation, var att antalet beviljade telefonkontroller ständigt översteg antalet linjer i Px-anläggningen. Efter utredning beslöts åter om utbyggnad, denna gång till 75 kontrollmöjligheter. Av olika skäl beslöts dock också att man skulle anskaffa ny apparatur och då också övergå till automatiserad mekanisk telefonkontroll med tonbandsinspelning i stället för dimafonplattor. Televerkets personal skulle i stort sett endast användas för bandbyte och viss teknisk översyn. En medlyssningsanläggning skulle byggas upp i statspolisens lokaler på Bergsgatan. Anläggningen med de 75 linjerna stod klar omkring sommaren 1961. Man hade försäkrat sig om att den kunde byggas ut med ytterligare 25 linjer. Antalet avlyssningstillstånd fortsatte dock att överskrida anläggningens linjekapacitet. I mars 1963 beräknade man att antalet meddelade tillstånd överskred kapaciteten med ca 28 %. I januari 1963 hade rådhusrätten i Stockholm bifallit 107 framställningar om telefonkontroll.²⁸

Att det verkligen var ett "partikomplex" som avlyssnades framgår av en "PM med vissa uppgång ang telefonavlyssning som ägt rum i en del vid III D handlagda ärenden". Uppgifterna avser tiden 1 januari - 30 september 1960. I PM:n finns en förteckning över de personer och telefoner som då var föremål för avlyssning,²⁹ följd av kommentaren "(o)vanstående namn och nummer har ibland benämnts 'kommunist-' eller 'partikomplexet'".

Samtliga personer som nämns i denna PM hade senast i slutet av 1964 utgått ur förundersökningen. Utredningen inriktades därefter mot en person, här kallad "Högström" verksam inom bl.a. DU och resebyrån Folkturist, ett företag som hade startats av tre aktiva SKP:are år 1961. "Högström" började avlyssnas i februari 1963 på bostadstelefonen, två telefoner vid DU:s kansli samt SKP:s växlelefon. Eftersom andra SKP:are vid denna tid började plockas ut ur

²⁷ PM rubricerad *1. Tekniska anordningar*, osignerad och odaterad men av texten att döma upprättad omkring 1961. Handlingen ingår i utredningen "Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m." HK 150/64. SÄPO.

²⁸ PM rörande telefonkontroll. Ingår i *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m.* Dnr HK 150/64. SÄPO.

²⁹ I PM:n nämns sammanlagt fem personer och deras respektive bostadstelefoner samt totalt 22 arbetstelefoner varav några förekommer flera gånger, exempelvis numret till SKP:s växel.

förundersökningen, kom allt fler telefoner att avlyssnas rörande "Högström". Då förundersökningen lades ned i december 1966 avlyssnades mannen på totalt 16 telefoner.

3.3 Övriga riket

Det var naturligtvis inte bara i Stockholm som kommunister var föremål för telefonavlyssning. Här ska endast mycket kort nämnas något om att samma arbetsmetod med samlande av överskottsinformation tillämpades också på andra håll i landet.

Några av de ledande inom Göteborgsvänstern avlyssnades under 1960-talet.³⁰ En av dessa, här kallad "Donaldson", avlyssnades under åren 1960 - 1966. Även denna avlyssning genererade överskottsinformation. En anställd vid säkerhetspolisen i Göteborg (OG) har inför kommissionen uppgivit bl.a. följande:

Den person som stod i centrum för OG:s intresse var ombudsmannen "Donaldson". Via TK av "Donaldson" hade man också "gratis koll" på andra VPK:are, huvudsakligen i ledande ställning. Uppgifter som då framkom vidarebefordrades, om de var anmärkningsvärda till registret i Stockholm. En sådan uppgift kunde vara att någon VPK:are var ordförande i en stadsdelsförening, vilket kunde vara "belastande".³¹

I Malmö hade säkerhetspolisen sedan 1959 haft tillstånd till telefonkontroll av en av ortens ledande kommunister. Kontrollen avsåg ett abonnemang på Skånes kommunistiska partidistrikt. Överskottsinformation från avlyssningen placerades av säkerhetssektionen i Malmö i en källakt med samma beteckning som den avlyssnades förnamn, vilket bl.a. framgår av en utskrift av ett samtal som den avlyssnade förde med en person 1965 angående säkerhetspolisens telefonavlyssning.³²

Vid säkerhetspolisens Luleåsektion inleddes varen 1969 en förundersökning mot två kända kommunister, båda anställda vid Norrskensflamman. Telefonkontroll sattes in och fortsatte i stort sett i oförändrad form fram till april 1971, då den ene av de två

³⁰ Se bl.a. Säkerhetspolisen/Göteborg, serie F3 KK volym 18 samt P-akten [FEMTON]. SÄPO.

³¹ Samtal nr 407. SÄKO. Några handlingar som innehåller överskottsinformation från denna avlyssning har dock inte påträffats.

³² Se PM i P-akt nr 6775, serie C1, löpnummer 1. SÄPO.

misstänkta allt oftare började vistas utomlands. Avlyssningen av den andra mannen fortsatte. Men i en PM från februari 1972 anger säkerhetspolisens Luleåsektion att länsåklagaren inte ingivit ny ansökan eftersom mannen vid årsskiftet inträtt i riksdagen som representant för VPK.³³ I augusti 1972 begärde Luleåsektionen på nytt avlyssning av den förste mannen som nu återkommit till Norrskensflammas redaktion. Avlyssningen pågick t.o.m. maj 1973, eftersom han flyttade till en annan ort. Någon avlyssning där blev aldrig aktuell.³⁴ Avlyssningen av de båda männen resulterade i viss överskottsinformation som lokalt vid Luleås säkerhetssektion dolde bl.a. under beteckningarna "Adam", "Bertil", "Cesar" och "Erik". En del av informationen sammanställdes i PM som via telex översändes till Stockholm.³⁵ I ett av dessa daterat i mars 1970 beklagar sig chefen för säkerhetssektionen i Luleå över att tekniska fel medfört att telefonkontrollen inte fungerat så bra de senaste veckorna vilket fick vissa konsekvenser rörande överskottsinformationen:

På grund härav har det varit ytterligt sparsamt med uppgifter beträffande bl.a. de pågående förhandlingarna i Gruvkonflikten.³⁶

Telexet var ställt till dåvarande chefen för säkerhetspolisen P G Vinge. Av andra telex framgår vilken typ av uppgifter man intresserade sig för i samband med gruvstrejken.³⁷

Av den arkivförteckning som gällde för säkerhetspolisen fram till omkring 1980 framgår att man samlat uppgifter från telefonkontroll av SKP-företrädare runt om i landet under en särskild aktribrik. Vad detta närmare betyder i fråga om sammanhang, omfattning, uppgifternas karaktär och ålder o.s.v. går i dag inte att ha någon uppfattning om. Noteringarna pekar dock mot att ett flertal lokala partikansliers telefoner under någon period, dock ej senare

³³ Se P-akt 7750. SÄPO.

³⁴ Se P-akt 2984. SÄPO.

³⁵ Ett stort antal telex av detta slag förvaras i P 7750, volym A löpnummer 1. SÄPO.

³⁶ Telex från säkerhetssektionen i Luleå till P G Vinge den 12 mars 1970. Förvaras i P 7750, volym A, löpnummer 1. SÄPO.

³⁷ I telex avsänt från säkerhetssektionen i Luleå den 11 mars 1970 nämns bl.a. att i ett telefonsamtal mellan en avlyssnad [A] på Norrskensflamman och "en okänd man" framkom bl.a. "att VPK:s partidistrikts valberedning skall sammanträffa i Luleå troligen den 14.3.70. [A] nämner att valberedningen kommer att läsas in i ett rum `utan mat och dryck´ tills de kommer fram till en enhetslinje. [A] tror att partidistriktet kommer att gå till val med två listor. En uppgift om att gruvarbetaren [B], Malmberget, icke ställer upp som riksdagsman-nakandidat, kommer [A] att undersöka närmare." Se telex den 11 mars 1970 till Rps/Säk. Förvaras i P 7750, volym A, löpnummer 1. SÄPO.

än 1960-talet, varit avlyssnade. Det är oklart när avlyssningen mot SKP/VPK som parti egentligen upphörde. Den bästa måttstocken torde vara när man slutade avlyssna växeltelefonen på Kungsgatan 84 vilket med all säkerhet skedde 1966. Det finns emellertid "E-Hilding"-rapporter fram till 1968 vilket visar att uppgifter om partiet samlades från avlyssningen av Norrbottenskommunisterna.

3.4 Avlyssningarnas längd

Avlyssningen av SKP-komplexet pågick i princip mellan 1951 och 1966. Det förekom under denna period ett antal avlyssningar som sträckte sig över mycket långa tider. "SKU-aktivisten" avlyssnades i sex år och nio månader, en person i nio år och tio månader, en person i fem år och en månad, "DU-mannen" i fyra år och tio månader, "redaktören" i 3 år och åtta månader samt "fackexperten" i sju år och tio månader. Summa av förundersökningen i övrigt: inga förhör, inga gripanden, inga åtal.

3.5 Hanteringen av telefonkontrollmaterialet inom säkerhetspolisen

En handling upprättad inom säkerhetspolisen i mitten av 1960-talet berättar en del om förfarandet. Man anger att i inledningen av en telefonkontroll gjordes referaten mer utförliga i syfte att kartlägga den misstänktes "vanor, hans umgänge och bekantskapskrets m.m." Därefter gjordes endast kortare referat. Det anges att "ord-för-ord"-utskrifter gjordes mera sällan. "Uppteckningar" i rättegångsbalkens mening torde således ha varit mindre vanligt förekommande. I ett centralt avsnitt beskrivs sedan hur man praktiskt kunde tillämpa kontrollen. Man anger då att avlyssningen ibland, på grund av den stora mängden inspelade samtal, måste bli mer summarisk. Det gällde bl.a. då den misstänkte kunnat kartläggas eller "då den eller de kontrollerade telefonerna är kontors- eller arbetsplatstelefoner från eller till vilka många andra än den misstänkte hava samtal". Sådan summarisk avlyssning gjordes dock inte

där kontrollen är ”upphängd” på en viss person men man avser att kontrollera icke blott dennes samtal utan även andra samtal på samma apparat.³⁸

Här skriver man alltså utan omsvep att man ibland ”hänger upp” kontrollen runt en i och för sig intressant person men att avsikten också är att kontrollera andra samtal på samma apparat. Det är i dessa ord som kärnan till nyttjandet av överskottsinformation finns. De fem personerna inom SKP:s ”parti- eller kommunistkomplex” var exempelvis sådana som telefonkontrollen ”hängts upp runt”. Rörande värdet av telefonkontroll anger man att erfarenheten visat att telefonkontrollen i ytterst få fall haft avgörande betydelse för avslöjande av spioneri- och sabotagebrott. Den största betydelsen har telefonkontrollen i stället ”haft såsom arbetsavlastande och personalsparande faktor, då den ju lämnar upplysningar och anvisningar för spaningen och övervakningen, och personal i enlighet med dessa anvisningar kunnat sättas in för ett visst tillfälle eller övervakningen eller skuggningen helt kunnat inställas”. Man skriver vidare att ”telefonkontrollen som regel endast är avsedd att komplettera och underlätta den personliga övervakningen (skuggningen)”. Rörande avlyssningen av kommunister bearbetades denna vid några olika enheter av totalt fyra kriminalpolis män och fem kvinnliga befattningshavare.³⁹

Det finns också handlingar upprättade inom säkerhetspolisen i mitten av 1960-talet som ger inblickar i hanteringen med telefonkontrollmaterialet. I mitten av 1960-talet uppgick antalet inspelade band till omkring 70 per dag, vilka överlämnades till en särskild telefonkontrolldetalj för uppsortering och fördelning enligt särskild plan. De band som rörde svenskrotelns område levererades till dess lokaler ute i Kristineberg på Kungsholmen i Stockholm. Där togs materialet emot vid rotelns sektion 1. I en PM påtalas att ”(b)ibringande av största möjliga personkännedom beträffande yrkeskommunister och andra aktivt verksamma inom partiet har alltid varit en av sektionens viktigaste uppgifter”. Därutöver bedrev sektionen en ”’uppföljning’ i allmänhet av vad som sker ifråga om internt och utåtriktat partiarbete så långt tillgängliga resurser medgiva”. I samma skrivelse är man sedan förvånansvärt öppen rörande utnyttjandet av överskottsinformation:

---

³⁸ PM rörande telefonkontroll. Ingår i *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m.* Dnr HK 150/64. SÄPO.

³⁹ Ibid.

Från att ursprungligen ha varit hänvisad till enbart personella insatser har sektionen numera under en följd av år kunnat fullgöra huvudparten av dessa uppgifter genom insatta telefonkontroller i samband med utredningar om misstänkt illegal verksamhet beträffande enskilda medlemmar inom partikretsen. Genom internt tillvaratagande av "biprodukter" i arbetet har en avsevärd förstärkning av resurserna automatiskt uppkommit.⁴⁰

Väl inkommet till denna sektion inom svenskroteln blev materialet omgående föremål för genomgång. Därvid gjordes bl.a. noteringar om förhållanden som bedömdes vara av betydelse för den händelse ännu en framställning till rådhusrätten skulle sammanställas. Vidare gjordes registeranteckningar om person- och adressförändringar m.m. rörande den inre kretsen av SKP-personalen. Det samlade Tk-materialet vidareändades därefter till en annan sektion inom svenskroteln för slutlig bearbetning.⁴¹ Denna sektion, U4, leddes av Nils Hammerby. I en PM författad 1965 beskriver denne sektionens uppgifter på följande sätt:

Sektionen följer den kommunistiska verksamheten närmast sådan den bedrivs av Sveriges Kommunistiska Parti och dess täckorganisationer, men även de internationella frontorganisationernas arbete i vårt land och de s.k. vänskapsföreningarna. Vidare uppmärksammas svenska kommunisters deltagande i internationell verksamhet och utbildning, och nu på senare tid den kinesiska kommunistens framträdande i Sverige och ansträngningar att skaffa sig en egen organisation här.⁴²

Hammerby anger vidare att informationerna om den kommunistiska verksamheten bl.a. "erhålles genom kommunikationskontroll":

Materialet från telefonkontroll erhålles i två ex. Ett ex. förvaras tillsvidare, medan ex. nr 2 klippes och uppgifterna sorteras efter innehåll. Uppgifter rörande sakförhållanden samt personuppgifter från stockholmsområdet

⁴⁰ PM ang verksamheten vid BI/SI den 14 oktober 1965. Serie FII 1965. HSC 309/65. SÄPO.

⁴¹ Ibid.

⁴² PM om verksamheten vid sektion BI:U4 den 11 oktober 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

utskrivs under meddelandebeteckningar (5:73) på or-migblad och kopiorna går till U 5 för slutlig identifiering, insortering och ev nyregistrering. I de fall då inkomna uppgifter berör aktuella ärenden eller är av synnerlig vikt, lämnas de direkt till Ch B I. Personuppgifter, som ej berör stockholmsområdet, distribueras i form av skrivelser till lokalavdelningarna (f.n. omkring 150 per år).⁴³

Hammerby nämner här sektion U5 inom svenskroteln som slutstation för det bearbetade TK-materialet. Observera att Hammerby också nämner att materialet förs in under meddelandebeteckningen 5:73. Så vad händer när Hammerbys material kommer till sektion U5? Också chefen för sektion U5, Ivar Barregård, har beskrivit handläggningen av överskottsmaterialet i en PM från 1965:

Från sektion U4 överlämnas material med mer eller mindre ofullständiga personuppgifter, vilka inkommit genom tk. Som exempel kan nämnas att 1962 inkom sådana uppgifter på 4 882 personer, en siffra som i dagens läge torde vara tämligen aktuell.⁴⁴

Anteckningar om så många som 4 882 personer noterades alltså i materialet från de telefoner man hade kontroll på under 1962. Som en jämförelse kan nämnas att sektionen, genom studier av kommunistiska och nazistiska tidningar, för samma period fick in uppgifter om ca 1 000 personer. Av detta förstår man lättare värdet för säkerhetspolisen av överskottsinformationen. Vi kan också erinra oss Thulins uppgift från 1960 om att "tiotusentals uppgifter" via telefonkontrollen inkommit till svenskroteln under de senaste åren.

Barregård skriver vidare att materialet från Hammerbys sektion U4 kopierades i ett exemplar för varje namn, som handlingen innehöll. Genom understrykning med rödpenna markerades till vilket namn kopian hörde. Därefter sorterades med vissa intervaller det sammanlagda materialet efter strikt bokstavsordning som förberedelse för slagning i register. För identifiering fanns år 1965 vid U5 ett register som upptog 45 000 – 50 000 namn. Förutom dess "karakteristik" av register över kommunister och nazister i Stockholm stad och län, har det även funktion som spaningsregister, eftersom det förutom personer i ytterlighetspartierna även innehåller namn på

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Redogörelse för verksamheten vid sektion 5, rotel B:1 den 15 oktober 1965 av Ivar Barregård. HSC 309/65. SÄPO.

praktiskt taget alla som identifierats på sektionen eller varit föremål för åtgärd eller bearbetning utan att kunna bedömas vara kommunister eller nazister".⁴⁵ Om aktuella personer inte fanns i det egna registret, upprättades förteckningar över dessa, sorterade efter polisdistrikt. Listorna innehöll "de mer eller mindre ofullständiga personuppgifterna och även vad som genom meddelandet blivit känt". I hemligstämplat skick överlämnades de sedan till en kontaktman som fanns på det aktuella polisdistriktet.

En metod var att kontakta pastorsexpeditionerna inom polisdistriktet - sådana kontakter togs alltså inte av BI/U5 direkt - varför framställningarna gav "sken av att vara vanliga rutinmässiga förfrågningar från polisdistriktets personal". I den skrivelse som här citerats ur, framhåller man att kontaktmannen i en del fall är "så betrodd och så hemmastadd på pastorsexpeditionen att uttrycket att han 'går som barn i huset' är motiverat". Han gör då själv sina slagningar."⁴⁶ Det inkomna materialet avsåg enligt Barregård i stor utsträckning personer som redan var kända vid sektionen, "och deras ärende eller registerbeteckning påföres handlingarna, varefter dessa vidarebefordras till vederbörandes upplägg eller ärende, antingen på sektionen eller i arkivet".⁴⁷

---

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ HSC 524/67. I detta ärende finns bland annat en intern utredning som säkerhetspolisen lät göra efter att prästen och skriftställaren Rune Pär Olofsson i radions Tidspegeln den 12 maj 1966 samt i en artikel i Expressen dagen därpå avslöjade att säkerhetspoliserna kommit upp på hans pastorsexpedition och tittat i församlingsböckerna för att "komplettera och förnya sina hemliga register". Vid säkerhetspolisens sammanställde några dagar senare en PM "angående det sätt på vilket sektion U5 vid rotel B:I inhämtar identitetsuppgifter och andra upplysningar genom kontaktmännen i de olika polisdistrikten". Då handlingar inkom rörande personer bosatt i Stockholm och som inte kunde identifieras genom polisens register, "upprättas med vissa tidsintervaller förteckningar över de sålunda aktualiserade personerna". Sådana förteckningar kunde via polisdistriktet överlämnas till pastorsexpeditionen om det bedömdes att detta var lämpligast. Anledningen till att man gick via vanliga polisen var att "en sådan framställning från säkerhetsavdelningens sida skulle väcka en icke önskad uppmärksamhet hos personalen på pastorsexpeditionen" (PM den 17.5.1966. HSC 524/67. SÄPO). Säkerhetspolisen talade med den polisman - det visade sig vara i Täby - som varit i kontakt med Rune Pär Olofsson. Polisen bekräftade i allt väsentligt Olofssons uppgifter bortsett från att han vid tillfället inte varit försedd med "långa listor". Dessutom hade han inte, som Olofsson hävdade, legitimerat sig som säkerhetspolis (PM den 18.5.1966. HSC 524/67. SÄPO). Säkerhetspolisen plockade också fram de uppgifter som polismanen skulle ha kontrollerat med Olofsson. Det visade sig då att besöket varit den 18 november 1965 och omfattat tio personer: två prenumeranter på Ny Dag, en prenumerant på Tidsignal, en person som tecknat bidrag till tidningen Clarté, en man som kontaktats av den kommunistiska arbetarkommunen för revidering av en matrikel, två personer som man läst om i Ny Dag, en återförsäljare av en broschyr från Svenska Fredskommittén, en person som meddelat sovjetryska pressavdelningen att han inte ville ha en estnisk tidning samt en person som bokat plats för resa till Östtyskland. Enligt polisen som talade med Olofsson fick han uppgifterna utan några problem.

⁴⁷ PM den 17 oktober 1966. HSC 524/67. SÄPO

4 Avlyssningen av FNL/KFML-komplexet 1968-1975

4.1 Telefonkontrollerna⁴⁸

I januari 1968 sammanställde säkerhetspolisen en PM om tre personer - Sköld Peter Matthis⁴⁹ samt ytterligare två personer, här kallade "Lundin" och "Bengtsson" - samtliga aktiva inom KFML och FNL-rörelsen. De tre kunde enligt säkerhetspolisens PM misstänkas för tagande av utländskt understöd, en misstanke som grundats på att de vid den aktuella tiden odlade kontakter med vissa personer vid den kinesiska ambassaden. Som ett led i förundersökningen avlyssnades en rad bostads- och arbetsplatstelefoner bl.a. i Bokhandeln Oktober och FNL-kontoret.⁵⁰ Med tiden skulle förundersökningen komma att svälla.⁵¹ I augusti 1968 tillkom två telefoner på Kafé Marx varav en användes av Vänsterns Ungdomsförbund (VUF). I oktober 1968 tillkom två personer i utredningen och vid årsskiftet 1968/1969 drogs också två utländska medborgare in i

⁴⁸ Källorna till detta avsnitt utgörs, där ej annat anges, av Sköld Peter Matthis personakt, volym C1, löpnumren 1 - 10 samt Frank Baudes personakt, volym C1, löpnumren 1- 3. SÄPO.

⁴⁹ Sköld Peter Matthis fick 1975 officiell bekräftelse på att han hade telefonavlyssnats. Efter den s.k. telefonavlyssningsaffären 1975 erhöll han från dåvarande justitieministern Lennart Geijer ett brev om detta. Bland handlingar som offentliggjorts av Stockholms tingsrätt rörande det s.k. IB-målet finns ett dokument upprättat inom SÄPO där bl.a. Matthis' personaktsnummer anges. Till kommissionen har Matthis sagt att han inte motsätter sig publicering av några uppgifter som kan finnas om honom i SÄPO:s register (samtal med Sköld Peter Matthis den 17 april 2002). Av dessa skäl har jag valt att inte maskera hans namn i denna rapport.

⁵⁰ FNL-lokalen var under någon tid i slutet av 1960-talet också buggad av säkerhetspolisen. Några rapporter från denna buggning har dock inte kunnat återfinnas. Se mer om FNL-buggningen i Hjort/Lampers *Buggning och andra former av teknisk inhämtning* (2002) samt i Magnus Hjorts *Den farliga fredsrörelsen* (SOU 2002:90), SÄKO.

⁵¹ Följande lokaler avlyssnades under förundersökningen (samtliga i Stockholm): Bokhandeln Oktober, Kungsgatan 77/Holländargatan 9 A (6801-7507); FNL-kontoret, Palsundsgatan 8 (6801-7204); FNL-lokalen, Barrstigen (6801-7001); FNL-lokalen Dalagatan 22 (6912-7007); Kafé Marx, Kungsgatan 84 (6808-7006); FNL-lokalen, Hagagatan 1 (7007-7105), KFML:s förbundsexpedition, Tångvägen 36 (7101-7105); DFFG:s förbunds kontor, S:t Eriksgatan 10 (7105-7212); SKP:s partiexpedition (7308-7507). Uppgifterna hämtade ur Magnus Hjorts *Hotet från vänster* (SOU 2002:91).

förundersökningen. Avlyssningsoperationen utökades nu med ytterligare sex telefoner vilket gjorde att utredningen vid denna tidpunkt totalt omfattade 15 telefoner.⁵² Precis som i fallet med SKP-avlyssningen kom och gick ett antal personer i förundersökningen. I april 1974 hade den bantats ned till fyra svenska och en utländsk medborgare. I en PM daterad den 13 juni 1975 framhålls att Matthis under sommaren skulle flytta. Av denna orsak avbröts avlyssningen av Matthis. Någon annan orsak anges inte. På PM:n har för hand noterats:

17/6 -75

C.åkl Morath beslutade att förlängning ej begärs för 2 - 4. Utredningen fortsätter utan tk som dock tas upp till förnyad prövning avseende september.

Sthlm som ovan/"sign"

Den 13 juni 1975 hade SKP:s partisekreterare Roland Pettersson i SKP:s organ Gnistan avslöjat att man hade starka bevis för att partikansliet var utsatt för telefonavlyssning. Uppgifter om detta hade partiet fått av en televerksarbetare. Större spridning fick uppgifterna den 17 juni då de publicerades i Dagens Nyheter. Det var då Morath lade utredningen på is. Justitieminister Geijer bekräftade tidningsuppgifterna och framhöll att bakom avlyssningen låg misstankar om tagande av understöd från främmande makt. Han betonade också att polisen vid avlyssning omedelbart måste förstöra *alla uppgifter* som inte hänförde sig till den pågående utredningen.

JO utredde omständigheterna runt avlyssningen och kunde den 30 juni 1975 konstatera att inga felaktigheter begåtts. Den 7 juli presenterade Geijer en "vitbok" om telefonavlyssningarna. Där tillkännagavs att sju svenska medborgare var föremål för avlyssning med hänvisning till misstanke om brott mot rikets säkerhet. Enligt Geijer talade uppgifter för att SKP "tagit emot betydande belopp från främmande makt". Dessa uppgifter hade stärkts under utredningens gång men man saknade tillräckliga bevis för att kunna väcka åtal. Den avlyssning som SKP:arna utsatts för, hade enligt Geijer avbrutits redan före Gnistans avslöjanden. Detta var dock

⁵² I samband med att de utländska medborgarna började avlyssnas, öppnades en ny meddelarakt, här kallad "ETT", vid säkerhetspolisen. Denna fylldes fram till 1972 med överskottsinformation från dessa samtal (se särskilt kapitel om "ETT"). En av de avlyssnade utländska medborgarna reste i början av januari 1969 till hemlandet. Trots att således inga nya uppgifter rörande denne erhöles begärde åklagaren förlängt tillstånd varje månad ända fram till december 1969 då man slutligen gav upp hoppet om att personen skulle återvända.

inte sant, vilket ju framgår av Moraths påteckning på ovan nämnda handling. Avslöjandet ledde, i motsats till vad Geijer uppgav, till att ett stort antal telefonkontroller omedelbart avbröts, vilket naturligtvis fick konsekvenser rörande överskottsinformationen. Så snart telefonkontroller mot ledande inom SKP och KFML(r) återupptogs, fortsatte man dock att samla in överskottsuppgifter på samma sätt som tidigare.

4.2 Överskottsmaterialet

Avlyssningen av Matthis m.fl. pågick från januari 1968 till juni 1975. Överskottsmaterialet skrevs under perioden fram till 1973 om till källrapporter under beteckningen "Åsa". Akten förstördes 1984 men "Åsa"-rapporter finns kvar på många håll i säkerhetspolisens aktsystem. Detta gäller framför allt sakakterna rörande KFML, DFFG och Clarté men också en rad personakter, som Matthis m.fl. Allmänt kan nog sägas att det knappast finns en registrerad FNL-aktivist eller KFML/SKP:are som inte har en eller flera "Åsa"-rapporter i sin akt. För att få en uppfattning om rapportfrekvensen kan nämnas att den sista rapporten har nummer 1696.

Utvecklingen under 1968 ger en bild av ett mycket intensivt rapportskrivande - här rör det sig om i snitt mer än tio rapporter i veckan. Intensiteten i rapportskrivandet belyser också en annan aspekt. Jämför man "Åsas" närmare 1700 rapporter under perioden januari 1968 - mars 1973 med andra överskottsakter (exempelvis "E. Hilding" som upptar 2 250 rapporter under 13 år) förstår man att just överskottsinformationen hade en oerhört stor betydelse i övervakningen av FNL/KFML-komplexet. Detta kan förklaras med att säkerhetspolisen i stort sett helt saknade meddelare inom komplexet med undantag för IB:s rapportör Gunnar Ekberg vars rapportering dock i stor utsträckning begränsades till Göteborgsområdet. Som en följd av detta består de berörda personernas akter till mycket stor del av "Åsa"-rapporter och också andra överskottsrapporter som exempelvis "E. Dufva". En uppgift från 1968 gör också gällande att man inom säkerhetspolisen vid en kontroll konstaterade att det "från TK på FNL" inspelats 187 band inom loppet av tre dagar.⁵³

⁵³ Protokoll från Organisationsutredningens besök vid SÄPO:s rotel B III. HK 125/67. SÄPO.

Att ge en helt rättvisande bild av innehållet i "Åsa"-akten är omöjligt. Dels saknas ju materialet i sin helhet, dels är det som finns kvar av mycket skiftande karaktär. Alla möjliga olika typer av uppgifter blandas. För att visa hur noga man kunde redovisa allmänna politiska förhållanden tjänar följande rapport från 1971 som exempel:

5:73/301 "ÅSA" 2.6. - 31.8.71 (1487) 3 ex

Enligt DFFG:s ordförande Ulf Mårtensson har förbundsstyrelsen ställt sig positiv till att dra igång en rätt stor namninsamling i hela landet för Republiken Sydvietnams provisoriska revolutionära regerings sjupunktsdeklaration den 1 juli 1971. Man har skickat ut material till alla lokalgrupper om denna drive och samtliga är mycket positivt inställda till detta. Från KFML kan man hjälpa till med kontaktlänkar och sådant, enligt Sköld Peter Matthis.

Mårtensson har även omtalat att under höstens Vietnamvecka skall DFFG samarbeta med Svenska kommittén för Vietnam i hela landet, enär denna vecka infaller samtidigt för de båda organisationerna.

Ulf Mårtensson har med en förbundskamrat i Göteborg diskuterat vänsteropportunisten inom SSU. Mårtensson är av den uppfattningen att förbundet måste taga upp dessa frågor och draga till sig dessa människor som inte vill stanna kvar inom SSU och kämpa. De skall istället dragas in i DFFG-arbetet och skolas och luttras där. De voro även inne på den linjen att skicka in folk i SSU under "förtäckt flagg". Skicka ut folk som går in i SSU och försöka hålla dem kvar där och slåss i SSU mot sitt parti (SAP) i första hand och i andra hand plocka dem till DFFG. I detta sammanhang nämnde de Bo Hammar i VPK, som Mårtensson tycker är en bra kille som kan hjälpa dem mycket. "han är beredd å göra de mesta bara vi vinkar nu". [X] - känd FNL:are och KFML:are - är enligt Hammar beredd att försöka ordna ett sommarjobb (det är vid säkerhetsavdelningen känt att [X] jobbar på Ny Dag för närvarande). Enligt Mårtensson känner inte medlemmarna i VPK till vem [X] är eller var han hör hemma politiskt.

9.9.71/"sign"⁵⁴

Om man vill studera vad säkerhetspolisen själv, åtminstone i början av 1980-talet, definierade som överskottsinformationer, kan en vägledning ges i "Lundins" personakt. I denna har nämligen ett antal gallringar - totalt 51 sidor - gjorts med hänvisning till föreskrifter om överskottsinformation. De sidor som gallrats har ersatts med ett blad med följande text:

S xx mak enl gällande föreskrifter
ang överskottsinformation
81-07-XX
(undertecknat av den kontorist som ombesörjde gallringen, LOL)

Av en gallringsförteckning i början av akten listas rubrikerna på de handlingar som gallrats. Det handlar om bl.a. trettio "Åsa"-rapporter och sju "E. Jung"-rapporter. Samtliga "E. Jung"-rapporter finns ännu bevarade i SÄPO:s arkiv. Källakten för "Åsa"-rapporterna - alltså de volymer där samtliga "Åsa"-rapporter förvarades - makulerades som nämnts helt 1984. Fem av de i "Lundin"-akten gallrade "Åsa"-rapporterna finns dock bevarade i en annan personakt. Det är sålunda möjligt att visa vilken typ av uppgifter som man inom säkerhetspolisen 1981 ansåg utgjorde överskotts-uppgifter. Det handlar om bl.a. följande uppgifter:

"E. Jung" nr 301 7.9.1964

[A] som nu är anställd som journalist i "Hänt i Veckan" har på inrådan av "vännen" [B] kontaktat [C] för att få idéer till ett "valstick" på temat färgade svenska medborgare med rösträtt. Han hänvisades av [C] i första hand till [D], som bor hos [E]. [A] kunde för övrigt lika gärna kontakta [E], då "hon rör sig i centrum av dessa kretsar".

Ingen av de i rapporten nämnda personerna var vid den här tidpunkten föremål för brottsmisstanke eller telefonkontroll. Rapporten härrör säkerligen från avlyssningen av någon av Demokratisk Ungdoms telefoner. Dessa avlyssnades 1964 som ett led i förunder-

⁵⁴ Rapporten hämtad ur P 7031, volym A löpnummer 3. SÄPO. Den verksamhet som beskrivs i det första stycket är närmast i linje med den dåvarande regeringens hållning i vietnamfrågan.

sökningen mot den i avsnittet *Avlyssningen av det kommunistiska partikomplexet* nämnde "Högström".

"E. Jung" nr 311 22.10.1964

[A] sammanbor nu med [B] som har tel [xx xx xx].

Varken [A] eller [B] var föremål för brottsmisstanke eller telefonkontroll.

"E. Jung" 22.2.1965

På initiativ från Clarté har man bildat en Vietnamkommitté med följande sammansättning: Sköld Peter Matthis (ordf.), [A], [B], [C], [D], [E] (som anses hysa sympatier för kineserna), [F], [G], [H] och [I]. (Kopia till reg. ang Vietnamkommittén)

Ingen av de i rapporten nämnda personerna var föremål för brottsmisstanke eller telefonkontroll.

"E. Jung" 24.2.1965

Ett antal sydamerikaner på besök i Stockholm skulle den 3.3.65 på kvällen komma hem till [A] och [B].

Varken [A] eller [B] var föremål för brottsmisstanke/telefonkontroll.

"Åsa" 12.3.1968

Vid ett stormigt möte med ledningen för Kommunistiska Förbundet i Uppsala hade oppositionen bl.a. angripit [A], vilken bl.a. av [B] (vilken numera går på lärarhögskolan i Stockholm) hade betecknats som reaktionär. Även [C] hade angripit [A]. Hela förbundsledningen angreps av [E]. Dessa tillhör enligt "Lundin" en vänsteropportunistisk rörelse som inte tror på att det går att omvandla medlemmar utan att de skall rensas ut.

"Åsa" nr 635 november 1968 - januari 1969

24-11-68: Anordnar [A] ett party för vietnameser och svenska sympatisörer i sin bostad. [B], [C] har bjudits. [A] har mycket att tala med vietnameserna om, bl.a. rapporter från Paris bl.a. Enligt [A] har Hue uttryckt en

önskan om att få sammanträffa med dem som startade FNL i Sverige, såsom [D], [E], [F] och [G]. Man bör ta med [H], vilken kommer att efterträda Sköld Peter Matthis som ordförande i FNL-grupperna fr.o.m. årsskiftet. Tre vietnameser kommer till partyt.

"Åsa" nr 672 23 februari 1969

[A] har beklagat sig för "Lundin" i Kommunistiska Förbundet över att han går arbetslös sedan snart ett år.....Nu skall [A] resa in från [ortsnamn] och hjälpa "Lundin" med stencilering. Han tycker det kan vara bra att kunna sköta apparaten.

Dessa noteringar ger således en bild av vad man inom säkerhetspolisen år 1981 definierade som överskottsuppgifter. Det ger också en mycket god bild av hur sådana uppgifter i det stora hela ser ut i de fiktiva källakterna. Anledningen till att man i juli 1981 gallrade överskottsuppgifter i "Lundins" akt beror sannolikt på att JK i ett underhandsyttrande till säkerhetspolisen omkring 1978/1979 meddelat att man snabbare än tidigare borde gallra överskottsinformation ur akterna. Då man 1981 lade om personakterna enligt ett nytt, personnummerbaserat system, passade man på att gallra överskottsinformation ur några akter. Anledningen till att det tycks ha blivit så få - endast två personakter har återfunnits som gallrats på detta vis - kan måhända bero på att man insåg det omöjliga i arbetsuppgiften.⁵⁵

"Åsa"-akten tycks avslutas 1973. Den sista rapporten som kommissionen funnit är daterad i mars 1973 och "Åsa"-rapporterna omfattade då totalt 12 hängmappar i SÄPO:s arkiv. Ärendet fick dock en fortsättning. Redan i januari 1969 hade överskottsinformationen från avlyssningen av de i ärendet aktuella utländska medborgarna lagts i en särskild meddelarakt, här kallad "ETT". På hösten 1973 introducerade säkerhetspolisen ytterligare två meddelarakter i vilka man placerade överskottsinformationer från telefonkontrollen i förundersökningen mot Matthis m.fl. Den ena akten, kallad "Argus", är en något mer sparsam och strukturerad fortsättning på "Åsa". Den andra kallades "Mia" och innehåller överskottsinformation från avlyssningen av de i förundersökningen aktuella utländska medborgarna. Den ersattes senare med en källakt kallad

⁵⁵ Den andra akten som gallrats på en del överskottsuppgifter - många finns ännu kvar - är Nils Holmbergs.

"Ulla". Till skillnad från "Åsa"-akten är "ETT"-, "Mia"-, "Argus"- och "Ulla"-akterna inte gallrade.

De första "Argus"-rapporterna är upprättade i oktober 1973. Inledningsvis täcker de perioden från juni-juli 1973. Akten innehåller totalt 330 rapporter. I och med rapport nr 226, som redovisar några telefonsamtal som utväxlades fram till slutet av maj 1975, görs ett uppehåll på några år. Skälet till det abrupta stoppet var förstas den tidigare nämnda telefonavlyssningsaffären. Allmänt kan sägas om "Argus"-akten att den visar att det i praktiken var SKP som parti som avlyssnades (en del rapporter är också rubricerade "Om SKP"). För att underlätta sökning i akten upprättade man vid säkerhetspolisen en sorts innehållsförteckning som klart visar att det är "organisationen" som står i centrum för rapporteringen. Förteckningen upptar 32 olika rubriker, en del med underrubriker. Under flertalet av rubrikerna finns sedan hänvisningar till olika rapporter i akten. Bland rubrikerna kan nämnas:

- Organisationsfrågor	(hänvisning till 21 sidor)
- Inre konflikter	9 sidor
- anställda i offentlig tjänst	10 sidor
- celler/grupper	13 sidor
- interna möten	23 sidor
- funktionärer i styrelsen	10 sidor
- funktionärer, övriga	18 sidor
- ekonomi, allmänt	24 sidor
- lokaler, allmänt	24 sidor
- infiltration, allmänt	6 sidor
- infiltration, militärbetet	6 sidor
- strejker	5 sidor

Under huvudrubriken "Inre aktiviteter" finns sju underrubriker som behandlar bl.a. "resor i Sverige", "resor i utlandet", "svenska kontakter" samt "utländska kontakter". Den senare underrubriken upptar 28 sidhänvisningar. Då källan åter aktiveras i mars 1977 behandlas samtal som utväxlats från och med början av februari 1977. Då bygger informationen på ett tillstånd att avlyssna en person aktiv inom SKP. Sista rapporten är daterad i början av april 1979 och behandlar ett samtal mellan en SKP:are i Stockholm och en ute i landet. Samtalet utspann sig i mitten av december 1978. Flera av seriens sista rapporter tar upp samtal från december 1978, vilket beror på att avlyssningstillståndet löpte ut vid den tidpunkten.

4.3 Övrigt om avlyssningen av FNL/KFML/SKP-komplexet

Från omkring 1974 förfogade en av säkerhetspolisens lokala sektioner över en informant som rapporterade om olika förhållanden inom främst KFML såväl lokalt som inom riket i övrigt. Källan lämnade redan från början sådana informationer att man från säkerhetspolisens sida snart ansåg sig behöva mer kött på benen. En säkerhetspolis vid svenskroteln i Stockholm skickade i november 1974 följande telex till chefen för den aktuella sektionen och detta utgör ett belysande exempel på hur man från säkerhetspolisens sida bl.a. betraktade telefonkontrollinstrumentet:

Hemlig

Ang källan [sektionsbeteckning] 5:73/347

För att få en viss koll på källans uppgifter och en närmare inblick i vad som sker i "X"-området synes en telefonkontroll vara ett bra hjälpmedel. Bc B (Olof Fränstedt, LOL) har anammat detta och önskar att ni skriver ett förslag till TK-framställning och tillställer honom. Vilket objekt är lämpligast? Jag tycker [A] förefaller kunna ifrågakomma. Hur ser ni på detta?⁵⁶

Man hade alltså en rörelse och ett antal händelser men ingen som egentligen var misstänkt för något - allt som behövdes var någon som var lämplig nog att kunna "bära" en telefonkontroll. Svaret från den lokala sektionen återfinns i en handskriven notering på en kopia av telexet och detta visar att det inte alltid var alldeles lätt att få med åklagaren i planerna:

Enl. [chefen för den lokala säkerhetssektionen] tillställdes länsåklagare [personnamn] förslag på TK på aktuella namn. Förslagen avvisades av [länsåklagaren]. [A] blev inaktuell pga förflyttning/"Sign."⁵⁷

4.4 Avslutning

Precis som i fallet med förundersökningen mot SKP-komplexet finns här ett antal personer som utsatts för telefonavlyssning

⁵⁶ Handlingen förvaras i 5:73/347. SÄPO.

⁵⁷ Ibid.

mycket långa perioder. Sköld Peter Matthis avlyssnades i sju år och sex månader, Bylin i sex år och sju månader, en tredje person i två år och sju månader, en fjärde i sex år och en femte i fem år och en månad.

4.5 Avlyssningen av SKP 1977 - 1978

Som nämnts tidigare fortsatte säkerhetspolisen efter några års avbrott att samla överskottsinformation rörande SKP. Telefonkontrollen riktades nu mot endast en av partiets företrädare, här kallad "Backlind", och inledningsvis var endast dennes bostadstelefon avlyssnad.⁵⁸ Efter ett halvår togs också partiexpeditionens telefon in i kontrollen vilket naturligtvis fick avgörande betydelse för sparandet av överskottsinformation. "Backlind" angavs vara misstänkt för olovlig underrättelseverksamhet. Först några ord om "Backlinds" personakt. De registerremsor (flexoremsor) som finns kvar i denna talar ett tydligt språk rörande betydelsen av överskottsmaterialet. För åren 1968 till 1978 finns totalt 47 noteringar (remsor) i akten. Av dessa utgörs åtminstone 40 av överskottsuppgifter från telefonavlyssning.

Som nämnts tidigare sparade man vid säkerhetspolisen överskottsinformation från avlyssningen av Matthis m.fl. i en meddelarakt med beteckningen "Argus". Denna avlyssning upphörde i juni 1975 varför "Argus" naturligtvis inte kunde tillföras någon ny information. Meddelarakten kom dock åter till användning då man skulle spara överskottsinformationen från avlyssningen av "Backlind". Efter det att akten således legat i träda i närmare 18 månader, återaktiverades den i februari 1977. Sammanställningarna författades vid svenskroteln. I ett samtal som avlyssnats i början av mars mellan två personer sägs följande (här kallade X och Y):

[X] undrar vad de tycker om VPK-splittringen. [Lars] är ju väldigt förtjust säger [Y]. Ja det är väl nästan alla utom sossarna som är förtjusta säger [X].

Efter det att man som ett led i förundersökningen mot "Backlind" i augusti också börjat avlyssna partikansliets telefon, kom nu fler

⁵⁸ Framställan föredrogs i januari 1977 för rikspolischefen Carl Persson som godkände den enligt en handskriven notering på PM:n gjord av Gösta Danielsson. På basis av detta ansökte chefsåklagaren KG Svensson sedan hos Stockholms tingsrätt om TK av "Backlind" vilket bifölls den 28 januari 1977.

personer in i rapporteringen. En rapport, daterad i november 1977⁵⁹ visar karaktären av de uppgifter som sparades (personerna anonymiserade med A, B, C osv. A i meddelande 1 är dock inte samma som A i meddelande 2 osv):

27.9 [A] diskuterar vad som hänt i Västerbotten med en kamrat. De hoppade i går och det är en stor grej, tidningarna är fyllda med det. Avhopparna har skickat bulletinen till kamraten. Någon från VU ska åka upp i helgen och närvara vid ett möte för sympatisörerna. Vidare diskussion om andra möten.

28.9 [A] kontaktar [B] och diskuterar resan till Göteborg. [A] ska tala om partiet och [B] om krisen.

28.9 [A] ska resa till Kina i mitten på oktober. [A] ska åka med Handelsfront. Eventuellt ska man importera från Kina.

29.9 [A] kontaktar [B] och undrar när passen ska lämnas upp. [B] ska gå upp med passen kl 11.00 idag.

29.9 [A] och [B] med flera, ska gå på mottagning på ambassaden i kväll.

13.10 [A] kontaktar [B]. [C] undrar hur läget är med studiebrevet och partiet. Enligt [B] kom det i dag ut ett viktigt direktiv från kriskampanjsledningsgruppen inför partiets kriskampanj som startar 21 november. Man har kommit överens inom partiet att partiet måste koncentrera sig på den nuvarande klasskampssituationen, att slå tillbaka monopolkapitalets offensiv och då är det framför allt hyreskampen. Man skall genomföra två breda och bra kampanjveckor.

(...)

20.10 [A] ber [B] meddela till [C] att våra suspenderade kamrater skrivit ett brev och begärt utträde i klump all-

---

⁵⁹ 5:73/337 den 10 november 1977. SÄPO.

ihopa. Vi ska träffa dom på tisdag och diskutera politik säger [A].

En rapport, daterad i november 1977,⁶⁰ tar upp följande samtal:

21.9 [A], [ortsnamn] kontaktar [B] angående brevet de skickat till mötet i förra helgen. Brevet och hela den frågan behandlades på mötet säger [B]. [A] undrar om han kan få en kort rapport om vad som sades för de ska ha möte igen. Vi skall då diskutera vad vi fattat för beslut. Det är bara två konkreta beslut som fattats på den punkten och det är att Sköld Peter Matthis lämnat vårt parti på grund av olika omständigheter. När det gäller [C] var det den personliga diskussionen när han skulle komma in med pappret med lite kritik om Dagens Nyheter-grejen men i stället kom ju den grejen i Magasinet och det var väl i stort sett det som avgjorde de där frågorna.

Ett exemplar av rapporten gick till två personakter - ej "Backlinds".

I december 1978 beslöt säkerhetspolisen att lägga ned kontrollen av "Backlind". Man tyckte sig då kunna konstatera att "Backlinds" utländska kontakter upphört och sannolikt övertagits av någon annan inom SKP.⁶¹

---

⁶⁰ 5:73/337 den 11 november 1977. SÄPO.

⁶¹ I "Backlinds" personakt förvaras ännu relativt detaljrika uppteckningar av de för säkerhetspolisen intressanta telefonsamtalen. I hans personakt finns ett "Personblad" där uppgifter rörande brottsmisstankarna samt tvångsmedelsinsättningen tas upp. Under punkten "Övrigt" har någon för hand skrivit "1980-12-16 K G Svensson beslut om att bevara mtrl 1 år till./Sign" (oläsl, LOL). Materialet skulle i så fall gallras i slutet av 1981 men mer än 20 år senare finns alltså åtminstone delar av det alljämt kvar i akten.

5 Avlyssningen av KFML(r) i Stockholm

5.1 Telefonkontrollen

Under perioden maj 1972 till juli 1975 avlyssnades ett antal personers bostads- och arbetstelefoner i en förundersökning riktad mot KFML(r) i Stockholm. Bl.a. avlyssnades KFML(r):s bokhandel Röda Stjärnan och KFML(r):s expedition.⁶²

Vid en intern SÄPO-konferens i maj 1974 diskuterades möjligheten att i stället för att bara ha telefonkontroll på särskild person, också kunna avlyssna "viss verksamhet". Rikspolischefen Carl Persson ansåg det "sannolikt icke vara möjligt att tänka sig en lagstiftning där telefonkontroll beviljades för viss verksamhet. Denna måste avse misstanke mot en person." Som svar redogjorde då chefen för säkerhetspolisens kontrasubversionsrotel (tidigare svenskroteln) för värdet av telefonkontrollen av KFML(r) och framhöll att man på hans rotel skulle ha nytta av att kunna gå in med en telefonkontroll på t ex KFML(r):s organisation. Han nämnde att man där har en telefon i bokhandeln Röda Stjärnan. Denna telefon användes av många personer utöver den som tillståndet omfattar och man får mycket material som har betydelse för utredningen om organisationen som sådan. Han menade att man ju där måste ha möjlighet att tillvarata detta material.⁶³

⁶² En av de avlyssnade, här kallad "Johan Törnkvist" råkade illa ut då KPMLr år 2001 publicerade *VITBOK om KPMLr, SÄPO och åsiktsregistreringen i Sverige 1969 - 1998*. Boken bygger på uppgifter som 127 personer fått ta del av ur sina egna SÄPO-akter. I en av dessa akter fanns följande uppgifter noterade:

74-09-11. *S har enligt JT blivit vald till styrelsen.*

74-10-21. *S invald i distriktstyrelsen enligt JT.*

I VITBOKEN skriver man, stödd främst på dessa två uppgifter, om JT att "(m)ycket tyder på att denne person verkligen fungerade som uppgiftslämnare, men utifrån det knapphändiga materialet är det omöjligt att säga om han sålde sig till SÄPO i samband med att han och hans krets hamnade i konflikt med KFML(r):s dåvarande ledning, som någon slags hämndaktion, eller om han från början fungerade som infiltratör (en Ekberg-typ) och att han därvid 1975 av IB/SÄPO förflyttades från KFML(r) till SKP, som vid denna tidpunkt var som starkast. De som minns hans personliga egenskaper utesluter inte den senare möjligheten." Det är inga dåliga konspirationsteorier som vävs runt den helt oskyldige "Törnkvist" som lämnat uppgifterna om "S" då hans telefoner avlyssnades av säkerhetspolisen. Ärendet visar på de faror som uppstår när SÄPO idag lämnar ut uppgifter utan att ge någon som helst vägledning om innebörden. Se även Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91).

⁶³ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Ulriksdal den 28 - 31 maj 1974. Diarie-nummer SH 1020-74. Sakakt 5:720/6, löpnummer 6. SÄPO.

Rotelchefen beskrev detta som någonting önskvärt men faktum var ju att man just vid den tidpunkten faktiskt hade avlyssning på Röda Stjärnans telefon (både i Stockholm och Göteborg). Carl Perssons svar på rotelchefens propå var att han "delade uppfattningen att det var av stor betydelse att kunna följa organisationens verksamhet" men att huvudprincipen ändå torde vara att avlyssningen "måste avse misstanke om brott och så länge dessa misstankar kvarstår var det enligt [hans] uppfattning befogat att bevara materialet", eftersom "(d)etta kan ha betydelse för att kunna bedöma ledningsfunktionerna inom organisationen och de ledande personernas agerande".⁶⁴

5.2 Överskottsmaterialet

Överskottsinformation från avlyssningen av ovan nämnda personer placerades i en meddelarakt med beteckningen "Bo". Aktens första rapport är daterad den 1 juli 1972, d.v.s. strax efter det att man erhållit det första avlyssningstillståndet i maj. Källakten "Bo" är upplagd med ett särskilt innehållsregister (ej namnbaserat) för uppgifter om organisationen, propaganda, möten, studiecirklar m.m. Kopior av rapporterna har konsekvent gått till kontrasubversionsrotelns enhet för undersökning av bl.a. personer som kunde misstänkas tillhöra politiska ytterlighetsorganisationer. Ett stort antal uppgifter om de i rapporterna nämnda "r-arna" har sedan registrerats i olika personakter. "Bo" innehåller totalt 198 rapporter varav tyngdpunkten ligger på det första året (ca 100 st). Därefter tonas det ned till ca 40 för både 1974 och 1975. De sista 20 rapporterna är sammanställda upp till ett halvår efter att avlyssningen upphört.

5.3 Avslutning

Avlyssningsperioderna är något kortare här än i de tidigare nämnda fallen men med tanke på den integritetskränkning telefonkontroll alltid innebär måste det också i dessa fall konstateras att det handlar om långa tider. En person avlyssnades i två år och åtta månader, ännu en person i ett år, en tredje i åtta månader, en fjärde i ett år och nio månader och en femte i ett år och sex månader.

---

⁶⁴ Ibid.

6 Avlyssningen av KFML(r) i Göteborg

6.1 Telefonkontrollerna⁶⁵

Avlyssningen av KFML(r) i Göteborg inleddes på sätt och vis redan 1967 då Nils Holmberg, en av de ledande inom KFML, avlyssnades. I början av februari 1969 började man som ett led i förundersökningen mot denne också avlyssna Frank Baude som då ledde KFML i Göteborg. Baude hade under det senaste halvåret avlyssnats i förundersökningen mot Matthis m.fl. men p.g.a. flyttning lämnade han alltså en förundersökning för en annan. Avlyssningen av Holmberg växte mycket snabbt i omfattning och omfattade redan efter något år i stort sett hela extremvänsterkomplexet i Göteborg - KFML, FNL-grupperna, Clarté samt från 1970 KFML(r). I december 1972 lades utredningen mot Holmberg ned och avlyssningen upphörde.⁶⁶ I stället blev det alltså Baude som tog över Holmbergs roll som centralfigur i utredningen.

Följande telefoner avlyssnades, av vilka alltså flera flyttats över från Holmbergs lista (samtliga telefoner, utom Baudes hemnummer, hörde till lokaler på Fjärde Långgatan 8B, i Göteborg, det s.k. Marx-Engels-huset varifrån KFML(r) sedan början av 1970-talet styrt sin verksamhet): Frank Baudes hemtelefon; Kommunistiska Förbundet; KFMLr:s förbundslokal; Sveriges Kommunistiska Studentförbund - SKS (ml); Bokhandeln Röda Stjärnan; Ungkommunisternas redaktion samt Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund, SKU (ml). Genom senare beslut tillkom Proletärens redaktion och KFML(r)s internationella utskott.⁶⁷ Telefonkontrollen av Frank Baude kopplades ned den 17 juni 1975, alltså samma dag som

⁶⁵ Uppgifterna i detta avsnitt är, där ej annat anges, hämtade ur Frank Baudes personakt, volym C, löpnummer 1-3. SÄPO.

⁶⁶ Holmbergs P-akt, volym C1, löpnummer 1. SÄPO. Frank Baude gick alltså igenom ett flertal stadier som telefonavlyssnad; först som innehavare av telefon som Matthis m. fl. kunde tänkas använda, sedan som innehavare av telefon som Nils Holmberg kunde tänkas använda (i båda fallen fick man s.a.s. Baude på köpet) därefter blev han själv föremål för brottsmisstanke och således avlyssnad "av egen kraft" för att slutligen bli bärare av ett helt partikomplex.

⁶⁷ Se *Avlyssning av personer inom KFML(r) i Stockholm från 1972 till 1975*. Rapport upprättad inom SÄKO av Malin Gustafsson 2002. SÄKO.

den ovan nämnda telefonavlyssningsaffären briserade i massmedia. Ett drygt år senare kunde man dock åter börja utvinna information om KFML(r) ur telefonkontrollmaterial. Från och med november 1976 avlyssnades en av de ledande inom partiet varvid, förutom mannens hemtelefon, också redaktionstelefonerna på tidningarna *Klasskampen* och *Proletären* avlyssnades. Avlyssningen pågick fram till våren 1981.⁶⁸ Därefter har ingen företrädare för KFML(r) avlyssnats.

6.2 Överskottsmaterialet⁶⁹

Hur man förfarit med telefonkontrollmaterialet i Göteborg är inte helt lätt att klarlägga. Med all säkerhet har man dock sparat överskottsinformation i en eller flera lokala källakter. Därefter har det material, som varit av betydelse för andra delar av landet, överlämnats till Stockholm varifrån det distribuerats ut över landet. I en PM daterad i april 1971 hemställdes i Stockholm om uppläggande av akt för "ny säkerhetsavdelningens meddelare, kallad 'Oge'".⁷⁰ Första rapporten är daterad i början av december 1970 och har titeln "Ang viss verksamhet inom KFML i A, B och C län". Informationerna rör Danelius bokhandel, KFML i Göteborg, Nils Holmberg, Gnistans redaktion, FNL-gruppen i Göteborg samt tidningen *Klasskampen*. Ganska snart kommer dock rapporterna att huvudsakligen behandla KFML(r) och främst då partiets kontakter med personer i Stockholm och övriga landet.

Rapporterna har karaktär av månadsredovisningar och de upphör samtidigt som telefonkontrollen av Baude lades ned hösten 1975. Man kan utgå från att en del av personuppgifterna varit registreringsgrundande. I alla händelser har uppgifterna noterats i olika personakter och således också kunnat lämnas ut i samband med personalkontroll. En "Oge"-uppgift har lämnats ut på det sättet (se exempel 2 i avsnittet *Användning av överskottsinformation i samband med personalkontroll*).

En säkerhetspolis som i Göteborg arbetade med att sammanställa uppgifter från telefonkontrollen av bl.a. Frank Baude, säger

---

⁶⁸ Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91) s 80. SÄKO.

⁶⁹ Uppgifterna i detta avsnitt bygger på, där ej annat anges, källakten Oge 5:73/321. SÄPO.

⁷⁰ Källakten "Oge" var således det namn som säkerhetspolisen i Stockholm gav överskottsrapporterna från Göteborg. En av de säkerhetspoliserna i Göteborg som sammanställde rapporterna säger sig inte känna igen källbeteckningen utan hävdar att "detta måste vara något som Stockholm hittat på". Han visste inte om att rapporter sparats då de borde vara makulerade (samtal nr 408. SÄKO).

till SÄKO att man noterade information som man tyckte kunde vara till nytta för säkerhetspolisen. Det var aldrig någon i ledningen som satte stopp för detta, "för så hade man alltid gjort". Det som enbart berörde Frank Baude "var inte så mycket". Om åklagaren hade haft tillräckligt underlag för att väcka åtal mot Baude och begärt att telefonkontrollen skulle läggas ned hade det, enligt mannen, varit "det värsta som kunde hända eftersom den var ett sätt att hålla koll på verksamheten och den var en bred informationskälla". Dessa tankegångar uppfattade han att säkerhetspolisens ledning och även justitieministern (sannolikt avses Lennart Geijer) hade, då denne talat om vad som skulle registreras och vilka organisationer som det avsåg. Man försökte "snappa upp" allting men därmed är inte sagt att allting gick in i något register.⁷¹

Som nämnts avlyssnades en företrädare för KFML(r) under åren 1976 till 1981. Överskottsinformationen placerades i en lokal källakt med beteckningen "Rickard". Ibland tycks också uppgifter från samma telefonavlyssning ha presenterats under en sifferbeteckning. Sådana överskottsuppgifter vidarebefordrades i viss utsträckning till Stockholm.

6.3 Avslutning

Som i tidigare redovisade fall handlar det också i denna förundersökning om några mycket långvariga avlyssningar. Nils Holmberg avlyssnades i fem år och en månad, Frank Baude i sju år samt ytterligare en person i fyra år och tre månader.

---

⁷¹ Samtal nr 408. SÄKO.

7 Avlyssningen i samband med IB-affären 1973 - 1974

7.1 Inledning

Den 6 juni 1973 inleddes telefonavlyssning av tre personer i samband med IB-avslöjandet någon månad tidigare. Samma dag hade chefsåklagaren Carl Axel Robèrt förhört både Bratt och Guillou och det är uppenbart att det fanns ett samband men mer ovisst vad detta bestod i. Bratt och Guillou hade i FiB/Kulturfront avslöjat IB:s existens och verksamhet och stor hjälp hade de haft av en före detta IB-anställd, Håkan Isacson. Robèrt ledde två förundersökningar parallellt; en mot de av journalisterna utpekade IB-männen och en mot journalisterna och Isacson. Det var i anledning av den förra Robèrt hörde Bratt och Guillou den 6 juni. I förhørsprotokollet finns inget som tyder på att något särskilt framkom som kunde ha föranlett Robèrt att omedelbart tillgripa tvångsmedel. Däremot finns skäl att anta att det var någonting annat Robèrt var ute efter - journalisternas källor. Robèrt började med Guillou och förklarade inledningsvis att han först och främst var intresserad av de fyra punkter som Isacson någon månad tidigare tagit upp i ett brev⁷² till Sven Andersson:

Robèrt: Det är väl de som har närmast anknytning till Isacson och det är ju min skyldighet naturligtvis att samla in så mycket bevismaterial jag kan och därför så ställer jag nu den frågan herr Guillou om ni är i tillfälle att lämna mig bevismaterial på den här punkten.

Guillou gjorde omgående klart för Robèrt att det inte skulle bli tal om att lämna ut några andra källor än Isacson, som ju redan angivit

---

⁷² Brevet var Isacsons svar på Sven Anderssons reaktioner på en del av de avslöjanden som gjordes i FiB/Kulturfront. I brevet redogjorde Isacson för ett antal fall där han själv som tidigare IB-anställd varit med om olika operationer.

sig själv i brevet till Sven Andersson. Robèrt gjorde sedan under förhöret ett flertal försök att få reda på varifrån Bratts och Guillous uppgifter härstammade, men fick hela tiden samma svar. Här några typiska replikskiften:

Robèrt: ...Och er kunskap om de, alltså den bevisning som Ni skulle kunna lägga fram på detta, den emanerar från befattningshavare (vilkas) anonymitet ni inte kan avslöja?

Guillou: Ja det är riktigt.

(.....)

Robèrt: det är samma bevissituation förstår jag, så att ert kunnande där det kommer från befattningshavare hos IB

Guillou: Ja, just det, det kommer därmed från källor som jag själv anser så absolut tillförlitliga, att jag vågar publicera det.

Sedan frågar Robèrt vilken ytterligare opublicerad information journalisterna förfogade över:

Robèrt: Det är en mening som jag har fäst mig vid här naturligtvis och det är den att Folket i Bild har inte publicerat hela materialet och inte heller visat upp alla bevis eller indicier som ni har, det är klart att det gör ju en undersökningsledare nyfiken, med ett sådant uttalande, vad vi är ute efter är just bevisning, vill redaktörn kommentera det, kan ni säga någonting om vad bevisningen består i, rent allmänt karakteriserat.

Guillou berättar inte så mycket om flera kommande avslöjanden annat än att man tydligen har för avsikt att avslöja en journalist med kopplingar till IB:

Vi ska ta fram en journalist, jag har inte valt vilken journalist vi skall välja.....

Resultatet av samtalet med Guillou blev alltså magert för Robèrts vidkommande. Guillous enda erbjudande kom i slutet och rörde Gunnar Ekberg. Guillou hänvisade till kontakter han hade i Mellanöstern och sade att han med hjälp av dessa kunde "ta reda på vissa saker om Ekberg":

Guillou: I just det här avsnittet, så tror jag mig inom en 14-dagarsperiod kunna ha insamlat informationer som kan förklara så att säga i vart fall Gunnar Ekbergs fysiska aktiviteter i Mellersta Östern efter 1972.

Robèrt: Redaktörn är välkommen

Guillou: I så fall kommer jag att vidarebefordra dom kunskaperna.

Jan Guillou avlöstes efter några minuter av Peter Bratt. Robèrt förklarade, som han också gjorde inför Guillou, att avsikten med förhöret var "att undersöka i vad mån Ni har möjlighet och vill ställa bevismaterial till åklagarens förfogande". På flera av frågorna hänvisade Bratt sedan till Isacson i enlighet med dennes brev men då det gällde exempelvis ett påstått inbrott på Egyptens ambassad frågade Robèrt, efter det att Bratt förklarat vad som hände där:

Robèrt: Men då måste jag fråga hur vet Ni att det tillgick på det sättet?

Bratt:.....vi har haft kontakt med olika personer inom den här organisationen.

Robèrt: Alltså ni har fått information av andra människor och vilka dom människorna är kan ni avslöja namnen på dom?

Bratt: Nej

Robèrt: Det kan ni inte. Och anledningen till att ni inte kan avslöja namnen vad är det?

Bratt: En tidning skulle inte kunna arbeta om man inte kunde ha ett fullt förtroende, det skulle vara omöjligt att bedriva någon som helst journalistik.

Liksom i förhöret med Guillou frågade Robèrt vidare om källorna men inte heller Bratt ville diskutera dessa. Efter en knapp timme avslutades samtalet utan att något av vikt egentligen berörts.

7.2 Telefonavlyssning inleds⁷³

Vad som är helt klart är att Robèrt denna dag förordnade om telefonavlyssning av Bratt och Guillou. Tillvägagångssättet tyder på stor brådska; chefsåklagaren hade laglig rätt att utan att invänta rättsens tillstånd fatta beslut om telefonavlyssning. Rätten godkände beslutet någon dag senare. Till grund för Robèrts beslut låg en sexsidig PM från säkerhetspolisen daterad den 6 juni. Det tycks således som om något mycket alarmerande framkom antingen i samband med förhören eller i SÄPO-promemorian. Det första alternativet kan dock uteslutas; den enda koppling som kan göras mellan förhören och beslutet om TK är möjligheten att Robèrt ansåg sig tvungen att den vägen få fram uppgifter om journalisternas källor.

I den SÄPO-promemoria som låg till grund för Robèrts åtgärd att omedelbart förordna om telefonkontroll, framkommer följande uppgifter. Avlyssningsbeslutet omfattade tre personer; Peter Bratt, Jan Guillou samt en utländsk medborgare, här kallad "X". Promemorian är uppbyggd runt misstankar om att utländsk underrättelse-tjänst via "X" var involverad i IB-avslöjandet tillsammans med Bratt och/eller Guillou. Kopplingen till "X" var dock ytterst svag; inom säkerhetspolisen kände man till att Bratt i november 1972 träffat denne och diskuterat ett TV-program som Bratt planerade. I övrigt framhålls att en källa flera år tidigare utpekade Jan Guillou som någon form av utländsk agent. Den kommissarie vid säkerhetspolisen, som skrev promemorian, menade att uppgifterna utgjorde grund för att journalisterna och "X" var skäligen misstänkta för spioneri alternativt olovlig underrättelseverksamhet för olika namngivna länders räkning. Bland de abonnemang som begärdes avlyssnade var bl.a. Bratts och Guillous arbetstelefoner på FiB/Kulturfront. Med tanke på den uppmärksamhet IB-avslöjandet medförde, var det naturligtvis en intensiv trafik på dessa telefoner.

---

⁷³ Uppgifterna i detta kapitel baseras på Peter Bratts och Jan Guillous personakter. SÄPO.

Var det verkligen reella misstankar om spioneri eller behovet att med spionerimisstankar som förevändning använda TK för att få fram journalisternas källor som ledde till att Robèrt beslutade om att avlyssningen skulle inledas? Av de TK-promemorior som sammanställdes under utredningens gång pekar det mesta på att det var källan man ville ha fram. I flera PM nämns hur långt man kommit med denna fråga.⁷⁴ Vid en intern SÄPO-konferens i november 1973 diskuterades IB-affären. Bratt, Guillou och Isacson hade då gripits och häktningsförhandlingar hållits.⁷⁵ Vid mötet redogjorde Robèrt något om utredningen. Han kommenterade bl.a. varför han inte redan på våren låtit anhålla Bratt och Guillou. Förklaringen var att han då höll på med utredningen om eventuella brott begångna av IB-anställda varför han inte samtidigt kunde anhålla och anklaga journalisterna för spioneri. Han ansåg det lämpligast att låta Bratt och Guillou lämna sina uppgifter om IB "i en avspänd anda". Han fortsatte:

Därefter kunde man hoppas på att Bratt och Guillou, sedan de ställts under övervakning, skulle avslöja sina källor och att man på så sätt skulle kunna finna eventuella läckor inom försvaret. Så småningom fick man dock en allt starkare känsla av att Håkan Isacson var den egentlige uppgiftslämnaren.⁷⁶

Inför JO - som bl.a. utredde Robèrts agerande - hävdade chefsäklagaren att han befunnit sig under press från ÖB Stig Synnergren:

Till att börja med inställde sig frågan om det fanns andra läckor inom IB. Inte minst ÖB tryckte hårt på denna synpunkt.

Synnergren underströk detta själv under IB-rättegången då han hävdade att "det helt överskuggande, sett från mitt ansvarsområde, det var att komma åt läckorna. Det var det avgörande!" I en inter-

⁷⁴ Exempelvis PM den 24 augusti 1973 som inleds med "Hittills företagen undersökning har ytterligare stärkt misstankarna om att Isaksson är den källa varifrån Guillou och Bratt hämtat merparten av de uppgifter som ligger till grund för deras undersökningar och avslöjanden beträffande Informationsbyrån".

⁷⁵ Utredningen hade nämligen i slutet av september tagit en ny vändning i och med att Bratt och Guillou publicerat en rad nya uppgifter om bl.a. IB men också FRA:s signalspaningsverksamhet. I en ny menbedömning som gjordes konstaterades att några av de avslöjade uppgifterna kunde utgöra synnerliga men för försvaret.

⁷⁶ *Protokoll från Sektions- och rotelchefs-konferens i Ulriksdal den 13 - 16 november 1973*. SH 1948-73. Förvaras i sakakt 5:720/6, löpnummer 6. SÄPO.

vju efter gripandena i oktober 1973 intervjuades Robèrt av DN:s Adrup. Också då lät han påskina att det var journalisternas källor man i första hand var ute efter. Adrup påpekade att "(d)et har uppfattats som mindre fint att du talat med dem (Bratt och Guillou, LOL) som vittnen och samtidigt samlat material mot dem för ett åtal. Robèrt svarade:

Saken hade ju två sidor. Dels gällde det att utreda om någon tjänsteman vid IB begått brott, *dels gällde det hur IB:s avslöjare kommit över sina uppgifter* (LOL:s kursiv).⁷⁷

Det är, mot bakgrund av detta, svårt att se den påstådda kopplingen till "X" som annat än en förevändning för att ge tyngd åt begäran om telefonkontroll av Bratt och Guillou.⁷⁸ Intresset för "X" avtog sedan i stort sett omedelbart, istället intresserade man sig från säkerhetspolisens sida för journalisternas kontakter med framför allt Isacson, men också med andra journalister. Uppgifterna, framför allt de om Guillou som utländsk agent, utgjorde gammal skäpmat och det faktum att de inte sammanställdes i en PM förrän en dryg månad efter avslöjandet, tyder på att man inom säkerhetspolisen

⁷⁷ Dagens Nyheter den 28 oktober 1973: *Åklagare Robèrt, logisk, envis*, Adrup.

⁷⁸ Robèrt hade den 23 maj 1973 fått in en s.k. menbedömning från Fst/Säk som skulle ligga till grund för eventuella åtal. Det var bara ett problem - enligt bedömningen hade inte IB-avslöjandet inneburit några allvarigare men för det svenska försvaret. Robèrt har inför JO hävdad att denna menbedömning inte tillkommit på hans initiativ och att den inte heller uppfyllde de krav som Robèrt ansåg borde ställas. Huvudfelet var, enligt chefsåklagaren, att endast de verkliga men som avslöjandena ansågs ha åstadkommit togs upp i bedömningen. Robèrt menade att "(f)ör att spioneri skall föreligga krävs dock inte någon bevisning om att man åstadkommit skada, det räcker med att man *kan* ha åstadkommit skada". Han sade sig ha framhållit detta för ÖB och denne lovade då inkomma med en ny menbedömning. En sådan sammanställdes den 11 juli 1973. Det finns emellertid starka skäl att betvivla Robèrts förklaringar inför JO. Av menbedömningen av den 23 maj framgår klart och tydligt att "hän-syn endast tagits till *eventuella* skadeverkningar för rikets försvar eller dess säkerhet" (LOL:s kursiv). Det anges också att "en liberal tolkning av bestämmelserna utnyttjats". Vad detta betyder i klartext framgår av att inget av FiB/Kulturfronts avslöjanden betecknades som "synnerligt men" för försvaret. Däremot menade man att tidningens artiklar om IB *samman-taget* skulle anses utgöra synnerligt men för försvaret. I den menbedömning som Synnergren presenterade för Robèrt den 23 maj hade tretton olika men tagits upp. Av dessa utgjorde sex punkter "ringa men" och resten "icke obetydligt men". Efter mötet med Robèrt, där denne alltså hade synpunkter, genomgick bedömningen en betydande förändring vilket framgår av ett flertal handskrivna korrigeringar som gjorts på handlingen. Bland annat ändrades två obetydliga men till synnerliga men. Det rörde dels uppgifter om IB:s organisationsuppbyggnad (menet kallades nu för "obetydligt men - synnerligt men"), dels namnuppgifter och fotografier av ett 20-tal av IB:s befattningshavare (ändrades till "synnerligt men"). Två "ringa men"-punkter ströks helt. De viktigaste ändringarna i den menbedömning som presenterades för Robèrt i slutet av maj bestod inte i det som denne senare påstod inför JO. De mest markanta är istället skärpningen av menbedömningen. Man bör kunna dra slutsatsen att Robèrt inte ansåg sig kunna agera rättsligt på basis av den först upprättade menbedömningen.

inte betraktade dem som särskilt uppseendeväckande. Kopplingen till "X" hängde med också i en begäran om förlängd telefonkontroll den 20 juni, men redan då hade alltså intresset för journalisternas källor tagit överhanden och man noterade endast att några nya kontakter med "X" inte förekommit." Isacson, som fram till nu märkligt nog inte blivit föremål för tvångsmedel i någon form, ansågs genom ett antal kontakter med framför allt Bratt under perioden 8 - 19 juni, vara given som journalisternas sagesman. Därför begärde man fr.o.m. 21 juni telefonkontroll också av honom.

Detta är inte rätta platsen för en utredning om de juridiska tu-
rerna som sedan följde i IB-affären. Däremot tjänar ovanstående som bakgrund eftersom säkerhetspolisen, också när det gällde avlyssningarna i samband med IB-affären, sparade överskottsinformation.

7.3 Insamlandet av överskottsinformation

Någon månad efter de fällande domarna mot Bratt, Guillou och Isacson i början av januari 1974 publicerades en bok av en f.d. IB-kontaktman, Svante Winqvist. Boken - *IB-affären - i vems intresse?* - väckte viss debatt, bl.a. genom att påvisa personliga kopplingar mellan Bratt och Guillou samt ett antal journalister som varit aktiva i bevakningen av affären. Det förefaller som att boken gav upphov till en idé inom säkerhetspolisen. I början av februari 1974 fick två säkerhetspoliser ett uppdrag av byråchefen Olof Frånstedt. Efter mötet skrev en av säkerhetspoliserna, här kallad "Rolander", ned vad Frånstedt sagt (uppteckningen sparades sedan av "Rolanders" kollega"):

Uppdraget avser att ur TK-material i "IB-utredningen" med korta notiser påvisa hur folk i massmedia - tidningar, radio, TV - , författare, tjänstemän inom offentlig förvaltning, politiskt verksamma inom olika partier, med andra ord människor som har möjlighet att påverka och styra en opinion, agerat i anslutning till IB-historien. Det gäller att visa hur en mängd människor agerat "bakom kulisserna" när det gäller att taktiskt lägga upp de gjorda avslöjandena och att taktiskt utnyttja materialet vid rätt tidpunkt så att det kan åstadkomma mesta möjliga nytta för den radikala vänstern och motsvarande skada för vad

de betraktar som sina motståndare, dvs det etablerade samhället.⁷⁹

Bearbetningen skulle ta omkring 14 dagar. Det finns idag inget resultat av uppdraget kvar hos säkerhetspolisen⁸⁰. Men det är känt att några promemorior framställdes och att de på sikt kom att ställa till med oro på flera håll. Den 6 februari 1975, ett år efter det att uppdraget gavs, kallades nämligen rikspolischefen Carl Persson till kanslihuset för ett samtal med Olof Palme och Thage G Peterson. Orsaken var att JK Ingvar Gullnäs överlämnat en PM till justitiedepartementet som i sin tur sände den vidare till statsrådsberedningen. Gullnäs hade fått den av Hans Holmér som av en händelse råkat få se den. Uppenbarligen reagerade Holmér över att PM:n - upprättad inom hans egen myndighet - grundades på överskottsinformation, vilket var skälet till att han gick med den till JK. Denne hade dock valt att inte betrakta överlämnandet som en anmälan - oklart varför - och gick istället med den till justitiedepartementet.⁸¹

Enligt Perssons memoarer - han citerar ett samtal mellan RPS´ överdirektör Åke Magnusson och Holmér - hade Holmér ansett det olagligt att skriva en sådan promemoria. Han hade därför frågat vid säkerhetspolisen vem som beordrat utredningen och fått till svar att det var rikspolischefen. Han hade därefter gått med den till JK som frågat honom om detta var att tolka som en anmälan, på vilket Holmér svarade ja. JK hade därefter frågat om han fick informera regeringen om PM:n. Också på den frågan hade Holmér sagt ja.⁸² I februari 1975 ville så Palme och Peterson ta upp saken

⁷⁹ *Anteckningar, huvudsakligen mina egna minnesbilder, om ett utredningsuppdrag*. PM daterad den 7 februari 1975 av "Rolander". Serie F III Bc P 1973-1975, volym 10. SÄPO.

⁸⁰ Varje månad sammanfattades de viktigaste resultaten av telefonavlyssningen. I dessa sammanställningar redovisas den typ av kontakter som "Rolanders" PM bör bygga på. I PM den 20.6.1973 nämns att "det framgår av andra telefonsamtal att man kontaktar chefredaktörer och andra ansvariga i nyhetsmedia för att informera och "hålla grytan kokande". I samma PM sägs att Bratt samarbetar med filmregissören vid Sveriges Radio Karl Slättne och att man också tagit kontakt med Gunnar Fredriksson och Gösta Sandberg på Aftonbladet. Det noteras vidare att Bratt samtalar om IB-avslöjandet med Staffan Skott på Dagens Nyheter. I nästa PM den 24.7.1973 framgår att ett samtal avlyssnas där Slättne inför ett program om IB talar med en person som han ska använda som källa. Det framgår klart vem källan är, nämligen Isacson. Det nämns i PM:n att Bratt ägnar sig åt grundligare undersökningar om IB och att Guillou håller kontakter med "vänsterorganisationer och sympatiserande privatpersoner. En av dessa är Jan Myrdal. En annan är en namngiven person anställd vid Sveriges Radio. Det framgår också att Bratt har en ny källa på gång samt att han står i förbindelse med en journalist på SKP:s tidning Gnistan. I PM:n sägs också att "Bratt har många kontakter med medarbetare inom massmedia, främst huvudstadstidningarna och Sveriges Radio TV". TK-promemoriorna förvaras i Bratts och Guillous personakter.

⁸¹ Persson (1990) s 325.

⁸² *Ibid.*, s 332.

med Persson. I sin hand hade Palme den 30-sidiga PM:n, daterad den 25 februari 1974, som upptog "avlyssnade telefonsamtal och förteckningar över personer: journalister och andra". Persson skriver i sina memoarer om mötet hos Palme:

Det var ytterst allvarligt, eftersom - det hade Palme själv just läst i lagen - allt material från telefonkontrollen som inte var av betydelse för en utredning skulle förstöras. Det skulle omedelbart förstöras om det saknade betydelse och därefter, om det sparades, omedelbart förstöras när det ej längre hade betydelse. Överskottsmaterial fick inte användas. Det material som fanns i PM:n skulle alltså ha varit förstört för länge sedan. Som om inte det var nog hade Säpo ställt samman en förteckning över personer av detta redan olagliga material, alltså utnyttjat det för registrering, och det var också felaktigt. Palme, eller om det var Thage, sade något om åtal: att jag kunde bli åtalad för grovt tjänstefel. Det var jag som hade det yttersta ansvaret och vad Säpo hade gjort var i dubbel mening förbjudet.⁸³

Persson förklarade att denna PM faktiskt visats för Palme den 30 april 1974 och att denne då begärt att få ytterligare information vilket han också skulle ha fått i en ny PM den 10 maj. Palme skulle därefter ha begärt ännu en komplettering. Denna gavs den 19 augusti 1974. Palme och Peterson kunde inte erinra sig att de fått ta del av någon av dessa promemorior utan hävdade att det måste ha rört sig om någon annan information. Persson skulle närmare kontrollera saken.⁸⁴ Sannolikt kontaktade han Olof Frånstedt och bad denne sammanställa en redogörelse.

Dagen efter Perssons besök i regeringskansliet författade "Rolander", säkerligen på Frånstedts uppdrag, en PM rörande bakgrunden till utredningen om IB och massmediakontakterna varvid han använde sig av minnesanteckningarna från året innan. Frånstedt skrev därefter själv en PM i ärendet daterad den 10 februari 1975 - samma dag som Persson återkom till Palme och Peterson för att redovisa ärendet. Handlingen är rubricerad "PM ang. viss delgivning av TK-material från IB-utredningen".⁸⁵ I denna beskrivs

---

⁸³ Ibid., s 318- 325.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ *PM ang. viss delgivning av tk-material från IB-utredningen*, daterad den 10 februari 1975. PM:n föreligger i två exemplar. I den ena anges att "Tk-uppteckningar som bedömts viktiga

inledningsvis tk-handläggningen under IB-affären översiktligt. Problemet med här aktuellt område dyker upp i pt 11:

Varför upprättades den handling vars ex 3 nu finns hos statsministern?

- a) Rikspolischefen leder enligt instruktionen den särskilda polisverksamheten inom vilkens ram den aktuella utredningen verkställdes. Det torde inte kunna ifrågasättas annat än att det finns informationsplikt gentemot verkschefen. Lika självklart torde det vara att verkschefen har informationsplikt gentemot regeringen.
- b) Regeringen torde ha varit intresserad av IB-utredningens förlopp. Läget redovisades därför vid skilda tillfällen.
- c) Domstolen fann att insamlandet av uppgifter och att spridningen av dessa uppgifter var avgörande för den fällande domen.

Därefter följer ett antal punkter där man tar upp vad som framkommit under IB-utredningen. Bl.a. noteras - och detta tycks vara "Rolanders" enda bidrag till Frånstedts PM - att "(m)otivet för de misstänkta och ofta för de i periferin medverkande tjänstemännen och särskilt journalisterna framstod ofta som revolutionärt och fientligt till demokratien och regeringen". Man framhöll också att risken för fortsatt brottslighet genom återaktivering av källor och spridningsvägar "var vid den aktuella tidpunkten efter årsskiftet 1973/74 överhängande". I fortsättningen heter det:

- h) möjligheterna att göra en sammanfattande analys om det kunde finnas förgreningar i spioneribrotten var små om inte bl.a. tk-materialet bearbetades.
- i) för att kunna göra en sådan utvärdering och för att kunna redovisa brottslighetens huvudrekvisit, insamlandet, spridningen och motivet, inom de kretsar som perifert hade stött de åtalade, gjordes sammanställningen.

---

har överlämnats till chefen för Byrå B i egenskap av förundersökningsledare" - chef för Byrå B var Olof Frånstedt. I det andra exemplaret har denna skrivning ändrats till "Tk-uppteckningar som bedömts viktiga har överlämnats till undertecknad i egenskap av polisiär utredningsledare". Man kan därför dra slutsatsen att det är Frånstedt som upprättat handlingen eller åtminstone ansvarat för den. Serie F III Bc P 1973-1975, volym 10. SÄPO.

j) sammanställningen upprättades också för att, om innehållet visade sig kunna vara av intresse för statsministern, delges denne.

Avslutningsvis konstaterades:

Hanteringen av tk-material i övrigt inklusive förstöring av detsamma såsom det redovisats i denna PM överensstämmer med den lagstiftning som gäller och med de rutiner som i anslutning härtill beslutats av åklagaren.⁸⁶

Av denna redovisning hade då framgått att chefsåklagaren den 20 november 1974 beslutat att materialet från avlyssningen av de misstänkta i IB-utredningen skulle förstöras. Den 18 december 1974 var "Rolander", en av de säkerhetspoliserna som gjort utredningen, kommenderad till försvarsövning vid polisskolan i Ulriksdal. Hans Holmér kom då fram till honom och sa att han hört talas om en sammanfattning i IB-utredningen som skulle ha gjorts och frågade var den fanns. "Rolander" upplyste att ex 3 och 4 förvarades hos honom. Man överenskom om att "Rolander" efter övningen skulle lämna ett exemplar till Holmér.⁸⁷ I sin PM konstaterar Fränstedt kort att "(h)andlingen har icke återställts". Den fanns då sedan en tid hos regeringen. Fränstedt skriver att de uppteckningar, sammanställningar och övriga handlingar som utgjort åklagarens underlag, i sin helhet förstördes under januari 1975.⁸⁸

7.4 Slutsatser

Man kan observera en diskrepans mellan Fränstedts förklaring - som kommer till uttryck i "PM ang. viss delgivning av TK-material från IB-utredningen" - till uppdraget (fortsatt utredning rörande misstänkt spioneribrott) och "Rolanders" uppfattning om detsamma enligt hans PM (kartlägga kontakter inom massmedia för att påvisa hur man styrt opinionen i en riktning som gynnat vänstern). "Rolanders" uppfattning vinner stöd av att den grundar sig på anteckningar han gjorde då ärendet var aktuellt, nämligen direkt efter det att han fått uppdraget vid mötet hos Fränstedt. Dennes redo-

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ *Anteckningar, huvudsakligen mina egna minnesbilder, om ett utredningsuppdrag*. PM daterad den 7 februari 1975 av Krkom "Rolander". Serie F III Bc P 1973-1975, volym 10. SÅPO.

⁸⁸ *PM ang. viss delgivning av tk-material från IB-utredningen*, daterad den 10 februari 1975. Serie F III Bc P 1973-1975, volym 10. SÅPO.

visning däremot har tillkommit efter det att Carl Persson kallats till Palme och närmast blivit anklagad för att ha ägnat sig åt olagligheter. Det fanns således skäl att ge en riktigt bra förklaring till varför man låtit sammanställa framför allt den första PM:n. Domen mot de åtalade i IB-målet föll den 4 januari 1974 i Stockholms tingsrätt. Endast Jan Guillou överklagade. Allt som hade kunnat peka mot medhjälpare i någon form, torde dittills rimligen ha kontrollerats. Frånstedts förklaring var som nämnts att man skulle undersöka om det fanns förgreningar i spioneribrotten. Men varför skulle man på två veckor finna mer i materialet om detta än man gjort under det halvår då kontrollen och förundersökningen gjordes? Det var naturligtvis inför den första rättegången som detta skulle ha varit klargjort.

I slutet av februari 1974 skulle rättegången i Svea hovrätt mot Jan Guillou inledas. Inför denna var IB/massmedia-utredningen helt oanvändbar. Dels kunde ingen bevisning rörande andra personer än Guillou introduceras, dels skulle existensen av själva utredningen kunna komma till allmän kännedom. Detta skulle innebära en oerhörd risk med tanke på den debatt och indignation som bl.a. Roberts husrannsakan på FiB/Kulturfront i oktober 1973 förorsakade. Att man dessutom i fem månader avlyssnat FiB/Kulturfronts telefoner och använt uppgifterna till att kartlägga Bratts och Guillous kontakter inom massmedia skulle sannolikt orsakat våldsamma reaktioner om det blivit känt.

Säkerhetspolisen "Rolanders" förklaring är mer trovärdig; den pekar mot att man med stöd av Tk-materialet ville söka identifiera vilket nätverk som drev IB-debatten och vilka kontakter som togs för att hålla frågorna på dagordningen. Det är således den enda rimliga förklaringen till varför man gjorde detta, annan än den som vanligen motiverade sparande av överskottsinformation från telefonkontroll - behovet av att skapa sig en allmän bild av vissa förhållanden, att få in uppgifter om personer som kunde vara registreringsbara samt att komplettera informationsmängden i övrigt innan materialet förstördes. Det framgår också av Perssons memoarer att man kontrollerade överskottsuppgifterna mot centralregistret. Han hade nämligen noterat på sin egen kopia av utredningen att säkerhetspolisen endast hade ca 10 % av personerna i sitt register.⁸⁹ I stort sett i varje förundersökning säkerhetspolisen varit involverad i och där man satt in telefonkontroll, hade man utnyttjat

---

⁸⁹ Persson (1990) s 318-335.

överskottsinformationen. Förundersökningen i IB-målet utgjorde inget undantag.

Carl Persson har inför SÄKO hävdade att det var Palme som beordrade undersökningen.⁹⁰ Det måste dock vara felaktigt; i såväl Perssons memoarer som i handlingar upprättade av bl.a. Fränstedt 1975, finns inget som pekar på detta.⁹¹ I stället var undersökningen säkerhetspolisens idé och det är med all säkerhet så, som Persson skriver i sina memoarer, att PM:n visades för Palme den 30 april 1974. Sedan är det säkerligen riktigt att Palme då begärde ytterligare informationer.

Vad bräket kring den aktuella promemorian ytterligare visar är de starka spänningar som under Holmérs chefsperiod fanns mellan denne och Carl Persson. Byråchefen Olof Fränstedt gick i det här sammanhanget direkt till Persson med PM:n och då Palme i februari 1975 ville ha besked av Persson om varför PM:n ursprungligen upprättats, var det uppenbarligen Fränstedt och Persson som beredde ärendet. Holmér var då deras regelrätta motpart eftersom denne ju anmält saken till JK.

---

⁹⁰ Förhör med Carl Persson den 11 maj 2000. SÄKO.

⁹¹ Persson skrev exempelvis i sin dagbok efter det att han träffat Palme i saken att anledningen till att han lämnat PM:n till statsministern första gången var att "jag hela tiden haft den uppfattningen att han ville ha information, att PM 25.2.74 var sammanställd för hans information...." (Perssons memoarer s 329). I en PM, sammanfattad i huvudtexten, daterad den 10 februari 1975 skriver Fränstedt att "sammanställningen upprättades också för att, om innehållet visade sig kunna vara av intresse för statsministern, delges denne". Båda dessa citat visar klart att det inte var Palme som beordrade undersökningen.

8 Diverse avlyssningar som genererat överskottsinformation

År 1983 avlyssnades **Socialistiska Partiets** bokhandel, Röda Rummet, i Malmö. En av de aktiva inom partiet misstänktes för stämpling till uppror. Förundersökningen pågick i två månader och under denna tid samlade säkerhetspolisen överskottsuppgifter i en källakt med beteckningen "Beda". Det kunde röra sig om personer som deltagit i interna partimöten samt informationer om fackligt arbete.⁹²

Frihetligt Forum var en form av anarkistisk organisation vars företrädare avlyssnades i slutet av 1970-talet. Materialet sparades i en akt med beteckningen "Rolf". Akten består av 60 rapporter, den första daterad den 2 augusti 1978 och den sista den 9 mars 1979.⁹³

Föreningen Unga Filosofer avlyssnades via bl.a. tidskriften *Kommentar* som ett led i en förundersökning mot en av de aktiva inom föreningen. Överskottsinformation sparades i en akt med beteckningen "Gustav". Första rapporten daterad 3 oktober 1978 - sista den 26 mars 1979.⁹⁴

Personer aktiva inom **KRUM** avlyssnades från oktober 1976 till omkring årsskiftet 1978/1979. Överskottsinformationen sparades i en akt med beteckningen "Evert".⁹⁵

En person, verksam vid bildbyrån **Saftra** avlyssnades under ett halvår 1979 och överskottsinformation placerades i en akt med beteckningen "Agneta". Akten innehåller ett personregister med sidhänvisning för varje namn. Sammanlagt finns 88 namn i registret varav 33 förekommer med personnummer. Första rapporten är daterad den 18 juni 1979 och den sista, nr 60, den 7 november 1979. Två fotografer från Saftra stod för merparten av de bilder som publicerades i *FiB/Kulturfront* 1973 i samband med avslöjandet av IB.⁹⁶

Några företrädare för **Arbetarpartiet Kommunisterna (APK)** avlyssnades i början av 1980-talet. Rörande en av dessa sparades

⁹² Hjort, Magnus: *Hotet från vänster* (2002), s 134. SÄKO.

⁹³ Källakten "Rolf". SÄPO.

⁹⁴ Källakten "Gustav". SÄPO.

⁹⁵ Källakten "Evert". SÄPO.

⁹⁶ Sakakten Saftra samt källakten "Agneta". SÄPO.

överskottsinformation. Avlyssningen inleddes kring årsskiftet 1980/1981 och pågick fram t.o.m. sommaren 1982. Då, alldeles i slutet av avlyssningsperioden, lade säkerhetspolisen upp en meddelarakt med namnet "Hades". Denna innehåller inledningsvis ett antal överskottsuppgifter rörande mer allmänna förhållanden inom APK samt vissa personuppgifter och har insamlats under perioden april 1982 – juli 1982. Då avlyssningen lades ned i juni 1982 upphörde rapporteringen.⁹⁷

Företrädare för **Nordiska Rikspartiet** var i mitten av 1980-talet föremål för telefonkontroll. Av handlingar i ärendet framgår att kontrollen främst syftade till att få fram uppgifter i största allmänhet om NRP, dess planer och relationer till andra högerextrema och främlingsfientliga partier.⁹⁸ Något misstänkt framkom inte, däremot kunde man i någon utsträckning kartlägga de aktuella kontaktytorna. Vid SÄPO:s sektion i Eskilstuna använde man materialet från telefon- och postkontrollen till att upprätta ett "utredningsregister" innehållande uppgifter om ett hundratal personer varav endast ett fåtal redan var registrerade i centralregistret. Att på detta sätt spara överskottsinformation för upprättande av ett arbetsregister var inte oproblematiskt och hela registret doldes genom att det placerades och anonymiserades i en källakt med beteckningen "Rita" (fingerat namn).⁹⁹

---

⁹⁷ Källakten "Hades". SÄPO.

⁹⁸ I en utvärdering gjord någon tid efter att telefonkontrollen upphörde, heter det bl.a.: " Vid förundersökningens början fanns speciellt några frågor som var av intresse, nämligen hur NRP förhåller sig till den ökande verksamhet som Sverigepartiet bedrev, d v s deras möten i centrala Stockholm – ville NRP samarbeta med dessa eller gjorde de detta redan? I vilken omfattning bedrevs verksamheten i övriga delar av landet? Hur finansierar NRP sin verksamhet och hur försörjer sig makarna Oredsson på denna verksamhet? Vilken styrning har Göran Assar Oredsson av medlemmarna i partiet? Räder här en strikt hierarki?" Brottsmisstankarna berördes över huvud taget inte i den sju-sidiga utvärderingen. PM upprättad den 22 januari 1988 inom SÄPO:s sektion i Eskilstuna; Nordiska Rikspartiet – utvärdering efter förundersökning 870916 – 1116. Förvaras i SAK 701301-2211 *Nordiska Rikspartiet, Huvudakt*, löpnummer 5. SÄPO.

⁹⁹ Källa "Rita" (fingerat namn). BE 00-001304-2528-01. SÄPO. Detta innebar att man kunde göra sökningar i arbetsregistret för den händelse man ville se om en viss person förekom där. Registret kom till användning i samband med att NRP höll riksmöte i Malmö den 28-29 november 1987. Uppgifter om mötet hade säkerhetspolisen i Eskilstuna sannolikt fått via kommunikationskontrollen. Man skrev i november 1987 en PM om detta och översände den till Malmösektionen tillsammans med en extrahering ur "Rita". I PM:n nämns att en förut-sättning för att mötet ska bli av är att tio personer anmäler sitt deltagande – "Det finns dock ca 20 st medlemmar/sympatisörer i Malmö-/Landskronaområdet, vilket kan borge för att mötet blir av". Utdraget, som innehåller 35 namn, har påskriften "Extrahering från Källa [Rita]. Person nr och adressuppg kan alltså tagas fram via datan på källan."

I början av 1980-talet telefonavlyssnades Z, företrädare för den främlingsfientliga rörelsen **Bevara Sverige Svenskt**.¹⁰⁰ Det framkom dock under utredningen inga uppgifter som styrkte misstankarna mot Z. I enlighet med säkerhetspolisens tidigare nyttjande av telefonkontrollinstrumentet var det ledningen och rörelsens verksamhet som stod i fokus.¹⁰¹ Den 23 januari 1984 beslutade åklagaren om att lägga ned förundersökningen eftersom brott inte kunde styrkas. Materialet från avlyssningen sparades dock i fyra år innan åklagaren i februari 1988 beslutade om förstöring.¹⁰² Detta gjorde det möjligt för säkerhetspolisen att i oktober 1986 upprätta en förteckning över de kontakter Z tog under perioden januari 1982 – juni 1984. Listan upptar namn på ett 40-tal personer.¹⁰³

Inom säkerhetspolisen hade man den 25 maj 1982, d.v.s. vid tiden för tillståndet att avlyssna Z, lagt upp en akt för meddelaren "Kain" vars tillförlitlighet angavs vara "A" med enda kännetecknet "röst". Här började man samla informationer som kom från avlyssningen av Z. Från den första tiden samlade man här uppgifter främst rörande de utländska personer som Z hade kontakt med men snart noteras också andra kontakter mellan Z och svenskar aktiva inom bl.a. BSS.

Under i stort sett hela 1990-talet drev åklagarmyndigheten i Stockholm en stor förundersökning mot en mängd aktiva högerextremister i Sverige. Brottsmisstanken var genomgående olovlig kärverksamhet. Huruvida detta verkligen var en relevant rubricering är tveksamt – det tycks som att den uppgivna misstanken använts för att genom tvångsmedel få en ingång till att klarlägga annan brottslighet samt också få en mer allmän bild av förhållandena inom den högerextrema världen. Den här åsyftade förundersökningen inleddes i juni 1991 men brottsrubriceringen hade använts i några enskilda fall tidigare, exempelvis rörande Z 1982. Ett så omfattande och tidsmässigt långt övervakningsprojekt genererade naturligtvis omfattande överskottsinformation. Ett tiotal akter med sådan har identifierats. Karaktären på uppgifterna skiljer sig dock avsevärt mot dem som insamlades under perioden före 1980. De högerextrema partierna och nätverken var under 1990-talet mycket oorganiserade och man saknade centrala kanslier och tidningsredaktio-

¹⁰⁰ TK-framställning rörande Z den 15 april 1982. Förvaras i Z:s personakt volym C1, löpnummer 1. SÄPO.

¹⁰¹ PM den 22 november 1983. Förvaras i Z:s personakt volym C1, serie 2. SÄPO.

¹⁰² Personblad rörande Z, där samtliga beslut rörande förundersökningen noterats. Förvaras i Z:s personakt volym A, löpnummer 2. SÄPO.

¹⁰³ PM den 2 oktober 1986, Förteckning över Z:s kontakter från januari 1982 till juni 1984. Förvaras i Z:s personakt volym A löpnummer 2. SÄPO.

ner. De var också små. Detta medförde att överskottsinformationen blev hårt knuten till en mindre krets personer i den telefonkontrollerades närhet.

I dag, hösten 2002, är ännu ett antal aktiva inom den högerextrema miljön föremål för telefonavlyssning. Eftersom man här kommer in i pågående operationer går det inte att närmare redogöra för omständigheterna.

Minst ett 20-tal personer aktiva inom **de anarkistiska/autonoma nätverken** har under 1990-talet i olika omgångar varit föremål för brottsmisstanke varvid telefonkontroll satts in. Överskottsmaterialet från de avlyssnade personerna har samlats i ett antal överskottsakter.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Se Hjort, Magnus: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91) som tar upp olika fall under 1990-talet. SÄKO.

9 Nyttjande av överskottsinformation i samband med personalkontroll

9.1 Inledning

I de personalkontrollpromemorior som utgjorde underlag för säkerhetspolisens föredragningar inför parlamentarikerna i rikspolisstyrelsen angavs ibland hur informationen rörande de kontrollerade inhämtats. Under 1950- och 1960-talen kunde källnamnen - under vilka telefonkontrollöverskottet samlades - återfinnas i den löpande texten.¹⁰⁵ Detta innebar dock inte nödvändigtvis att parlamentarikerna förstod att det var just överskottsuppgifter det handlade om. Under senare delen av 1960-talet upphörde man dock att notera källor i föredragningspromemoriorna, med undantag vanligtvis för om uppgifterna emanerade från öppna källor.

Att telefonkontrollöverskott utlämnades i personalkontrollen uppmärksammades av kommissarien vid säkerhetspolisen Melker Berntler i en anmälan till justitiekanslern (JK) i december 1977. Berntler anmärkte då att det vid säkerhetspolisen tillämpades "ett system med utnyttjande av uppgifter, som erhållits genom telefonavlyssning" och att detta uppenbart stred mot bestämmelserna i rättegångsbalken. Berntlers anmälan resulterade i ett yttrande av justitiekanslern i december 1978. I yttrandet sade sig JK inte funnit någon grund för att kritisera säkerhetspolisens sätt att hantera de uppgifter som inhämtats genom telefonkontroll.

JK:s yttrande resulterade i att det i några personalkontrollpromemorior i slutet av år 1978 särskilt angavs vilka uppgifter som inhämtats genom telefonkontroll. Här skall nämnas ett exempel. Vid ett sammanträde i november 1978 föredrog byråchefen Sture Höglund ett personalkontrollärende som innehöll uppgifter om att X varit kandidat för kärpartiet Clarté vid Stockholms universitet 1968 och 1969. Efter detta konstaterade angav promemorian särskilt att

---

¹⁰⁵ Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969* (SOU 2002:88).

övriga uppgifter som var kända om X var inhämtade vid telefonavlyssning.

Därutöver har i telefonkontrollsammanhang följande uppgifter framkommit,

1969 i okt framkom att X sökt inträde i KFML och att han skulle kallas till ett styrelsemöte för intern information. Han bedömdes som lämplig ledare för en av KFML planerad lokalgrupp i [---].

1970 i okt framkom att X tillhörde styrelsen för KFML:s stockholmsavdelning.

1972 i febr framkom att en grupp från KFML(r) i Stockholm skulle besöka [---] ambassaden, där de skulle berätta om den bokhandel som KFML(r) öppnat i Stockholm och redogöra för sin politiska linje. Genom spaning kunde fastställas att X ingick i den grupp från KFML(r) som besökte ambassaden.

Något ytterligare har därefter icke blivit känt om X.

Dessa uppgifter lämnades ut till postens försvarssektion och enligt en därefter gjord notering antogs X inte för postens värnpliktiga driftvärn.¹⁰⁶

För att studera om de uppgifter som nämnden i plenum godkänt för utlämning, i själva verket härrör från överskottsinformation, måste man först studera personakten. Den föredragningspromemoria som av säkerhetspolisen upprättas i ärendet säger, med undantag för ovan redovisade ärende samt några få ytterligare, ingenting om uppgifternas ursprung.

9.2 "Stenberg"

"Stenberg" genomgick personalkontroll på hösten 1971. Detta var föranlett av att "Stenberg" sökt en skyddsklassad tjänst vid ett statligt företag. Han fick inte tjänsten. De uppgifter som lämnades ut var följande:

- "Stenberg" var 1968 - 1969 aktivt verksam inom Västerterns Ungdomsförbund (VUF). Bl.a. anlätades han i september 1969 av VUF som inledare i samband med poli-

---

¹⁰⁶ Ibid.

tiska debatter i skolorna inför valet. Han var då medlem och kontaktman i VUF:s [lokal beteckning]. I april 1969 representerade han VUF vid en konferens på [orts-namn].

- I juli 1970 framkom att "Stenberg" före sin inryckning till militärtjänst vid [militär förläggning] av "X", skulle erhålla adressuppgifter på lämpliga kontaktmän i staden. "Stenberg" skulle också få i uppdrag att undersöka huruvida det fanns KFML-sympatisörer på regementet.

Ytterligare en uppgift förekom i PM:n som rörde det faktum att "Stenberg" spritt valpropaganda vid regementet. Uppgiften härrör dock inte från avlyssningsmaterial.

Den första uppgiften som lämnades ut är en sammanfattning av rapporter från "E. Dufva" nr 210 den 6 september 1968, nr 212 samma datum samt nr 567 den 24 april 1969. Den andra uppgiften härrör i sin helhet från "E. Dufva" nr 1110 den 16 juli 1970. Dessa två överskottsuppgifter lämnades också ut vid plenum på hösten 1970 till Fst/Säk utan att särskild förfrågan gjorts.

9.3 Åke Norström

Åke Norström är en av dem som anmälde sitt ärende till Registernämnden som gick igenom ärendet och redovisade resultatet i sin rapport Personalkontroll II som kom på hösten 2000. Norström sökte 1978 och 1988 arbete på FOA. Han genomgick personalkontroll 1978 och 1990. Vid första tillfället lämnades genom beslut den 7 december 1978 följande uppgifter ut ur säkerhetspolisens register:

1972 fick Åke Norström i uppgift av KFML att göra en broschyr om KFML(r). Norström berättade, något senare samma år, att han hade skrivit en kritisk broschyr om KFML(r).

Norström var uppsatt som 9:e namn på Clartés valseedel till kärhusfullmäktigevalet vid Umeå universitet år 1976. Clarté fick 7 mandat.

Norström ingick i styrelsen för Bokhandeln Oktober AB i Umeå under verksamhetsåret 1972. Han innehade posten som styrelseordförande.

Norström antogs inte för arbetet vid FOA. Registernämnden skriver i sin rapport Personalkontroll II, rörande den första uppgiften att man "kunnat konstatera att denna information i och för sig härör från en källa med hög grad tillförlitlighet" men att den för den skull inte utgjorde tillräcklig grund för en förstagångsregistrering i SÄPO:s register (det finns dock inget som säger att just denna uppgift låg till grund för nyregistreringen). Vad Registernämnden här anspelar på är att uppgiften emanerar från telefonkontroll.¹⁰⁷ Detta framgår, för ovanlighetens skull, av personalkontrollpromemorian, där det anges att uppgifterna i 1:a och 3:e stycket var "Tk-uppgifter". Anledningen till att detta angavs var att JK, någon tid dessförinnan, utrett frågor rörande överskottsinformation och i samband med detta uppmanat säkerhetspolisen att ange när uppgifter som lämnades i personalkontroll grundades på telefonkontroll.¹⁰⁸

Så var kom uppgifterna från? Det är klarlagt att Norström själv inte var föremål för telefonkontroll eller brottsmisstanke. Hans eget ärende vid säkerhetspolisen är gallrat sedan flera år. Eftersom uppgifterna går tillbaka till 1972 och rör aktiviteter inom KFML, Clarté och Bokhandeln Oktober är det sannolikt att det här rör sig om "Åsa"-rapporter (se ovan). Det rör sig i alla händelser om överskottsinformation.

9.4 Staffan Ehnebom

Fallet rör Staffan Ehnebom som i likhet med Norström bad Registernämnden utreda sitt ärende. Nämnden redovisar sina slutsatser i Personalkontroll III som publicerades i april 2002. Ehnebom innehade sedan januari 1976 skyddsklassat arbete vid LM Ericsson i Göteborg där man utförde uppdrag åt FMV. I september inkom till säkerhetspolisen i Göteborg följande uppgift om Ehnebom, hämtad ur hans personakt:

1979 i september framkom, att Ehnebom ingick/ingår i KFML(r):s Frölundacell i Göteborg. Vid denna tidpunkt var han i kontakt med ledande inom KPMLr angående ett partimöte på Frölunda torg. /Källa Rickard

---

¹⁰⁷ Registernämnden (2000), s 100.

¹⁰⁸ Eliasson: Politisk övervakning och personalkontroll 1969-2002 (SOU 2002:89).

På basis av denna uppgift registrerades Ehnebom i februari 1980. Anledningen till att man vid FMV sedan, till synes utan anledning, begärde personalkontroll av honom har sannolikt att göra med följande. Någon månad efter att Ehnebom registrerats infördes följande uppgift om honom i SÄPO:s register:

80-03-04 Vid arbetsplatsen L M Ericsson i Mölndal har Ehnebom delat ut broschyren "Nej till Wallenbergs och Bohmans Kärnkraftssamhälle" utgiven av KFML(r).

Någon gång i slutet av mars begärde FMV-F personalkontroll rörande Ehnebom. Sannolikt hade uppgiften från början av mars, som ju kom från arbetsplatsen till säkerhetspolisen i Göteborg, också nått FMV-F. Alternativet skulle annars vara att säkerhetspolisen informerade FMV-F (eller LM Ericsson) om de uppgifter man hade om Ehnebom, ett förfarande som skulle stått i strid med personalkontrollkungörelsen eftersom inga uppgifter ur SÄPO:s register får lämnas ut till myndigheter vid sidan om personalkontrollen. Den andra uppgiften lämnades dock inte ut i personalkontrollärendet. Som synes emanerade den om Ehnebom utlämnade uppgiften från "Källa Rickard". Detta var säkerhetssektionens i Göteborg benämning på det överskott som kom från telefonkontrollen av en ledande inom KFML(r). Personen avlyssnades under perioden 1976 - 1981. I SÄPO:s arkiv i Stockholm finns ingen meddelare med denna beteckning, vilket betyder att man förvarat "Rickard"-rapporterna lokalt i Göteborg.

9.5 Torsten Leander

Rörande det bekanta s.k. Leanderfallet kan följande påpekas. Torsten Leander var vid några tillfällen under 1970-talet föremål för personalkontroll. I Leanders akt förekommer följande registeruppgifter:

1. "Åsa" nr 455 den 30 augusti 1968

Torsten Leander Stortorget 14 telefon 10 40 65 säljer FNL:s skoltidning i sin skola och redovisar till FNL-kontoret.

Under notisen står skrivet för hand:

Enl [rotelbeteckning] förekom ej L i FNL-rörelsen numera.
Förfrågan från AIV den 3/9 - 70/Sign

2. "Åsa" nr 1122 den 16 augusti 1970

En Torsten Leander, som uppgivit sig tillhöra Clartés Stockholmsavdelning, har beställt 8 000 ex av KFML:s valupprop och affischer. Han skall arbeta inom Karlshamnssområdet med propagandan fram till valet. (Lokalavd i KK känner till förhållandet).

Notering nummer tre är också en "Åsa"-rapport:

3. "Åsa" nr 1186 den 5 oktober 1970

Torsten Leander från Stockholm, som tillfälligt vistas i Karlshamn, har skickat in medlemsansökan till KFML. Han är tidigare medlem i Clarté.

Ännu en "Åsa"-uppgift finns i Leanders akt:

4. "Åsa" nr 1572 den 19 november 1972

Leander, Torsten, "f xxxxxx-xxxx", har kontaktat Clartés expedition, tel 315038 och hört sig för om tidningen Soldatfront (KFML) finnes där, vilket den gjorde. Om honom är tidigare känt att han tillhör Clartés Stockholm-savd. samt skickat in medlemsansökan till KFML.

Samtliga dessa fyra uppgifter rör sig alltså om överskottsinformation som sparats i samband med förundersökningarna mot olika personer inom FNL/KFML-komplexet under åren 1969 - 1972. Leander har alltså själv ringt upp i olika ärenden på några av de avlyssnade telefonerna, exempelvis FNL-kontorets 1969 och Clartés 1972. Han har inte själv varit föremål för telefonkontroll eller brottsmisstanke. Då Leanders ärende föredrogs i plenum den 12 oktober 1977 utlämnades endast uppgifterna från augusti och oktober 1970 - alltså två överskottsuppgifter. Då Leander i samband med ansökan om arbetet som vikarierande museitekniker vid marinmuseet i Karlskrona genomgick personalkontroll lämnades genom beslut i plenum den 13 september 1979 uppgifterna från augusti och oktober 1970 ut. Det finns en notering också om att

hans bil stod parkerad utanför lokalen där FIB/Kulturfront år 1978 höll sin årsstämma. Uppgiften har strukits över på personalkontrollutlåtandet och det är knappast troligt att den uppgiften verkligen lämnades ut eftersom den inte med säkerhet innebar att Leander deltagit i stämman.

10 Överskottsinformation som grund för nyregistrering

Det är omöjligt att överblicka omfattningen av de nyregistreringar som gjort på basis av överskottsinformation. Under perioden fram till 1969 torde det ha rört sig om åtskilliga fall. I ovanstående kapitel ges några exempel på nyregistreringar efter 1969; Staffan Ehnbom och Torsten Leander. Från 1979 finns exempel som rör personer inom bildbyrån Saftra (se ovan). En aktiv inom denna telefonavlyssnades som ett led i en förundersökning rörande misstanke om spioneri alternativt olovlig underrättelseverksamhet. Överskottsinformationen samlades i en meddelarakt med beteckningen "Agneta". I en begäran om nyregistrering av en av Saftras anställda finns följande uppgift:

79-06-18 enligt källa "Agneta" 5:73/391. [Den registrerades namn, i fortsättningen kallad AA] har enligt uppgift kontakt med "XX" som är misstänkt för spioneri alternativt olovlig underrättelseverksamhet.¹⁰⁹

I personakten finns sedan ett referat av det aktuella telefonsamtalet. Det märkliga är att det här inte finns några uppgifter om kontakt mellan den registrerade ("AA") och den brottsmisstänkte ("XX"):

18.6.1979 "AA" kontaktar [namn på annan, dittills oregistrerad person, här kallad YY] angående fotoutställningen i Gdansk. "YY" har varit därnere och han har anmält sig. Bilderna ska skickas in i slutet av juli. "AA" har fått alla papper med regler m.m. "YY" tror att det bara är han själv, "AA" och en från Karlstad som heter "här nämns endast ett förnamn" som skall ställa ut från Sverige.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ "AA" personakt. Begäran om nyregistrering daterad den 16 juli 1979. SÄPO.

¹¹⁰ "AA" personakt. "Agneta"-rapport daterad den 2 juli 1979. SÄPO.

Det är visserligen självklart att "AA" hade kontakt med den brottsmisstänkte eftersom de båda var verksamma vid Saftra och "AA" har med all säkerhet ringt upp "YY" från Saftras kontors-telefon. Det skulle kunna hävdas att detta är en typ av information som inte utan vidare kan bedömas vara utan betydelse för den aktuella förundersökningen. Så länge denna pågick skulle man i så fall möjligen fått behålla informationen. Förundersökningen lades emellertid ned den 5 december 1979 eftersom brott då inte kunde styrkas. Avskrivningsbeslutet gällde även "upptecknat TK-material" men det dröjde till slutet av september 1980 innan detta förstördes. Om man således väljer att betrakta uppgiften om "AA" som av betydelse för förundersökningen, skulle det ha förstörts senast 1980.

11 De statliga utredningarna

11.1 Inledning

Frågan om överskottsinformation från telefonkontroll har behandlats i viss utsträckning i olika utredningar, propositioner m.m. sedan 1940. Den första utredning som försökte sig på en reglering i frågan var 1975 års Telefonavlyssningsutredning. Efter kritik vid remissbehandlingen fortsatte frågan att behandlas av Tvångsmedelskommittén som i sitt betänkande 1984 går förhållandevis djupt in i ämnet. Även här föreslogs reglering vilket dock stötte på motstånd från bl.a. justitieministern. I viss mån granskades användandet av överskottsinformation av SÄPO-utredaren Carl Lidbom som 1989 presenterade ett betänkande om SÄPO:s arbetsmetoder. Inte heller hans slutsatser föranledde några åtgärder. Därefter vilade frågan fram tills dess att den s.k. Buggningsutredningen år 1998 publicerade sitt betänkande. I och med detta aktualiserades åter frågan om överskottsinformation som kritiker ansåg inte fått tillräcklig belysning av utredningen. Den utredare som fick djupast insyn i användandet av överskottsinformation var justitiekansler Ingvar Gullnäs i slutet av 1970-talet. Av det skälet finns anledning att närmare redovisa denna utredning.

11.2 JK:s utredning om telefonkontroll och överskottsinformation 1978

I december 1977 JK-anmälde kommissarien vid säkerhetspolisen Melker Berntler sin egen arbetsgivare för att olagligen utnyttja överskottsinformation från telefonavlyssning. I sin anmälan skriver Berntler rörande överskottsuppgifter att "i många fall skrivs dessa anteckningar om och förses med ett tacknamn för att ge sken av att uppgifterna lämnats av en personlig meddelare. Sådana uppgifter kan sedan komma att användas i personalkontrollärende med de konsekvenser som detta kan komma att få." Berntler tog upp ett fall från 1970 där säkerhetspolisen skulle ha använt sig av en upp-

gift från telefonavlyssning trots att uppgiften enligt bestämmelserna inte skulle ha fått sparas då den utgjorde överskottsinformation. I sin utredning skriver Gullnäs att han berett Berntler tillfälle att "ur ett av honom själv gjort utval av akter hos säkerhetspolisen ta fram exempel på fall där vid telefonavlyssning framkomna uppgifter bevarats trots att de enligt hans mening inte haft något samband med det ärende för vilket telefonavlyssning beviljats". Gullnäs beskriver sedan materialet som totalt "28 akter fördelade på 14 personakter (avseende 3 personer) och 14 sakakter (avseende 2 "saker")". Av en kvalificerat hemlig handling i SÄPO:s arkiv framgår närmare vad det var för akter. De tre personakterna rörde CH Hermansson, Rolf Utberg och Hans Göran Franck medan de två "sakerna" i själva verket var två meddelarakter, nämligen "Åsa" och "Oge".¹¹¹

Sedan akterna plockats fram överfördes de till JK:s lokaler där Berntler "under två och en halv dag haft tillfälle att göra en genomgång av akterna och ange vilka delar av innehållet som han anser bevarats i strid med 27 kap. 16 § rättegångsbalken".¹¹² I de tre personakterna hade Berntler särskilt markerat vilka rapporter han menade utgjorde överskottsinformation. Bland dessa fanns "E. Ellis", "E. Hilding", "E. Jung", "Aurora", "Adept" samt "E. Dufva" för att nämna några.¹¹³ Efter det att JK studerat materialet besökte han säkerhetspolisen för att där få ledningens kommentarer till Berntlers anmärkningar. I sitt yttrande konstaterar JK att gallringen av material från telefonavlyssning gjordes "på olika stadier" men att det trots detta var uppenbart att en del av det bevarade materialet "åtminstone vid ett första påseende framstår som ointressant för utredningen i det aktuella ärendet". Han underströk dock att detta gällde "för den som inte är mycket väl förtrogen med arbetsmetoder och problem inom säkerhetsavdelningens arbetsområde" och menade att Berntler saknade sådan insyn. Efter samtal med ledningen för säkerhetspolisen menar JK att han, på ett tydligare sätt än vid tidigare besök, fått klart för sig att gränsdragningen mellan uppgifter av betydelse för utredningen och uppgifter som saknade sådan betydelse, var "svår". JK menade vidare att han inte i detalj kunde göra en bedömning av om det förevisade aktmaterialet borde ha förstörts. Eftersom detta "till allt övervägande del" var mer än

---

¹¹¹ SK 16/1980. SÄPO.

¹¹² *Ang utnyttjande av material från telefonavlyssning, m .m.*. Yttrande av JK den 24 november 1978. JK:s diarienummer 2962-77-21. Den kopia av yttrandet som här hänvisas till förvaras i SAK 0012305-4085, löpnummer 2. SÄPO.

¹¹³ SK 16/1980. SÄPO.

tio år gammalt tyckte han sig sakna anledning till att göra sådana bedömningar eftersom det alltså rörde sig om uppgifter som registrerats innan personalkontrollkungörelsen trädde i kraft på hösten 1969.¹¹⁴ Även om JK således inte ville uttala sig om huruvida materialet borde ha förstörts, menade han att han i stället kunde yttra sig rörande principfrågan - vilken information som får bevaras. De brott som säkerhetspolisen utreder går enligt JK inte att jämföra med annan brottslighet - "särskilt betecknande är att brottsmiss-tankarna ofta är riktade mot en grupp snarare än mot en viss person". Rörande påståendet att säkerhetspolisen dolde överskotts-uppgifter bakom källbeteckningar, skriver JK i sitt utlåtande att "om det är så att man verkligen för över den här informationen till källuppgifter för att ge sken av att uppgifterna lämnas av en personlig meddelare så är det "oroväckande". JK skriver vidare att

Jag har emellertid inte kunnat finna några belägg för att sådant tillvägagångssätt tillämpas. Det är visserligen sant att anteckningar förses med täcknamn, men detta sker inte i det syfte som Berntler påstår. Täcknamnet är ett praktiskt hjälpmedel som i regel avser ett visst ärende och kan omfatta flera telefoner. Anteckningar ges inte avsiktligt en form som leder till att uppgiften inhämtas på annat sätt än genom telefonavlyssning.¹¹⁵

JK fann vidare stöd för förfarandet att spara vissa typer av överskottsmaterial med hänvisning till att det kunde vara av intresse för ärendet. Det faktum att säkerhetspolisen lämnade ut dessa uppgifter i personalkontrollen accepterades av JK.

Förutsättningen för att få spara till synes triviala uppgifter skulle alltså vara att dessa ändå är av betydelse för förundersökningen. Sådana uppgifter skall dock förstöras i samband med att förundersökningen läggs ned. JK framhöll i sin utredning att det var säkerhetspolisen som ansåg att det sparade materialet inte utgjorde överskottsinformation. Enligt denna definition skulle således en av de meddelarakter JK fick se, "Åsa", i själva verket innehålla uppgifter av betydelse för förundersökningen mot Matthis m.fl. Den 25 november 1976 hade emellertid chefsåklagaren fattat beslut om att samtalsuppteckningarna från avlyssningen skulle förstöras ef-

¹¹⁴ *Ang utnyttjande av material från telefonavlyssning, m .m.*. Yttrande av JK den 24 november 1978. JK:s diarienummer 2962-77-21. Den kopia av yttrandet som här hänvisas till förvaras i SAK 001305-4085, löpnummer 2. SÄPO.

¹¹⁵ SK 16/1980. SÄPO.

tersom de bedömdes vara utan betydelse för det brott utredningen avsåg och enligt en notering i Matthis´ personakt skedde gallringen en knapp månad senare.¹¹⁶ Dock ifrågasatte JK om inte rikspolisstyrelsens ledamöter regelmässigt borde informeras om de fall då uppgifter inhämtats genom telefonavlyssning.¹¹⁷ Så skedde också någon tid efter att JK publicerat sitt yttrande. En annan följd av JK:s utredning blev att tre av de större överskottsakterna - ”Munin”, ”E. Hilding” och ”E. Dufva” - gallrades under maj-augusti 1979.

De kan vara av intresse att ge några inblickar bakom kulisserna under JK:s utredning. Det blev genom Expressen i juli 1978 känt att Berntler anmält sin egen arbetsgivare för att olagligen använt uppgifter från telefonavlyssning. Därefter aktualiserades saken den 19 oktober 1978 då JK i ett uttalande i Dagens Eko konstaterade att ”materialet från telefonavlyssningen har utnyttjats på ett icke korrekt sätt i det här fallet”. Med ”fallet” avsåg JK det ovan nämnda ärendet från 1970.¹¹⁸ Så långt hade alltså JK tagit ställning till sparande av en enda överskottsuppgift. Snart skulle han dock själv få läsa tusentals. Den 13 november förbjöds Melker Berntler efter beslut av PG Näss att rekvirera handlingar från SÄPO:s arkiv. Samma vecka informerades Berntler om att JK skulle påbörja sin utredning den 17 november.¹¹⁹ Så sent som den 18 november 1978 - d.v.s. sex dagar före JK presenterade sitt yttrande - skrev Dagens Nyheter att JK skulle komma att pricka säkerhetspolisen rörande fallet från 1970. Dagen innan hade JK besökt säkerhetspolisen och träffat Berntler, Hjälmsroth, P-G Näss och dennes företrädare Olof Frånstedt som då var länspolischef i Göteborg. Det var då Berntler ”ur minnet” berättade för JK vilka akter denne borde studera.¹²⁰ Den 17 november 1978 upprättade PG Näss en ”Förteckning över de akter och handlingar som kommissarie Melker Berntler i samband med JK:s besök på säkerhetsavdelningen 1978-11-17 begärt att närmare få granska”.¹²¹ Enligt Dagens Nyheter skulle Berntler tillsammans med JK gå igenom aktmaterialet i början av nästföljande vecka. Den 21 november gjordes vid säkerhetspolisen ett datautdrag rörande alla arkivbeställningar som Berntler gjort de senaste

¹¹⁶ Matthis personakt, löpnummer A 3. SÄPO.

¹¹⁷ Ibid, s.210.

¹¹⁸ Aftonbladet den 20 oktober 1978.

¹¹⁹ Se JO:s ärende 790125, diarienummer 2891-1978. Berntler JO-anmälde Näss för detta och påstod att det hängde samman med att Berntlers möjligheter att underbygga sina anklagelser rörande överskottsinformation skulle omintetgöras. Näss bestred detta.

¹²⁰ Dagens Nyheter den 18 november 1978.

¹²¹ Förteckningen upptar ”5:73 Åsa (sakakt 301), 5:73 Oge (sakakt 321)” samt Francks, Hermanssons och Utbergs personakter.

ären.¹²² Den 24 november avlämnade JK sedan sitt yttrande. Säkerhetspolisen friades.

---

¹²² SK 16/80, pärm 1. SÄPO.

12 Sammanfattning

Överskottsinformation från telefonkontroll har under hela undersökningsperioden använts av säkerhetspolisen. Sådana uppgifter har regelmässigt försetts med en fiktiv meddelarbeteckning varför det för en utomstående observatör inte är alldeles självklart varifrån uppgifter egentligen emanerar. Således har överskottsuppgifter åtnjutit ett högt källskydd trots att det inte är en persons identitet som skyddats utan en arbetsmetodik.

Användandet av överskottsuppgifter kan grovt delas in i tre perioder. Den första utgörs av åren 1950 – 1980 och markerar den period då säkerhetspolisens utnyttjande av överskottsinformation var mycket intensiv. Under perioden avlyssnades företrädare för SKP och dess olika underavdelningar (ca 1951 – 1970). Åren 1968 – 1975 avlyssnades också en del aktiva inom FNL-rörelsen och KFML/SKP samt från 1970 också ledande inom KFML(r). Omkring ett trettiotal fiktiva meddelarakter upprättades för förvaring av uppgifterna. De två största – ”E. Hilding” och ”Åsa” – kom att omfatta ca 2 200 respektive ca 1 700 enskilda rapporter. I varje rapport kunde uppgifter om vanligen 10 – 15 personer förekomma.

Under den andra perioden, 1980-talet, var antalet avlyssningar förhållandevis lågt. Under korta perioder avlyssnades personer inom APK och på vissa håll inom den högerextrema miljön förekom sporadiskt också några telefonkontroller. Under perioden samlades visserligen en del överskottsuppgifter in, men de fåtaliga telefonkontrollerna medförde att det insamlade överskottsmaterialet blev mycket begränsat.

Under den tredje perioden, 1990-talet, utökades antalet telefonkontroller drastiskt och riktades framför allt mot den s.k. vit maktmiljön. Också en del personer inom den anarkistiska/autonoma miljön var föremål för telefonkontroll under längre perioder. I stor utsträckning sparades också överskottsinformation. Under perioden upprättades åter ett större antal överskottsakter men uppgifterna i dessa var nu hårdare knutna till de personer som var centrala i förundersökningarna. Telefonkontrollerna riktade sig mot miljöer som mer hade karaktären av nätverk. Centrala partikanslier, tidningsredaktioner och samlingslokaler saknades i dessa miljöer var-

för överskottsinformationen inte innefattade särskilt många personer. De övervakade rörelserna bestod inte heller av någon större numerär; vanligen rörde det sig, inom den s.k. vit makt-miljön, om hårt kriminellt belastade grupperingar utan tydlig ideologisk inriktning. Det till synes helt planlösa insamlandet och sparandet som präglade den första perioden, saknar beträffande de högerextrema grupperna motsvarighet under 1990-talet.

Förfarandet med att dölja överskottsuppgifter under fiktiva meddelarbeteckningar har medfört att sådana uppgifter under hela undersökningsperioden kunnat infogas i SÄPO:s arbets- och centralregister (i det senare fallet under förutsättning att de enligt reglerna varit tillräckligt kvalificerade). Ingenting har sedan hindrat att uppgifterna lämnats ut i samband med personalkontroll. Så har skett exempelvis rörande det kända Leanderfallet från 1979. Också andra fall har kunnat konstateras. En mer exakt omfattning är svår att fastställa.

Det kan konstateras att överskottsuppgifter under i stort sett hela perioden - 1980-talet undantaget - varit SÄPO:s främsta inhämtningskälla. Särskilt tydligt är detta under åren 1968 - 1975 då man i stort sett saknade, via exempelvis informanter, djupare insyn i FNL-rörelsen, KFML/SKP och KFML(r). "Åsa"-rapporterna uppgår, som nämnts, till ca 1 700 under en period av drygt fem år vilket innebär nästan en rapport per dag. Rapporterna torde omfatta flera tusen personer - allt som en följd av att man under dessa år hade telefonkontroll på ett tiotal personer varav endast en, Sköld Peter Matthis, avlyssnades under hela den period som "Åsa"-rapporterna framställdes. Materialet sparades i sin helhet till 1984. År 1978 fick justitiekanslern, genom en anmälan av SÄPO-kommissarien Melker Berntler, möjlighet att gå igenom hela "Åsa"-akten. Detta föranledde dock ingen anmärkning.

BILAGA 1: Närmare beskrivning av överskottsakter, aktuella under avlyssningen av SKP-komplexet

"E. Hilding"

Såvitt är känt finns inga dokument som kan kasta ljus över tillskapandet av "E. Hilding"-akten. Själva namnet anspelar säkerligen på den då aktuella "marinspionen" Ernst Hilding Andersson. Som nämnts har "E. Hilding"-rapporterna gallrats ur själva meddelarakten. Detta skedde i juni 1979. Med tanke på att rapporterna konsekvent kopierades i så många exemplar som det förekom namn i handlingarna, förstår man dock att det inte skulle medföra några större svårigheter att rekonstruera serien. "E. Hilding"-rapporter finns i de flesta ledande kommunisters personakter, långt fler än de som nämnts i denna studie. Därutöver finns rapporter i de olika sakaktsserier som behandlar SKP. Sammanlagt producerades 2 250 "E. Hilding"-rapporter mellan 1954 och 1968. Den första rapporten är daterad den 1 april 1954 och den sista i februari 1968.¹²³ Det gör källan till en av de tio mest omfattande överskottsakterna. Vad gäller svenska förhållanden är den oslagbar - tvåa är "Åsa"-akten om KFML och FNL-rörelsen som upptar närmare 1700 rapporter.

Till och med dåvarande statsministern Tage Erlander fick ta del av uppgifter ur "E. Hilding-rapporter". Han beskriver i sin dagbok hur statspolisintendenten Georg Thulin vid ett tillfälle i juli 1959 informerade honom om vad som sagts i avlyssnade samtal:

Statspolisintendenten har rapporterat ett par avlyssnade telefonsamtal enligt vilka Norrman (Einar Norrman fd vice ordförande i LO, LOL) har resonerat med Hilding Hagberg om inträde i kommunistiska partiet. Det är väl inte så sensationellt och det var inte det andra heller men desto mer ledsamt. Bjelke och någon mer från Katarinaklubben har redan den 16-17 juni underrättat Ny Dag om överläggningarna i atomfrågan i Saltsjöbaden. De rapporterade att Inga Thorsson och Nancy Eriksson deklarerat, att endast över deras lik skulle min linje om uppskov segra.¹²⁴

¹²³ SK 16/1980, pärm 1. SÄPO.

¹²⁴ Tage Erlanders dagbok den 14 juli 1959. Utdrag gjorda av Alf W Johansson och Karl Molin. SÄKO.

Den informationen som här rör Einar Norrman återfinns i en "E. Hilding"-rapport från juni 1959.¹²⁵ Varifrån den andra uppgiften - om Bjelke, Eriksson och Thorsson - kommer, har jag inte kunnat utröna. Den återfinns inte i Bjelkes personakt.

Här ett exempel på en både till innehåll och omfattning typisk "E. Hilding"-rapport:

5:73/185 "E. Hilding" 23/10 1964 (1801) 12 ex

Hilding Hagberg kräver att Ny Dag fortsätter som daglig tidning. Det är brott mot den internationella kommunismen att inte tidningen kommer varje dag. Vid partistyrelsens möte den 31 oktober ämnar han ställa frågan på sin spets. Sedan partistyrelsemötet antagit förslaget om övergång till veckotidning, har Hagberg fortsatt att tala för en daglig tidning. I Norrskensflamman har han skrivit en artikel "Leve Norrskensflamman", i vilken han rekommenderar tidningen till partikamrater i hela landet. Han understöds av Helmer Persson (P xxxx) och Helmer Holmberg (P xxxx) - den sistnämnde har i Kungsgatan 84 skaffat adresserna till Ny Dags prenumeranter i Västerbotten som ett första steg för Norrskensflamman spridning söderut. Denna utlämning av adresser har stoppats av partiledningen.

Vide Svensson (P xxxx) skall i början av november 1964 sammanträffa med Hjalmar Mehr (P xxxx). Svensson skall få erbjudande om ett arbete - det är Mehr som har tagit initiativet till detta. Han har två gånger erbjudit Svensson arbete. Partistyrelsen beslöt i princip om övergång till Ny Dag som veckotidning men överlät till arbetsutskottet att fatta beslut när och hur detta skulle ske. Inom utskottet hade åtta röstat för omläggning, en emot (säkerligen Hilding Hagberg) och två hade "lätit frågan stå öppen" - dessa voro Harry Hagberg (P xxxx) och Karsten Thunborg (P xxxx).

"Å.N.", vilken uppges vara affärsföreståndare vid Metro och har telefon 34436 i Jakobsberg, har igenom riks-

---

¹²⁵ Se P-akt 5504. SÄPO.

dagsman Henning Nilsson i Gävle meddelat att han gärna vill tala med CH Hermansson om Metros prispolitik. Per-Olov Zennström (P xxxx) försöker genom advokaten Hans-Göran Franck (P xxxx) bli anställd vid Stockholms-Tidningen eller Aftonbladet. Zennström har därvid framhållit att han har fått en del artiklar placerade i Året Runt. Franck har frågat hur Zennström har det med politiska engagemang. Då det visar sig att Zennström tillhör SKP:s program-kommission, anser Franck att Aftonbladet skulle passa bättre än Stockholms-Tidningen, ty ledningen för Aftonbladet bryr sig inte om sådant.

"O.G." (p xxx) har meddelat till Ny Dags redaktion att han har läst i Ny Dag om de hemliga handlingar som anträffats på Värmdö och som visat sig vara stulna från justitiedepartementet. "O.G." tror sig veta att en del av dessa papper handlar om Hermann Göring och dessa papper är "O.G." mycket intresserad av. Nu har det enligt "O.G." blivit så märkvärdigt tyst om saken och han vill att Ny Dag skall försöka utforska vart handlingarna har tagit vägen. Detta lovar man och skall senare meddela resultatet till "O.G." ¹²⁶

Gunnar Öhman (P xxx) skall stanna ytterligare två år i Prag.

"T.H." (HA xxx/xx) är i Stockholm. Han har genom Ingemar Andersson på Ny Dag (som han känner mycket väl) försökt få CH Hermansson och John Takman att besöka en utställning, som cubanerna (Fidel Castro) anordnar i Stockholm.

"K.G." (HA xxx/xx) har meddelat till SKP-ledningen att han i sitt arbete har fått resa till Italien på en månad för ett uppdrag.

"J.R." (P xxxx) "är intresserad av hur vi inom partiet umgås med våra egna beslut" och har därför efterhört kongressmaterial från 17:e, 18:e, 19:e och 20:e kongresserna. Han har av Sven Holmberg fått besked om att redogörelserna från 19:e och 20:e kongressen finns i tryck och kan anskaffas. "J.R." tycker det är underligt att partiet å ena sidan köper in en ny press för att strax därpå besluta om att lägga ner Ny Dag.

---

¹²⁶ Observera hur källskyddet för "O.G." upphävs.

[A] (P xxxx) har hos Ny Dags kassör hört efter hur det står till med betalningen av skulden till [B] (B lånade på sin tid 9.250 mot revers till SKP och denna fordran övertogs av sterbhuset). [A] vill endast bevaka sitt intresse i sterbhuset. Han har fått veta att [C] (brodern) (P xxxx) har fått ut hela summan så när som på 1.375 kronor. [A] har nu hemställt att i fortsättningen så skall utbetalningar endast ske direkt till sterbhuset.

Hilding Hagberg och Helmer Persson har fortsatt sina angrepp på den nya partiledningen. Den 5/11 hade Hagberg och Helmer Persson en ledare i Norrskensflamman i vilken han framhåller denna tidnings stora uppgift i fortsättningen, då partiet inte har någon mera daglig tidning. Jan Kempe uppges tillhöra "de suraste bland de sura" ifråga om de nya linjerna.

5/4-64.

"E. Ellis"

Första rapporten i akten är daterad den 1 april 1954. Rapportserien innehåller uppgifter om personer och förhållanden inom främst Stockholms kommunistiska arbetarkommun som avlyssnades via växeln på Kungsgatan 84. Den sista rapporten är daterad den 10 mars 1967 och har nr 367.

"E Dufva"

"E Dufva" skapades samtidigt med de övriga "E-akterna" och den först rapporten upprättades sannolikt 1954 även om det inte gått att lokalisera de första "E Dufva"-rapporterna. Den tidigaste har nr 73 och är daterad i maj 1967. Det är lite oklart vilka avlyssningstillstånd som ligger till grund för rapporteringen vid den tiden men det rör sannolikt två ledande kommunister i Norrbotten. Då dessa kontroller upphörde i december 1967 medförde detta ett avbrott i rapporteringen fram till hösten 1968. Då, i augusti 1968, inleddes i en annan förundersökning (se kap *Avlyssningen av FNL/KFML-komplexet*) avlyssning av Kafe´ Marx som låg i gårdshuset på Kungsgatan 84. Inom lokalerna fanns en telefon som också disponerades av VUF och vilken man också fick tillstånd att avlyssna. "E Dufva"-rapporterna upprättas fram till åtminstone juli 1970. Då flyttade VUF - som brutit med VPK - ut ur lokalerna på Kungsgatan 84. Den sista rapporten jag funnit har nr 1001. Det rör sig alltså om en ganska intensiv - närmast daglig - rapportering. Akten gallrades helt i april 1979.

Här ett exempel på E. Dufva-rapport:¹²⁷

5:73/188 "E. Dufva" 27-29/1 1969 (355) 10 ex.

Enligt rykten, som cirkulerar inom VUF, har en hemlig partistämman inom VPK varit samlad i Stockholm för att som det heter "avsätta CH Hermansson". Flera ledande partimedlemmar från Norrbotten skall ha bevistat denna stämman. Bestämda uppgifter föreligger om att man redan tagit telefonkontakt med medlemmar i Stockholmsregionen och frågat hur deras organisationer ställer sig - för eller emot CH Hermansson. En typograf vid namn B som tidigare inköpt en del av Ny Dags tryckeri vid övergången till offsetframställning, hade sålunda berättat för VUF-ledningen att "hela Norrskensflamman är i staden". Man hade frågat ut B var han står inom partiet - Hermanssons eller Hagbergs linje?

Inom VUF-ledningen säger man att denna kamp inom VPK-ledningen inte har något större intresse för VUF i och för sig. Tydligt är man där fast besluten att gå sin egen väg. Man har där fått veta att förslag kommer upp vid ett kommande möte inom VPK som går ut på att VUF och Tidsignal skall utrymmas från Kungsgatan 84. VUF har redan hyrt en lokal - ett f.d. apotek - bestående av 14 rum och som uppges ligga i hörnet av Rådmansgatan och Upplandsgatan. Man håller på att överta Tidsignal trots motstånd från Bo Hammar. Enligt en annan uppgift till VUF-ledningen skulle mötet ifråga ha ägt rum helt nyligen i Stockholm. De Hagbergstrojna skulle ha fått partiföreningen i Hägersten med sig.

Uppgifterna hade man fått genom avlyssning av Kafé Marx´ lokaler på Kungsgatan 84, där VUF då höll till. Abonnemanget avlyssnades som ett led i förundersökningen mot ledande företrädare för KFML och FNL-rörelsen.

"E. Jung"

"E Jung" spänner, liksom de flesta övriga i "E"-serien, över en 13-årsperiod från 1954 till 1967. Rapporterna, 395 stycken, behandlar personer och förhållanden inom Demokratisk Ungdom men också

---

¹²⁷ Rapporten förvaras i P 7750, volym A. Löpnummer 1. SÄPO.

i någon utsträckning Forum Vänster och Tidsignal mot slutet av rapportperioden. Serien blir något mindre frekvent efter 1960-talets första år, vilket är en tendens som gäller även de andra överskottsakterna i "E"-serien.

DU-klubbarna började byggas upp i landet från början av 1950-talet. År 1952 bildades Riksförbundet Demokratisk Ungdom som topporgan för de lokala klubbarna. DU fungerade inledningsvis parallellt med Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund. Vid SKP:s partikongress 1958 beslöts emellertid om ett samgående mellan DU och SKU varvid det nya förbundet skulle heta Demokratisk Ungdom. Då SKP 1967 ändrade namn till Vänsterpartiet Kommunisterna (VPK) bytte också DU namn till Vänsterns Ungdomsförbund (VUF). Snart skulle en konflikt mellan moder- och ungdomsparti leda till en öppen brytning och 1970 ledde detta också till att VUF splittrades. En fraktion - mer VPK-vänlig - började i Göteborg verka under namnet Kommunistisk Ungdom medan en annan ledde fram till bildandet av Marxist-Leninistiska Kampförbundet (MLK) som öppet stödde KFML. VUF flyttade på varen 1970 ut ur lokalerna på Kungsgatan 84.

DU:s expedition låg under perioden 1951 - 1960 på Mälartorget 19 där man hade två olika abonnemang. Dessa fanns upptagna på "SKU-aktivistens", "DU-aktivistens" och "DU-kanslistens" avlyssningstillstånd. Det råder alltså inget större tvivel om att överskottsuppgifterna i "E Jung" framför allt baseras på tillstånden att avlyssna först "SKU-aktivisten" (1954 - februari 1958), "DU-aktivistens" (februari 1958 - januari 1963) och "DU-kanslisten" (februari 1963 - december 1966). Efter att tillståndet rörande "DU-kanslisten" löpt ut, slutade man upprätta "E Jung"-rapporter.

Genom dessa tre avlyssningstillstånd hade säkerhetspolisen alltså konsekvent insyn i DU under hela perioden 1954 - 1966.

"E.E."

Information från avlyssningen av Svensk-Ryska Sällskapet/Förbundet Sverige - Sovjetunionen placerades under perioden 1954 - 1966 i överskottsakten "E.E.". Rapporterna baserades på överskottsinformation från avlyssningen av en av de aktiva inom förbundet. Från och med 1961 innehåller akten också en del rapporter om resebyrån Folkturist. Rapporteringen upphör 1966. För åren 1963 - 1966 bygger rapporterna i stor utsträckning på avlyssningen av "DU-kanslisten".

"Jöns"

Källa Jöns inleds med en rapport daterad den 13 september 1960. Den handlar om Svenska Fredskommittén som organiserat en tiomannadelegation för besök i Kina. Rapport nr 2 den 8 september 1960 tar upp Fackliga Världsfederationens livsmedelsarbetarekongress till vilken en namngiven person i SKP tagit ut deltagare. Rapport nr 3, den 19 september 1960 tar upp en redaktör vid Ny Dag som inbjudits att tillsammans med en grupp journalister från Sverige besöka Tjeckoslovakien. Rapportserien fortsätter med liknande redogörelser för olika resor. Dessa har arrangerats av bl.a. Föreningen Sverige - Sovjetunionen varför man förstår att uppgifterna till största delen emanerar från avlyssningen av en av de aktiva inom föreningen. Efter ett halvårs uppehåll i rapportskrivandet återupptas detta i augusti 1961. Det handlar då om biljetter till Sassnitzfärjan som beställts av SKP för ett tiotal personer. År 1963 börjar rapporteringen bli ytterst sporadisk; endast en rapport har upprättats det året (rörande en resa till Sovjetunionen). Därefter följer ett uppehåll till nästa rapport i januari 1964, den första av endast tre. För 1965 finns två rapporter, därefter kommer ett uppehåll. I februari 1967 börjar "Jöns" åter fyllas med rapporter. Dessa handlar nu huvudsakligen om förhållanden vid Stockholms kommunistiska arbetarekommun med det finns också rapporter om vilka som beställt partiets nya tidning Socialistisk debatt, prenumeranter på Ny Dag m.m. Aktens sista rapport baseras på telefonsamtal som utväxlats i december 1967. Totalt innehåller "Jöns" 224 rapporter.

"Aurora"

I september 1960 skapades en meddelarakt med beteckningen "Aurora" vilken, som namnet antyder, innehåller uppgifter om personer och förhållanden med anknytning till Ny Dag, Kungsgatan 84. Rapportserien tar upp mängder av namn; nya prenumeranter, folk som klagar på att de inte får tidningen i tid, folk som legat efter med prenumerationsavgiften, personer som ringer och vill att Ny Dag ska göra reportage om olika saker eller sådana som vill ha tidningen sänd till annan adress. Någon gång förekommer också namn på personer som är verksamma vid Västermalms Tryckeri. Säkerhetspolisen hade efter 1960 inte tillstånd till avlyssning av någon särskild person på Ny Dag. Uppgifterna kom man troligen åt ändå via SKP:s växel. Inom Säpo gick kopior vanligtvis till den s.k. svenskroteln som sysslade med att registrera kommunister inom A och B län. Vissa uppgifter gick också direkt in i angivna personärenden. Det faktum att varje rapport trycktes upp i ungefär så

många kopior som motsvarar antalet personnamn - vanligen mellan 20 och 40 stycken - visar att man gjorde en utredning för varje person. Detta blir också tydligt i ett antal rapporter från februari 1965 där rapportskrivaren noterar på cirkulationslistan "(t)ill B:1/U5 ang. nämnda personer:" (rapport nr 216 den 6 februari 1965). B:1/U5 var en utredningsenhet vid svenskroteln.

Rapporterna nr 150 - 154, daterade juni och juli 1963, tar upp ett mycket stort antal personer som endast meddelat Ny Dag att de antingen vill ha tidningen till annan adress under sommaren eller ha ett sommaruppehåll. Sådana rapportserier återkommer i stort sett varje år.

Från och med april 1965 börjar prenumeranter på då nystartade Tidsignal att föras in i rapporteringen.

Efter de första årens närmast veckomässiga rapportering, övergår denna i mitten av 1960-talet till att bli alltmer sporadisk. De sista åren sammanställs en rapport i månaden. Däremot är rapporteringen till sin karaktär i stort sett oförändrad under hela perioden från 1960 till dess den upphör i november 1967. Totalt hade källa "Aurora" då producerat 286 rapporter. Man kan säga att det slutar precis som det börjar; den sista rapporten är upptryckt i 40 exemplar och tar upp ungefär lika många personer, nya prenumeranter på Ny Dag, gamla prenumeranter som klagat över sen eller utebliven tidning, uppgifter om adressändringar och uppsagda prenumerationer. AURORA (lat): soluppgång, strålände gryning eller likn (jfr Ny Dag)

"Adept"

Vid precis samma tid som "Aurora" skapades, tillkom en annan fiktiv meddelare kallad "Adept". Som namnet antyder handlar det om elever i den bemärkelsen att personerna som förekommer i rapporteringen nästan samtliga reser till kommunistiska partiskolor i utlandet. Den vanligaste utbildningen utgörs av kortare kurser i Bad Doberan där SKP drev en partiskola med svenska lärare. I någon utsträckning förekommer också rapporter om resande till Moskva för längre utbildning. Den första rapporten, daterad den 29 september 1960, innehåller dock uppgifter om fyra personer som lämnat återbud till vistelse på skolan i Bad Doberan. I ett fall gick uppgiften in i HS-ärendet, dvs en enklare form av personakt.

Allmänt kan sägas om "Adept"-rapporterna att ett stort antal personer förekommer i rapporterna, i snitt rör det sig om 10 personer/rapport. I många fall går rapporterna i kopia till olika HS-ärenden och personakter och om sådana inte finns får "Barregård &

Co” ett exemplar för vidare bearbetning. Uppgifter i "Adept"-rapporterna har i viss omfattning legat till grund för nyregistrering. Det är svårt att säga vilken eller vilka avlyssnade telefoner man hämtat överskottsinformationen från. Troligen rör det sig främst om abonnemang vid SKP:s partikansli på Kungsgatan 84. Det finns dock tecken som tyder på att också samtal av enskilda personer, som Fritjof Lager, i vissa delar noterades om de kunde tillföra något till rapporterna. Särskilt då Säpo noterade skvaller och uppgifter om hur kurserna utfallit kunde sådana samtal vara användbara.

Materialet har karaktären av månadsrapporter. De tunnas ut något omkring 1964 och upphör i praktiken sent samma år vilket naturligtvis hänger samman med beslutet inom SKP att upphöra med utbildningsresorna.¹²⁸ Den sista rapporten, nr 69, är dock daterad den 16 september 1965 men det är också den enda rapporten det året.

"Styrbjörn"

Ännu en meddelarakt för överskottsinformation upprättades i september 1960. Den döptes till "Styrbjörn" och innehåller uppgifter från telefonavlyssning av Stockholms läns kommunistiska partidistrikt där Axel Janssons telefoner avlyssnades. Precis som i fallen med Aurora och Adept, går rapporterna i kopior till "Barregård & Co". Uppgifter i rapporterna infogas också i personärenden.

Källa "Styrbjörn" följer trenden från övriga spillakter från denna period genom att tunna ut fram mot mitten av 1960-talet. För 1965 finns sex rapporter och för 1966 endast fyra stycken. Den sista rapporten, nr 74, är daterad den 2 februari 1967 och är det årets enda.

"Sambo"

Överskottsinformation från avlyssningen av en person som här kan kallas "Bokhandlaren" placerades i en fiktiv meddelarakt, "Sambo", som öppnades vid säkerhetspolisen 1960. Den innehåller dock endast två rapporter från den tiden, båda rörande förlaget Arbetarkultur. Därefter låg akten i träda tills den i mars 1967 kontinuerligt börjar fyllas med rapporter om personer och förhållanden inom SKP. I januari 1967 hade åklagarkammaren i Stockholm ansökt om tillstånd att avlyssna Fritjof Lager och ytterligare en person "Sellenius", båda misstänkta för spioneri. Avlyssningen av den senare

---

¹²⁸ Om SKP-utbildning utomlands se Molin, Karl m.fl.: *Övervakningen av SKP* (SOU 2002). SÄKO.

lades ned i april 1967 medan kontrollen av Lager fortsatte året ut.¹²⁹ Överskottsinformationen från avlyssningen av Lager och "Sellenius" placerades i källakten "Sambo". Denna hade öppnats redan 1960 men då bara fyllts med ett par rapporter om SKP:s bokförlag Arbetarkultur. Den kom nu till användning igen och innehåller under avlyssningsperioden ett hundratal rapporter om personer och förhållanden i SKP/VPK-toppen. Det rör sig här inte längre om den massrapportering av namn, kända och okända, som fram mot mitten av 1960-talet präglade överskottsmaterialet. För att belysa materialets karaktär kan rubrikerna för tre rapporter återges:

nr 27 "Från Ny Dags redaktion:"

nr 28 "Från tidningen Tidsignals redaktion har följande inhämtats:"

nr 29 "Personnytt från Kungsgatan 84:"

En senare "Sambo"-rapport¹³⁰ har följande innehåll (den inleds med en redovisning av turerna i 1952 års spionaffär med den s.k. Enbomsligan där den person nämns som läckte till myndigheterna om Enboms aktiviteter. Mannen, här kallad "Sundh", blev år 1967 invald i styrelsen för ett av VPK:s partidistrikt):

5:73/274 "Sambo" 18/10 1967 (61) 13 ex

[T], ombudsmannen i VPK-distriktet i [--- län] har uttalat sig i anledning av de protester som partidistriktet fått mottaga främst från äldre medlemmar med anledning av "Sundhs" inval. [T] tror att det beror på att de har partiets gamla version av vad som skedde 1952.

Den som [T] har talat med, nämligen redaktören för Ny Dag, [K], vet att det är relativt få personer som har protesterat, men han menar att det ändå är illa att en del av den gamla partikadern har en bestämd bild av att denne "Sundh" då uppträdde som en fiende till partiet. [T] har påvisat att veteranen [X], som var med 1952, har accepterat "Sundhs" inval. [Y], som var i Moskva på 1930-talet och som inte sväljer vad som helst, har för sin del sagt att "partiet var inte så förbannat oskyldigt den gången och man intog en absolut vanvettig försvarsställning". [T] menade vidare att "de människor som skriker värst i dag (d.v.s. i anledning av "Sundhs" inval) det var samma

¹²⁹ Se P 888 samt P 7123. SÄPO.

¹³⁰ Rapporten förvaras i P 7750, volym A. Löpnummer 1. SÄPO.

som skrek så förbannat 1952 också, och det är klart att dom känner sig illa berörda av att den här frågan kommer upp igen". [T] undrar slutligen "vad det är för djävla dårar de har i partiet". [Z] (numera ombudsman vid Svensk-ryska sällskapet) har ringt till partidistriktet i [---län] och med darr på stämman uttalat sin harm, bestörtning och besvikelse. [Å] i Norrbotten har kallat hela [---distriktet] för sinnessjukt osv.

Efter att avlyssningstillståndet rörande Fritjof Lager upphört i december 1967, började "Sambo" fyllas med rapporter som grundades på tillstånden att avlyssna vissa ledande göteborgskommunister, bland dem Nils Holmberg. Det material som samlades i Stockholm rörde dock endast de kontakter som involverade stockholmskommunister. Källa "Sambo" består därför av uppgifter om SKP i Stockholm från många olika avlyssningstillstånd; "bokhandlaren" i början av 1960-talet, Fritjof Lager och ytterligare en person under 1967 samt de göteborgska kommunisterna under perioden från januari 1968 till november 1969.

"Andrea"

Vid sidan av den stora överskottssamlingen, källa "E. Hilding", placerades uppgifterna ut lite här och var. Exempelvis öppnades 1961 en meddelarakt med beteckningen "Andrea". De första rapporterna innehåller uppgifter om bl.a. ledande personer inom Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Uppgifter kom närmast från de samtal som utväxlades mellan Axel Janssons hustru och några av de ledande kvinnorna inom SKV (eller andra hustrur till ledande män inom SKP). Troligen hade man inom Säpo en idé om att på sikt kunna samla en rad informationer också om SKV, men snart upphörde rapporteringen och källa "Andrea" lades på is. Först i mars 1967 började källa "Andrea" åter producera rapporter men då handlade informationen uteslutande om personer och förhållanden inom Svensk-Ryska Sällskapet. Dessa rapporter upphörde dock snart, den sista är daterad den 6 juni 1967.

"Varia"

Meddelarakten "Varia" innehåller, som namnet indikerar, överskottsuppgifter av mycket varierande karaktär, sådant som antagligen var svårt att placera in i någon av de mer definierade meddelarakterna. Det är en tunn akt.

En "Varia"-rapport från juli 1969 innehåller bl.a. följande uppgifter.

Oppositionen mot CH Hermansson och den övriga VPK-ledningen har sin bas i norrbottensdistriktet med Norrskensflamman som språkrör. Inför partiets 22:kongress i september försiggår en livlig verksamhet, varvid man närmast försöker få så många ombud som möjligt nominerade.

Därefter följer en redovisning av hur tongångarna gått i olika samtal den senaste tiden. Förutom Hermansson är ett 20-tal andra personer nämnda. Handlingen har gått till fyra personakter samt till några sakakter rörande VPK.¹³¹ Uppgifterna har man fått från avlyssning av VUF:s lokaler. Telefonerna avlyssnades vid denna tid, som nämnts, som ett led i förundersökningen mot ledande inom KFML och FNL-rörelsen.

---

¹³¹ "Varia" den 29 juli 1969. Förvaras i P 7750, volym A. Löpnummer 1. SÄPO.

Källor och litteratur

Säkerhetspolisen, SÄPO

Personakter (namn inom [hängklammer] är fingerat)

P 888

P 2984

P 4968

P 5504

P 5803

P 6775

P 7031

P 7750

P [Jörgensson]

Nils Holmbergs personakt

Sköld Peter Matthis´ personakt

Frank Baudes personakt

”Backlinds” personakt

Jan Guillous personakt

Peter Bratts personakt

[Z:s] personakt

Staffan Ehneboms personakt

Torsten Leanders personakt

[AA:s] personakt

Källakter (beteckningar inom [hängklammer] betyder att namnet är fingerat)

”E. Jung”

”E. E”

”E. Ellis”

”Jöns”

”Aurora”

”Adept”

”Styrbjörn”

”Sambo”

”Andrea”

”Varia”

[ETT]

"Oge"
"Argus"
"Bo"
"Mia"
"Ulla"
5:73/347
"Rolf"
"Gustav"
"Evert"
"Agneta"
"Hades"
[Rita]

Sakakter

JWK 5:720/6, löpnummer 6
701301-2211 Nordiska Rikspartiet, löpnummer 5

Övriga ärenden

HK 150/64

HK 125/67

HSC 720/60

HSC 309/65

HSC 340/65

HSC 524/67

SK 16/80

Handlingar från sektionerna, Säkerhetspolisen/Göteborg, serie F3,
volym 18.

Serie F III Bc P 1973-1975, volym 10

Justitiekanslern

Angående utnyttjande av material från telefonavlyssning m.m. Yttrande av JK den 24 november 1978. Dnr 2962-77-21.

Justitieombudsmannen

Ärende 790125, dnr 2891-1978.

Stockholms tingsrätt

HÅ 9/1951

HÅ 1/1952

Säkerhetstjänstkommissionen (SÄKO)

Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969* (SOU 2002:88)

Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1969-2002* (SOU 2002:89)

Johansson, Alf W./Molin, Karl/Hjort, Magnus/Lampers, Lars Olof: *Övervakningen av SKP* (SOU 2002:93)

Hjort/Lampers: *Buggning och andra former av teknisk inhämtning* (sekretariatsrapport, 2002)

Gustafsson, Malin: *Beslut om avlyssning vid Stockholms rådhusrätt; Avlyssning av [SKU-aktivisten] m.fl. från juli 1951 - mars 1958* (sekretariatsrapport, 2001)

Gustafsson, Malin: *Avlyssning av personer inom KFMLr i Stockholm från 1972 till 1975* (sekretariatsrapport, 2002)

Hjort, Magnus: *Den farliga fredsrörelsen* (SOU 2002:90)

Hjort, Magnus: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91)

Anteckningar från samtal nr 407.

Anteckningar från samtal nr 408.

Anteckningar från förhör med Carl Persson den 11 maj 2000.

Tryckta källor

Statens offentliga utredningar (SOU)

1984:54 *Tvångsmedel - Anonymitet - Integritet*. Betänkande av Tvångsmedelskommittén.

Övrigt officiellt tryck

Personalkontroll den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden beslutad den 16 december 1998.

Litteratur

Agrell, Wilhelm: *Övrig illegal verksamhet*, Borgå (Finland) 1999

Magnusson, Erik: *Maktkamp inom SÄPO*, Eslöv 1989

Persson Carl och Sundelin, Anders: *Utan omsvep*, Stockholm 1990

Töllborg, Dennis, *Under Cover*, Göteborg 1991

Flyghed, Janne (red): *Brottsbekämpning - mellan effektivitet och integritet*, Lund 2000
Carlsson, Anders (red): *VITBOK om KPMLr, SÄPO och åsiktsregistreringen i Sverige 1969-1998*, HS Offset AB 2001

12.1.1.1 Tidningar och tidskrifter

Tidskriften *Arbetshistoria* nr 1-2/2000
Aftonbladet den 20 oktober 1978
Dagens Nyheter den 28 oktober 1973
Dagens Nyheter den 18 november 1978